

М.А. Шадманов

КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШДА
ФАНЛАРАРО ИНТЕГРАЦИЯ АСОСИДА УРОЛОГИЯ ФАНИ
МИСОЛИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ

АНДИЖОН ДАВЛАТ ТИББИЁТ ИНСТИТУТИ

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

Эксперт кенгаши раиси

т.ф.и. профессор

М.М.Мадазимов
« 31 » 03 2023 й.

Шадманов М.А.

**КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШДА ФАНЛАРАРО
ИНТЕГРАЦИЯ АСОСИДА УРОЛОГИЯ ФАНИ МИСОЛИДА ЎҚУВ
ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ**

(монография)

Андижон -2023 й.

ISBN: 978-9910-9859-1-1
ББК: 74.489
УЎК: 618.614.253:378.147

Тузувчи:

**Шадманов
Мирзамахмуд
Алишерович**

**Андижон давлат тиббиёт институти
жаррохлик ва урология кафедраси
доценти, (PhD), доцент.**

Такризчилар:

**Гиясов
Шухрат
Искандерович**

**Тошкент Тиббиёт Академияси, Урология
кафедраси профессори, т.ф.д., профессор.**

**Садикова
Дилфуза
Ибрагимовна**

**Андижон давлат тиббиёт институти
жаррохлик ва урология кафедраси
доценти, т.ф.н.**

Монография Андижон давлат тиббиёт институти Эксперт кенгаши томонидан
2023 йил 31-мартда 2-сон баён билан тасдиқланган ва нашрга тавсия этилган

**АДТИ Эксперт кенгаш
котиби, т.ф.н., доцент:**

Г.Н.Маматхужаева

МУНДАРИЖА

Аннотация	5
Кириш	6
I БОБ. ТИББИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	10
§1.1. Хорижий давлатларда кредит- модуль тизимини жорий этишга доир ислохотлар	10
§1.2. Хорижий тиббиёт олий таълим муассасаларида кредит- модуль тизимининг ўзига хос хос томонлари	28
§1.3. Тиббиёт олий таълим муассасаларида таълим сифатини оширишда модулли ёндошувнинг аҳамияти	40
§1.4. Биринчи боб бўйича хулосалар	42
II БОБ. ТИББИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МОДУЛЛАР ШАКЛЛАНТИРИЛИШИНING НАЗАРИЙ-МЕТОДИК АСОСЛАРИ	48
§2.1. Модулли ёндошув асосида таълим жараёнини ташкил этишда хорижий тиббиёт олий таълим муассасалари тажрибаси	48
§2.2. Кредит модуль тизимида клиник фанларни ўқитишда фанлар аро интеграция	74
§2.3. Урология фанини бошқа фанлар билан интеграциясини таъминлашда педагогик технологияларни қўллаш	82
§2.4. Иккинчи боб бўйича хулосалар	135
III БОБ. ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУХИТИДА УРОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТАЛАБАЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ШАКЛЛАНТИРИШ	136
§3.1 Тиббий таълим жараёнида инновацион муҳитнинг аҳамияти	136
§3.2 Бўлғуси оилавий шифокорларни тайёрлашда касбий компетентликни ривожлантиришнинг ўзига хос жиҳатлари	146
§3.3 Оилавий шифокор фаолиятида урологик касалликлар билан беморларни олиб бориш самарадорлигини оширишда касбий компетентликни ривожлантириш	152
IV БОБ. КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИДА КЛИНИК ФАНЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИЛГАН МЕТОДИК ТАЪМИНОТИДАН ФОЙДАЛАНИБ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ	160
§4.1 Кредит модуль тизимида клиник фанларни ўқитишда методик	160

таъминотнинг ўзига хос томонлари	
§4.2 Клиник фанларни ўқитишда мустақил таълим жараёнини ташкил этиш	165
§4.3 Малака ошириш тингловчиларини ўқитишда интерфаол усуллар: мобил мобил иловасининг ўзига хос томонлари	171
§4.4 Урологик касалликлар билан касалланган беморларда ривожланиш прогностик харитасини ишлаб чиқиш	175
Хулоса	185
Фойдаланилган адабиётлар	187

АННОТАЦИЯ

Монографияда тиббиёт олий таълим муассасаларида таълим жараёнида кредит-модул тизимини жорий этишда фанлараро интеграция асосида урология фани мисолида ўқув жараёнини ташкил қилиш батафсил ёритилган.

Кредит модул тизимини таълим жараёнига жорий этиш натижасида бўлажак шифокорларда билимларни синтез қилиш ва сифатини ошириш, уларни актуаллаштириш, клиник фикрлашнинг чуқурлиги ва исботи, ўрганилаётган фанларга комплекс ёндашув шаклланади, ижодий салохиятни ривожлантириш учун кўпроқ имкониятлар юзага келади.

Монография оилавий шифокорлар, урологлар ва педагоглар учун мўлжалланган.

АННОТАЦИЯ

В монографии подробно описана организация учебного процесса по урологии на основе междисциплинарной интеграции при внедрении кредитно-модульной системы в учебный процесс в медицинских учреждениях высшего образования.

В результате внедрения в учебный процесс кредитно-модульной системы у будущих врачей появится больше возможностей для синтеза и повышения качества знаний, их актуализации, глубины и доказательности клинического мышления, комплексного подхода к изучаемым наукам, и развитие творческих способностей.

Монография предназначена для семейных врачей, урологов и педагогов.

ANNOTATION

The monograph describes in detail the organization of the education al process on the basis of interdisciplinary integration in the introduction of the credit-module system in the education al process of higher medical educational institutions, using the example of urology.

As a result of the introduction of the credit module system in to the educational process, future doctors will have more opportunities for synthesizing and improving the quality of knowledge, the ir actualization, the depth and proof of clinical thinking, a comprehensive approach to the studied sciences, and the development of creatives kills.

The monograph is intended for family doctors, urologist and pedagogues.

КИРИШ

Бугунги кунда мазкур кредит ўлчови тизимини амалиётга татбиқ этиш бўйича тўртта модель кенг тарқалган. Булар Америка қўшма Штатларининг кредит тизими (USCS); Европа мамлакатларининг кредит тизими (ECTS); Осиё — Тинч океани мамлакатларининг кредит тизими (UCTS); Буюк Британиянинг кредит тизими (CATS).

Маълумотларга кўра, мамлакатимиз таълим жараёнида кредит тизимини жорий этишда Европанинг ECTS тизимидан фойдаланишга устуворлик қаратилаяпти. Шу сабабли унинг афзалликлари, қулайликлари, ютуқ ва камчиликлари ҳақида ҳам тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Мазкур тизимнинг олий таълимга жорий қилиниши ўқитиш сифатини ошириш, шаффофликни таъминлаш, коррупцияга барҳам бериш, таълим олувчининг ҳақиқий билимини юзага чиқариш ҳамда талабанинг мустақил ўқиб-ўрганиб, ўз устида ишлашига замин яратади.

Кредит-модуль ўқитиш тизимига ўтиш ўз навбатида олий ўқув юрти профессор-ўқитувчиларига бўлган мажбурият ҳамда талабни ҳам оширади. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, модулли ўқитиш тизими билан ўқитувчи нафақат ахборот берувчи ва назорат қилувчи функцияларини, балки маслаҳатчи ҳамда мувофиқлаштирувчилик вазифаларини ҳам бажаради. Бинобарин шундай экан, педагогик жараёнда ўқитувчининг етакчилик роли сақлаб қолинади.

Соғлиқни сақлаш тизимида юқори малакали мутахассисларни тайёрлашда хорижий тажрибага таянган ҳолда таълим жараёнини ташкил этиш ҳамда инновацион ёндошувлар асосида педагогик технологияларни такомиллаштиришга йўналтирилган илмий тадқиқотлар дунёнинг етакли олий таълим муассасалари ва илмий марказларида олиб борилмоқда: Harvard

university (AQSH), American University of Beirut, University of Kansas; University of Pavia (Италия); University Hospital Schleswig-Holstein, Virtuelle Hochschule Bayern, Fraysburg University (Германия), Ludwig-Maximilians-Universität München (Германия); Koryo university (Жанубий Корея), University of College London (Буюк Британия); Universidade de São Paulo (Бразилия); Yonsei University (Жанубий Корея); King George's Medical University, Aladdin Keykubat University (Туркия), Department of Community Medicine, Great Eastern Medical School (Ҳиндистон); University of Griffith (Австралия); King Saud University (Саудия Арабистони); National University Taiwan (Тайвань); Вильнюс университети, Каунас университети (Литва); И.М.Сеченов номидаги Биринчи Москва давлат тиббиёт университети, Н.И. Пирогов номидаги миллий тиббиёт университети, С.Д. Асфендияров номидаги Қозоғистон миллий тиббиёт университети (Қозоғистон).

Тиббиёт бўйича узлуксиз таълимни ташкиллаштиришда кредит модули тизимини жорий этишда ва инновацион таълим технологиялар истиқболларининг илмий асосларини такомиллаштириш борасида олиб борилган илмий тадқиқотларда ўзига хос илмий натижалар олинган, жумладан: жаҳон амалиётида ўқув дастурларини амалга оширишда таълим сифатини яхшилашга қаратилган бир қатор кредит тизимлари – Қўшма штатлар кредитлар тизими (USCS), кредитларни тўплаш ва ўтказиш Британия тизими (CATS), зачет орқали ўтказиш Европа тизими (ECTS) ҳамда университет кредитларини ўтказиш Осиё – тинч тизими (UCTS). ЕС SOCRATES/ERASMUS талабалар мобиллиги дастури доирасида ECTS тизимини ривожлантириш борасида Германиянинг бир қатор олий таълим муассасалари кенг қамровли тадбирлар амалга оширилган. Венгрия университетида таълим соҳасидаги ислохотларнинг асоси сифатида кредит модули тизимини жорий этишда ўқув режаларини модернизация қилишга

алоҳида эътибор қаратилган. Шу билан бирга ҳудудлар кесимида таълим муассасаларини касбий ва техник томондан қўллаб қувватлаш, малака ошириш курсларини ташкил этишга доир тизимли ишлар амалга оширилган (Szegedi Tudományegyetem); Данияда тиббиёт йўналишларида имтиҳон жараёнини ташкил этишда ва самарасини оширишда умумевропа тизимининг ахборотли пакетлари ҳамда кредитларни ҳисоблаш шкалаларини такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилган (Копенгаген университети); таълимнинг замонавий фаол ва интерфаол ўқитиш усулларида индивидуал таълим дастурларини жорий қилиш ҳамда мутахассислар касбий компетентлигини ривожлантириш асосланган (Хельсинск университети).

Дунёда кредит модул тизимини жорий этиш, такомиллаштириш ва ахборотлаштирилган таълим муҳитини яратиш, унинг илмий ва услубий таъминотини шакллантиришга оид қуйидаги йўналишларда тадқиқотлар олиб борилмоқда: кредит модул тизимини таълим йўналишларининг ҳамда ҳудудларга боғлиқ ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш, касбий компетенцияларни эгаллашга йўналтириш; ахборотлашган таълим муҳитида таълим берувчиларнинг инновацион ёндошувини шакллантириш; инновацион технологиялардан фойдаланиб таълим жараёни трансформациясини амалга ошириш; бўлажак мутахассисларнинг касбий, илмий ва инновацион салоҳиятини ривожлантириш.

Таълим жараёнини кредит модул тизимида ташкил этиш, олий ўқув юртларида мазкур тизимни жорий этишдаги муаммо ва ечимлар, Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасаларида ECTS кредит-модуль тизими: асосий тушунчалар ва қоидалар, Болонья жараёни, тадбиқ этиш борасидаги декларация, амалдаги тажрибалар бўйича маълумотлар Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А., Ўринов В., Жабборова О.М., Махмонов У.А., Умаров Б ва Р.Р. Агишев, И.В. Анисимова, Ш.М. Валитов, Д.А. Гопкало, В.Г. Крюков,

А.Е. Пушкина, Л.А. Симонова, А.П. Снегуренколар томонидан ҳар томонлама ўрганилган. Республикамизда нопедагогик таълим муассасалари учун педагогика масалалари, таълим жараёнидаги интеграция турлари, педагогик компетентлик, касбий фаолиятга тайёргарлик, таълим технологиялари, инновацион компетентлик ва интерфаол усулларнинг қўлланилишига доир масалалар Н.А. Муслимов, Н. Усмонбоев, М. Мирсолиева, М.Б. Уразова, М.Х. Тўхтаходжаева, У.И. Иноятов, Р.Ж. Ишмуҳамедов, Б.С. Абдуллаев; МДХ олимлари Л.В. Антропова, В.И. Байденко ва хориж олимлари Анжелло Стоф, Джон Глаба, Бенжамин Блумлар томонидан тадқиқ этилган.

Кредит модул тизимига асосланган тиббий таълим бир қатор ривожланган давлатларда ижобий натижаларга эришилмоқда. Масалан, АҚШдаги Гарвард универститети тиббиёт колледжи, Германия ва Литва университетларида, Турция ҳамда Жанубий Корея тиббиёт университетларида замон талаблари ва стандартларига асосланган кредит модул тизими ўзига хос томонлари билан ажралган ҳолда жорий этилмоқда. Бир қатор тадқиқотчилар томонидан бўлажак тиббиёт ходимларининг касбий маҳоратини ривожлантиришга доир илмий изланишлар олиб борилган бўлсада, кредит модул тизимини жорий этиш борасида бўлажак шифокорлар маҳоратини замонавий ахборот ва коммуникация технологияларининг мукаммаллашиб бориши шароитида мазкур йўналишнинг педагогик томонларини янада такомиллаштириш масаласи махсус тадқиқ этилмаган.

1. БОБ. ТИББИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

§1.1. Хорижий давлатларда кредит модул тизимини жорий этишга доир ислохотлар

Замонавий жамият ўзининг тез ва чуқур ўзгарувчан тавсифига эга бўлиб, бундай ўзгаришлар жамоатчилик тузилмалари, жумладан, мустақил давлатлар, шахс ва жамият ўртасидаги муносабатлар, демографик сиёсат, урбанизация жараёнларида кўзга яққол ташланмоқда. Таълим ҳам глобал умумҳамжамят тузилмасининг алоҳида таркибий қисми сифатида жамиятда бўлаётган барча ўзгаришларни ҳисобга олиши, ана шу асосда ўз тузилиши ва фаолият мазмунини ўзгартириши зарур.

Таълим масаласи жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида муҳим вазифалар қаторидан ўрин олган. Кўпчилик давлатларда глобал рақобат шароитидаги янги талабларига жавоб берувчи, мослашувчан таълим тизимини яратишга қаратилган туб ислохотлар амалга оширилмоқда. Булардан асосий мақсад олий ўқув юртлирининг ва ўқув дастурларининг мослашиш имкониятларини кенгайтириш бўлиб, улар академик ва ташкилий тузилмаларни ислоҳ қилиш, инфраструктурани, таълим методлари ҳамда технологияларини янгилаш, педагогик жараённи такомиллаштириш, ўқитувчилар таркиби ва сифатини яхшилаш орқали амалга оширилмоқда.

Бу борада, ЮНЕСКО томонидан мунтазам равишда, олий таълимни ривожлантириш бўйича тавсияномалар ишлаб чиқилмоқда, халқаро ҳамкорликнинг меъёрий асосларини яратиш бўйича янги ғоялар илгари суриб келинмоқда. Академик эркинлик ва демократияни таъминлаш бўйича универсал меъёрларнинг мавжудлиги, ЮНЕСКО ва Европа Иттифоқининг миллий таълим тизимлари учун тобора меъёрий аҳамият касб этаётган

ҳалқаро конвенциялар ҳамда бутун жаҳон декларациялари бу жараёнлар учун асос бўлмоқда.

Бугунги кунда таълимнинг жамият ривожланиш суръатларидан ортда қолаётганлиги, таълим жараёнида қўлланилаётган технологияларнинг замонавий талабларга тўлиқ жавоб бермаслиги ҳақидаги масала дунё ҳамжамияти томонидан тез-тез эътироф этилмоқда. Чунки таълим ҳам ижтимоийлаштириш вазифасини бажарувчи сифатида жамиятдаги ўзгаришлар ортидан бориши ҳамда унинг ривожланишига ўз таъсирини ўтказиши керак. Бироқ жамият ривожланиши ва таълим тизими ўртасидаги муносабат мураккаб кўринишга эга бўлиб, юқори даражадаги жўшқинлик билан фарқланади.

Таълим барча фаол ва сушт ўзгаришлар таъсирини қабул қилавермайди, жамиятда бўлаётган воқеаларга эса ўз таъсирини ўтказади. Ана шу нуқтаи назардан таълимдаги ўзгаришлар фақатгина натижа сифатида эмас, балки жамиятнинг келгусидаги ўзига хос ривожланиш шартидир.

Шу маънода Ўзбекистон олий таълим жараёнига тадбиқ этилаётган кредит-модуль тизими таълим олувчи шахсига қаратилган жараённи янада технологиялаштириш йўли билан жаҳон таълим тизимида қўлланилаётган энг илғор инновацияларни ижобий ўзлаштириш демакдир.

(Ўринов В., Умаров А. Олий таълимда кредит-модуль: янги ўқув йилида талабаларни нималар кутмоқда? <https://kun.uz/news/2020/07/22/oliy-talimda-kredit-modul-kelayotgan-oquv-yilida-talabalarni-nimalar-kutmoqda>).

Кредит тизими илк маротаба XVIII ва XIX асрларда АҚШ университетларида жорий этилган бўлиб, ўқув жараёнларини либерализация қилиш, талабанинг ҳафталик академик юкламасини белгилаб бериш мақсадида яратилган. АҚШ кредит-модуль тизими энг биринчилардан жорий этилган тизим сифатида дунё давлатлари ва шу билан бирга Европа

давлатлари олий таълим муассасаларида кредит-модуль тизими шаклланишига ўз хиссасини қўшган.

1869 йилда Гарвард университети президенти, Америка таълимининг таниқли арбоби Чарльз Уильям Элиот “кредит соати” тушунчасини амалиётга киритади. Кўп ўтмай у университетдаги қатъий белгилаб қўйилган ўқув дастурларини бекор қилади. Эндиликда, Гарвард Университетида талабалар ўқув дастурида таклиф қилинадиган фанлар орасидан ўзлари хоҳлаган, қизиққан фанларни танлаб, ўрганиш имкониятига эга бўладилар. Яъни, ҳар бир талаба ўзининг университетдаги ўқиш дастурини маълум маънода ўзи шакллантириш имкониятига эга бўлган эди. Бу ислохот мамлакат ёшлари орасида Гарвард Университетига бўлган қизиқишни жонлантириб юборади. Талабалар ўзлари қизиққан фанларни танлаётганликлари учун университет ўқув дастурларидаги фанлар ҳам табиий равишда саралана бошланади. Университет фанлари рўйхатини иқтисодиёт, меҳнат бозори ва талабалар эҳтиёжларига мос фанлар эгаллай бошлайди. Ўз фанларига талабаларни жалб қилиш мақсадида ўқитувчилар ҳам дарслари сифатини яхшилашга ҳаракат қила бошлайди. Акс ҳолда улар ўқитаётган фан ўқув дастуридан чиқариб юборилиши мумкин эди. Дарсларда талабаларнинг фаоллиги ҳам анча ортади.

Гарвард Университети қатъий ўқув дастурлардан воз кечгандан сўнг, университет олдида бир қатор масалалар ечими зарур бўлади яъни, талабаларнинг курсдан курсга ўтиши ёки битиришига доир мезонлари, уларнинг ўқиш дастуридаги ривожланишининг тавсифланиши, талабалар мутахассис сифатида шаклланиши учун қанча билим эгаллаши лозим. Гарвард Университетида мазкур саволлар қуйидагича ҳал қилинади: ҳар бир фанга унинг ўқиш юкламасидан келиб чиқиб рамзий ўлчов бирликлари, яъни кредитлар тақсимланади. Яъни, ҳар бир фан муайян миқдордаги кредитларда

акс этади ва талаба бир ўқув йили охиригача ушбу миқдордаги кредитларни тўплаши кераклиги белгилаб қўйилади. Эндиликда, университет талабаларни ўқув дастурларидаги ривожланишини, муайян таълим даражасига муносиблигини у жамғарган кредитлар сонига қараб аниқлай бошлайди. Бу университет учун ҳам, талабалар учун ҳам қулай, тушуниш осон бўлган тизим эди. Аста-секинлик билан бошқа университетлар ҳам Гарвард Университети амалиётини ўзларида қўллай бошлайди. Қайси университетлар шу амалиётни қўлласа ёшлар орасида шу университетларга қизиқиш орта бошлайди. ([Jessica Shedd \(2003\), "The History of the Student Credit Hour". New Directions for Higher Education. 122 \(Summer\) \(122\): 5–12.](#)

[Resolution of The Council and of the Ministers of Education, Meeting within the Council, Official Journal of the European Communities, 1976.
https://eur-lex.europa.eu/legal\)](#)

Шундай қилиб, 1870 — 1880 йилларда кредит соатлари билан ўлчанадиган тизим жорий қилинади. Кредит тизими билан ўқиш ва ўқув дастурларини ўзлаштириш талабаларга ўқув жараёнини мустақил равишда режалаштириш, унинг сифатини назорат қилиш, таълим технологияларини - такомиллаштириш учун имконият яратиб берди. 1930 йилларга келиб АҚШ олий таълим муассасаларининг деярли барчаси кредит тизимида фаолият юрита бошлади.

1976 йилда Европа Иттифоқи давлатлари таълим вазирлари мазкур давлатлар университетлари ўртасида ҳамкорликда ўқиш дастурлари жорий этиш борасида келишувга эришишади. Лекин бу лойиҳани амалга ошириш, унинг молиявий ва ҳуқуқий томонларини ишлаб чиқиш учун 10 йилдан кўпроқ вақт керак бўлди. Ва ниҳоят 1987 йилда Европа иттифоқининг Лондон Саммити давомида иттифоқ аъзо мамлакатлари олий таълим муассасалари ўртасида талабалар алмашинувини қўллаб-қувватловчи

Эрасмус (ERASMUS) дастури ташкил этилади. Бундан кўзланган мақсад Европа иттифоқи давлатлари университетларида ўқиётган талабалар бир йил ёки бир семестр давомида бошқа аъзо давлатлар ҳудудидаги университетларда ўзаро алмашлаш бўйича таълим олиш имкониятларини кенгайтириш эди.

Эрасмус дастури 1989 йилда Америка кредит тизими ва Нидерландия олий таълим тизимига асосланган ҳолда янги кредит-модуль тизими қоидаларини ишлаб чиқади ва уни European Credit Transfer System (ECTS) деб номлайди. Ушбу қоидалар ўзида Европа Иттифоқи давлатлари университетларининг ўқув дастурлари, уларда таклиф этиладиган фанларни қиёслаш ва талабалар алмашинуви доирасида хориж университетларида олган фанларини ўз университетларида тан олиниши тамойилларини қамраб олган эди. ECTS кредит-модуль тизими қоидаларини жорий этиш натижасида Европа Иттифоқи давлатлари университетлари ўртасида талабалар алмашинуви ривожлана бошлайди. Дастурда қатнашувчи университетлар ўқув дастурлари халқаро даражада эътирофга эга бўла бошлайди. ([Robert Wagenaar, A History of ECTS, 1989-2019. Developing a World Standard for Credit Transfer and Accumulation in Higher Education. International Tuning Academy, 2020\).](#)

Кредит-модуль тизими бу — таълимни ташкил этиш жараёни бўлиб, ўқитишнинг модуль технологиялари жамламаси ва кредит ўлчови асосида баҳолаш модели ҳисобланади. У бир бутунликда олиб борилиши зарур бўлган серқирра ҳамда мураккаб тизимли жараёндир. Кредит-модуль тамойилида иккита асосий масалага аҳамият берилади: талабаларнинг мустақил ишлашини таъминлаш; уларни билимини рейтинг асосида баҳолаш.

Кредит-модуль тизимининг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар эътироф этилади:

- ўқув жараёнларини модуль асосида ташкил қилиш;
- битта фан, курс (кредит)нинг қийматини аниқлаш;
- талабалар билимини рейтинг бали асосида баҳолаш;
- талабаларга ўзларининг ўқув режаларини индивидуал тарзда тузишларига имкон яратиш;
- таълим жараёнида мустақил таълим олишнинг улушини ошириш;
- таълим дастурларининг қулайлиги ва меҳнат бозорида мутахассисга қўйилган талабдан келиб чиқиб ўзгартириш мумкинлиги.

Юқоридагилар дарс машғулотларини нафақат ўқитишни инновацион таълим технологиялари асосида олиб бориш, балки талабадан мустақил ўқиш-ўрганиш, таълимга янгича муносабатда бўлиш, меҳнат бозори талабидан келиб чиқиб, зарурий ва чуқур назарий билимларни эгаллаш, амалий кўникмаларини шакллантиришга ўргатишдан иборатдир. Мухтасар айтганда, мазкур тизим талабанинг касбий ривожланиши ва камолотига йўналтирилган. Илм соҳибининг бутун ҳаёти давомида билим олишини таъминлашга ҳамда меҳнат бозори ва замонавий талабларга жавоб бера оладиган инсон капиталини шакллантиришга қаратилгандир.

Бугунги кунда мазкур кредит ўлчови тизимини амалиётга татбиқ этиш бўйича тўртта модель кенг тарқалган. Булар Америка қўшма Штатларининг кредит тизими (USCS); Европа мамлакатларининг кредит тизими (ECTS); Осиё — Тинч океани мамлакатларининг кредит тизими (UCTS); Буюк Британиянинг кредит тизими (CATS).

Ушбу моделларнинг ичида энг кўп тарқалгани АҚШ ва Европа моделларидир. Маълумотларга кўра, мамлакатимиз Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги кредит тизимини жорий этишда Европанинг ECTS тизимидан фойдаланишга устуворлик қаратяпти. Унинг афзал жиҳатлари,

қулайликлари, ютуқ ва камчиликлари ҳам мавжуд бўлиб уларга қуйида тўхталамиз:

ECTS (The European Credit Transfer and Accumulation System) – Европа Кредит Трансфер Тизими 1989 йилда асос солинган бўлиб, Европа давлатлари томонидан ишлаб чиқилган, текширилган ва такомиллаштирилган кредитларни тақсимлаш тизимидир. Мазкур тизимда талаба олган билимининг баҳосини бир давлатдан (ОТМдан) иккинчи давлатга (ОТМга) эркин кўчишини, эришилган кўникма ва малакасини эркин тан олинишини, пировардида барчасини ҳисобга олиб даража (диплом) берилишини назарда тутувчи тизимдир. Бунда таълим олишнинг барча турлари (кундузги, кечки, сиртқи, масофавий) ва ўқув юкламасининг барча кўринишлари (маъруза, амалиёт, лаборатория в.х) қўлланилиши мумкин.

Кредит тўплаш ўлчовининг киритилиши талабага катта эркинлик бериш билан бир қаторда, келажакда танлаган соҳасининг рақобатбардош мутахассиси бўлиб етишиши учун академик жараёни мустақил режалаштириш имконини ҳам тақдим этди. Айни чоғда, баҳолаш тизими ва таълим технологияларининг такомиллашишига ҳам олиб келди.

1999 йилга келиб Европада Болонья процесси деб аталган Европа мамлакатлари олий таълим вазирликлари ўртасида ўзаро ҳамкорликни ривожлантириш халқаро форуми иш бошлайди. Форумнинг мақсади Европа давлатларида олий таълим стандартлари ва сифатини уйғунлаштиришга қаратилган эди. Болонья процессида Европа давлатлари эндиликда ECTSни ўзларининг олий таълим муассасаларида таълимни ташкил этишнинг асосий усули сифатида тарғиб қилишга келишиб олишади. Бунинг натижасида ECTS эндиликда нафақат талабалар халқаро алмашинуви мақсадида балки, Европа мамлакатлари доирасида университетларда таълимни ташкил қилиш усули сифатида кенг тарқала бошлайди. Мазкур ҳаракатларнинг самараси ўлароқ,

1999 йилда Италиянинг Болонья шаҳрида 29 та мамлакат вакиллари томонидан Болонья декларацияси имзоланади.

Бугунги кунга келиб, Болонья жараёнида дунёнинг 48 та мамлакати иштирок этмоқда. Уларнинг орасида мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатларидан Россия, Украина, Озарбайжон, Молдова, Арманистон, Грузия, Қозоғистон ва Беларусь Республикалари ҳам бор. Марказий Осиё мамлакатлари ичида Қозоғистон Республикаси 2010 йилда Болонья декларациясига қўшилди ва у ушбу ҳудудда ҳозирча ягона бўлиб турибди. Болонья жараёни – бу Европа мамлакатлари орасида олий таълимни уйғунлаштириш жараёнидир. У тушуниш осон бўлган ва ўхшаш олий таълим даражалар тизимини яратишни, таълимда кредит-модуль тизимига ўтишни, таълим сифатини таъминлашда эркин академик ҳаракатланишни ва Европадаги таълим ҳамкорлигини ўз ичига олади. Демак, бу Европа мамлакатларининг олий таълим тизимларини уйғунлаштириш, ҳар бир киши учун тенг равишда таълимни таъминлаш, интеллектуал, маданий, ижтимоий, илмий ва технологик салоҳиятни шакллантириш ва мустаҳкамлаш, таълим сифатини такомиллаштириш жараёнидир. [\(Махмонов У.А. Олий таълимда кредит-модуль тизимининг жорий этилиши ва имкониятлари // Замонавий таълим / 2021 йил, \(1\)\).](#)

Болонья декларациясида кўзда тутилганидек, кредит-модуль тизими айнан мустақил таълимга урғу қаратгани ҳолда, асосан, иккита фаолиятни бажаришга хизмат қилади: биринчиси, талабалар ва ўқитувчиларнинг мобиллигини, яъни бир олий таълим муассасасидан бошқа ОТМга тўсиқларсиз, эркин равишда ўтишини (ўқишни ёки ишни кўчириш)ни таъминлайди; иккинчиси, талабанинг танлаган таълим йўналиши ёки мутахассислиги бўйича барча ўқув ва илмий фаолияти учун академик юклама

— кредит аниқ ҳисоблаб борилади. Кредит йиғиндиси талабанинг танлаган - дастури бўйича нимани қанча ўзлаштирганлигини намоён этади.

Болонья декларациясининг энг муҳим жиҳатларидан бири олий таълим муассасалари ягона “кредит тизими”дан фойдаланиш (ECTS)га асосланади. Кредит ёки кредит бирлиги — ўқув режасида ҳисобга олинган ҳар қандай ўқув фаолиятининг қиймат кўрсаткичи ҳисобланади.

Бугунги кунда таълим тизимида дахлдор бўлган мутахассислар томонидан Болонья тизими, унинг аҳамияти бўйича турли фикр-мулоҳазалар мавжуд. Ушбу тизимни яратиш учун ўтган асрнинг 70-йилларидан Европадаги барча олий таълим муассасаларининг интеграциясини таъминлаш, унинг ягона стандартини яратиш, талабалар ва ўқитувчилар мобиллигини йўлга қўйиш, дипломларни тан олиш, талабалар билими, малакаси ҳамда кўникмасига қўйиладиган балларни унификация қилиш билан боғлиқ бир қатор муаммоларни ечишга қаратилган саъй-ҳаракатлар бошлаб юборилади.

ECTS тизими Европа ва умуман, Болонья жараёни иштирокчи-мамлакатлари талабаларига катта афзалликларни тақдим этади - талаба таълим олаётган университетида эгаллаган академик билимларини шу тизимга аъзо мамлакатлар олий таълим муассасаларида тан олинишини, яъни ўзига хос “конвертацияси” кафолатланади. Шу билан бирга, мазкур тизим аъзоларига талабаларни бошқа ОТМга ўқишини тиклаш, кўчириш ва тугатиш имкониятини беради.

ECTS тизими университетларга ҳам бир қатор қулайликларни тақдим этади. Жумладан, маълум бир таълим йўналиши ва мутахассисликлар кесимида ўқув жараёни ҳақидаги ахборотларни аниқ акс эттирувчи ўқув режаларнинг ўхшашлиги ҳамда ягоналигини таъминлайди. Шунингдек, мутахассислик даражасининг тан олинишига эришиш мақсадида талабани

қабул қилувчи ва жўнатувчи олий ўқув юртларидаги дастурларнинг мазмунини олдиндан келишиб олиш имконини беради. Талабанинг таълим олиши билан боғлиқ барча масалани ҳал этишдаги жавобгарлиги ҳамда мустақиллиги сақланади. Европа таълим тизимида ўқув курслари ва барча таълим жараёни кредитларда, Ўзбекистон ҳамда МДХнинг бошқа мамлакатларида эса академик соатларда ҳисобланиб келинади.

ECTS тизими бўйича ҳар бир олий таълим муассасаси кредит таркибини, ҳар бир модуль бўйича кредитлар сонини, қолаверса, ҳар бир курс ва умуман, ўқиш даврини тамомлаш учун талаба томонидан тўпланиши лозим бўлган кредитларнинг умумий миқдорини мустақил белгилайди.

Амалдаги ўқитиш тартибидан фарқли ўлароқ, кредит тизимида мажбурий фанлардан ташқари танлов фанлари ҳам талабанинг индивидуал дарс жадвалига киритилади. Талабалар ўқишдан четлаштирилмайди ёки курсдан-курсга қолдирилмайди. Қайси фан (курс)дан белгиланган кредитларни тўплай олмаса, фақат ўша фаннинг ўзидан қайта имтиҳон топширади, холос. Олий маълумот тўғрисидаги диплом эса белгиланган кредитлар тўплагандан сўнг берилади.

ECTS тизими бўйича талабаларнинг бир йилда тўплаши лозим бўлган кредит миқдори 60 ни ташкил этади. Бир ўқув йили икки семестрдан иборат бўлади деб олсак, талаба ҳар семестрда 30 кредит тўплаб бориши лозим. Бакалавриат дастури 3-4 йиллик бўлса, талаба бакалавр даражасини олиши учун жами 180 — 240 кредит, 1-2 йиллик магистратура дастурини тугаллаши учун эса, 60 — 120 кредит тўплаши мажбурият ҳисобланади.

Модуль — бу бир нечта фан ҳамда курслар кесимида ўрганиладиган ўқув режанинг бир қисми. У талабаларда маълум бир билим ва кўникма ҳосил қилиш, таҳлилий-мантикий мушоҳада юритиш салоҳиятига эга бўлишига қаратилган бир нечта фанлар (курслар) мажмуи ҳисобланади.

Бунда ўқитувчи ўқув жараёнини ташкил қилади, жонли, видео ҳамда аудио маърузалар ўқийди, талабанинг фаолиятини мувофиқлаштиради ва назорат қилади. Талаба эса мавзуни мустақил ўрганади ҳамда берилган топшириқларни бажаради.

Хорижий тажрибага кўра, кредит-модуль тизимида ўқув жараёни ҳар семестрда 2 — 4 тагача модулдан иборат бўлади. Модулда жамланган фанлар осондан мураккаблик сари, назарий-услубий фанлардан амалий фанларга қараб ҳамда мантиқий жиҳатдан бир-бирини ўзаро узвий тўлдириш тамойиллари асосида шакллантирилади. Талаба мутахассис бўлиб шаклланиши учун нафақат ахборотлар, балки уларни қайта ишлаш, амалиётга жорий қила олиш малакасига эга бўлиши талаб этилади.

Модулга асосланган ўқув дастурлари махсус схема асосида ишлаб чиқилади ва қуйидагиларни ўз ичига қамраб олади:

- ўқув мақсади ҳамда вазифаларнинг тўлиқ очиб берилиши;
- талабанинг фанни (курсни) бошлаши ва тугатишидан кейинги орттириши лозим бўладиган малакасига қўйиладиган талаблар;
- модуль таркибига кирган ҳар бир фаннинг қисқача мазмуни (силлабус), яъни маърузалар мавзулари, семинар ва амалий машғулотларнинг режаси, мустақил таълимни баҳолаш учун мўлжалланган топшириқлар;
- ўқитишнинг қисқача баёни: таълим бериш усул ҳамда воситалари; билимларни баҳолашнинг усул ва шаклларида иборат.

Модуль асосида ўқитиш тизимида талабалар билими, малакаси ҳамда кўникмасини баҳолашда рейтинг баҳолаш тизимидан фойдаланилади. Унда талабанинг барча ўқув фаолияти, яъни аудитория ва аудиториядан ташқарида олган, ўзлаштирган билимлари балл бериш орқали баҳоланади. Кредит — талабанинг меъёрий ҳужжат билан белгиланган, одатда бир ҳафта давомида аудиторияда ва мустақил равишда таълим олиши учун ажратилган минимал

вақт ўлчовидир. Талабага кредит маълум бир фандан белгиланган топшириқларни бажариб, якуний имтиҳондан муваффақиятли ўтгандан сўнг берилади.

Ҳар бир талаба келажакда танлаган йўналиши ва мутахассислиги бўйича дипломга эга бўлиши учун кредитларни йиғиб бориши лозим. Тўпланган кредит талабага бутун умр давомида ўзининг малакасини ошириб бориш ёки қўшимча олий маълумот олишига хизмат қилиб бораверади. Иқтисодий тилда айтганда, тўпланган кредит талабанинг академик “активи”га айланиб боради.

Кредит технологияси таълим олувчиларга ишчи ўқув режага киритилган танлов фанларини танлаш, бу орқали индивидуал ўқув режасини шакллантиришда бевосита иштирок этиш ҳуқуқини беради. Уларга, нафақат фанларни, балки профессор-ўқитувчиларни ҳам танлаш эркинлиги берилади. Талабаларга фанларни танлаш имкониятининг берилиши ижобий ҳол саналади. Бу ўқув жараёнларини баҳолашнинг ўзига хос қиймат кўрсаткичи бўлиб ҳам ҳисобланади.

Кредит-модуль тизими дунёнинг кўплаб илғор ва ривожланган мамлакатларининг таълим тизимида жорий этилган бўлиб, турли давлатларда ўзига хос хусусиятларга эга.

АҚШ миллий таълим қўмитаси “коллеж-мактаб” бўғинини яхшилаш, ўрта мактабларда ўқув дастурларини стандартлаш мақсадида нафақат коллежларда, балки ўрта мактаблар учун ҳам “кредит” тушунчасини жорий қилди ва кейинчалик бакалавриат дастурлари мазмунини баҳолашнинг кредит тизимини магистратура ва докторлик таълим босқичларигача кенгайтирди. Бакалавр даражасини (Bachelor of Arts - BA ёки Bachelor of Science - BSc) олиш 4 йил ўқишни назарда тутди. Бу давр ичида талаба ўртача ҳар бири 3 кредитлик 40 тача фанни ўзлаштириши зарур бўлади.

Биринчи ва иккинчи йил таянч билимларни олиш учун ажратилади (таъминан, 60-68 кредит) ва у оралиқ даража (Associates) билан якунланади, учинчи ва тўртинчи йиллар мутахассислик фанларини жадал ўрганишга бағишланади ва бу жараён малакавий имтиҳон билан тугалланади.

Олий таълимнинг иккинчи босқичи (Graduate Level) – бу ўрта ҳисобда икки йиллик ўқиш натижасида магистр даражасини (Master of Arts - MA ёки Master of Science - MSc) олиш учун мўлжалланган магистрлик дастурларидир. Юқори малакали мутахассислар тайёрлашнинг иккинчи босқичи ва учинчи поғонаси – докторлик дастурлари бўйича ўқиш бўлиб, у тор мутахассисликга ўқиш ва мустақил илмий изланувчиликга йўналтирилгандир.

Даражани олиш учун талаба белгиланган миқдордаги кредит-соатларни тўплаши зарур. АҚШ да қабул қилинган USCS (US Credit System) тизимида кредит-соат – бу ўқиш вақтига асосланган ўлчовдир. Масалан, бакалавриятда 1 кредит-соат талабанинг семестр давомида ҳар ҳафтадаги 1 академик соат аудитория ишига тенг. Бундан ташқари ҳар бир аудитория машғулотида 2 соат (100 минут) мустақил иш қўшиб берилади.

Магистратурада, ва айниқса докторантурада бу меҳнат ҳажмида мустақил ишнинг ҳиссаси кўпайиб бориши назарда тутилади. АҚШ да бакалавр даражасини олиш учун 4 йилда камида 120 кредитсоат, магистр учун 1-2 йилда мос равишда 30-60 кредит-соат, докторлик дастурларида эса 3-4 йилда мос равишда 60-90 кредит-соат тўплаш талаб этилади.

USCS тизими Америка талабаларининг мобиллигини оширади, чунки бир университетда олинган кредитлар бошқаларида ҳам ҳисобга олинади ва уларни ўқишларини бир олий ўқув юртидан бошқасига синов бирликларини сақлаган ҳолда кўчиришларига имкон беради. Бундай амалиёт қолдирилган ўқиш ва ўқишга тиклаш жараёнларини ўзаро боғлаш учун ҳам қўлланилади.

Испанияда университет таълими кўп поғонали бўлиб қуйидаги даврларни ўз ичига олади:

- биринчи таълим даври: у камида 3 йил давом этади ва 180-270 испан кредитларига тенг бўлади;

- бирлаштирилган биринчи ва иккинчи даврлар: 4-5 йилга мўлжалланган бўлиб (тиббийёт мутахассисликлари учун 6 йил), биринчи давр - 2-3 йил, иккинчиси - 2 йил давом этади. Кўрсатилган 4,5 ва 6 йилда талабалар 300-500 кредит тўплашади.

- иккинчи давр – якка тартибда;

- учинчи давр – докторантура. Биринчи давр якунида талабаларга Diplomado, Arquitecto Tecnico ва Ingeniero Tecnico каби академик даражалар берилиши мумкин. Иккинчи давр якунида эса - Licenciado, Arquitecto ёки Ingeniero Superior даражалари берилади.

Докторлик даражаси учинчи даврда ўқишни якунлаган ва диссертацияни муваффақиятли ҳимоя қилган талабаларга берилади. Испанияда “кредит”ни аниқлашга ўзгача ёндашилади – ҳар бир кредит 10 соат аудитория машғулотларига мос келади, тўпланган кредитлар йиғиндисига қараб талабанинг ўзлаштириши баҳоланади. Талабалар томонидан назарий ва амалий машғулотлар бўйича алоҳида кредитлар тўпланади, уларни ҳатто аудитория машғулотларидан ташқари бошқа ўқув ишларини бажариб ҳам олиш мумкин.

Швецияда 1 швед кредити университетда 1 ҳафта ўқишга тенг деб қабул қилинган. Бу тизим ўқув режаларини тузишни ва талабаларнинг бажарган ўқув соатларини ҳисоблашни енгиллаштириш учун жорий этилган. Швеция университетларида ўқув йили 40 ҳафта давом этади ва кузги ҳамда баҳорги семестрлардан иборат бўлади. Шундай қилиб, талаба ўқув йили давомида маъруза, якка тартибдаги ишлар ва бошқа фаолиятларни ҳам қўшиб

ҳисоблаганда 40 кредит тўплайди. Бакалавр даражасини олиш учун 3 йиллик ўқиш давомида 120 кредит олиш керак. Магистратурада ўқиш 1-1,5 йил (60 кредит), докторантурада эса – 2-4 йил давом этади. Швеция кредитларини Европа ECTS кредитлари билан таққослаш учун улар 1,5 га кўпайтирилади. Масалан бакалавриятдаги 120 Швеция кредити 180 ECTS кредитига, магистратурадаги 60 Швеция кредити - 90 ECTS кредитига тенг бўлади.

Швеция университетларида таълим жараёнлари маърузалар, семинарлар, баҳс-мунозаралар (ўқитувчи иштирокида ёки иштирокисиз) шаклида ташкил қилинади. Ҳар бир курс якунида имтиҳон семинарлари, 22 аудиторияда топшириқларни бажариш ва ёзиш кўринишидаги имтиҳонларни топшириш назарда тутилади. Белгияда кредит таълим тизими Европа ECTS кредит тизимларига мослаштирилган ва ҳалқаро ҳамкорлик доирасида қўлланиладиган кўринишда тақдим этилган.

Голландия академик дастурлари талабаларга диплом бериладиган тадқиқот соҳаларига йўналтирилган. Ҳатто биринчи ўқув йилида ҳам талабалар умумий фанларни ўқишмайди. Бунинг сабаби, бундай фанлар ўрта таълимнинг охириг икки йилига киритилганлигидир. Голландия университетларида талабалар уларнинг мураббийлари билан биргаликда тайёрланган шахсий ўқув режалари бўйича ўқишади. Ўқув режаларида мажбурий фанлар ва танлов фанлари кўзда тутилган. Ҳар бир фаннинг ҳажми университет каталогларида кўрсатиладиган синов бирликлари билан ўлчанади.

Университетдаги ўқув йили 5 семестрга ажратилган, ҳар бир семестрда талаба амалда фақат 2-3 фанни ўрганади. Бунинг сабаби, модулли таълим тизими қўлланилиши ва ҳар бир фан бўйича дарс суръатининг жуда юқорилигидир (бир фан бўйича бир кунда бир неча соат дарс машғулотлари ўтилиши мумкин). Ўқув материалларини мустақил ўрганиш ва ўз мавзуси

бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш университет дастурларининг муҳим қисмлари саналади.

Буюк Британияда таълим тизими Бирлашган Қиролликнинг CATS (Credit Accumulation and Transfer Scheme/System – Кредитларни тўплаш ва кўчириш схемаси/tizими) тизимига асосланган бўлиб, унинг мақсади кўп сонли малака ҳужжатлари тизимини ҳар бир тур учун алоҳида кредитлар белгилаш орқали тартибга солиш ва ягоналаштиришдир.

CATS тизими Бирлашган Қиролликда, Жанубий Африкада ва Янги Зеландияда кенг тарқалган. CATS бўйича академик йил 1200 шартли ўқув соатлари ёки 120 кредитни ўз ичига олади, 1 британия кредити 10 шартли ўқув соатларига тенг. Шартли ўқув вақти дейилганда, талаба фанни ўзлаштириши учун сарфлайдиган соатлар миқдори тушунилади. Шартли вақт аудитория машғулоти, асосий амалий ишлар, лойиҳа устида ишлаш, мустақил таълим машғулотларини, имтиҳонларга тайёргарлик ва уларни топшириш каби жараёнларни, яъни барча турдаги ўзлаштириш учун зарур бўлган ўқув фаолиятларини ўз ичига қамраб олади.

Британия университетларида бакалавр даражасини олиш учун 3 йил давомида 360 британия кредитларини тўплаши керак. Тўртинчи йил талабаларга “имтиёзли бакалавр” (Bachelor with Honours) даражасини олишга имкон берилади. Шотландияда CATS тизимига асосланган Шотландия CAT (SCOT CATS) тизими қўлланилади, бу тизимда Бирлашган Қиролликнинг бошқа ҳудудларидан фарқли равишда бакалавриятда ўқиш 3 йил эмас, 4 йил давом этади. Бу Бирлашган Қиролликдаги Шотландиянинг ўзига хос миллий тизими ҳисобланади.

Япония синов бирликлари тизими американинг USCS тизими асосига қурилган бўлиб, унинг фақат битта фарқли жиҳати – “кредит-соат” тушунчаси “синов бирликлари” (units) атамаси билан

алмаштирилганлигидир. Шунини таъкидлаш жоизки, АҚШ нинг бир нечта университетларида, хусусан Массачусет техника университети ҳам ушбу атамадан фойдаланади. Япониялик талаба бакалавр даражасини олиши учун университетда 4 йил ўқиши керак, ундан 2 йили – кенг умумтаълим тайёргарлик, кейинги 2 йил – 25 мутахассислик бўйича таълим. Фанлар мажбурий ва танлов фанларига бўлинади. Японияда бир синов бирлиги талаба семестр давомида бирор фанни ҳар ҳафтада бир соат ўқишини ва бакалавр даражасини олиши учун 146 синов бирлиги тўплаши зарурлигини англатади. Японияда олий таълимдан кейинги таълим икки босқичдан иборат: "master course" – 2 йил давом этади ва магистрлик даражасини олиш билан якунланади ва "doctor course" – 3 йил давом этади ва доктор даражасини олиш билан якунланади.

Магистр даражасини олиш учун талаба 30 синов бирлиги тўплаши (бунда танлов фанлари илмий раҳбар билан келишиб олинади) ва диплом ишини ёзиши керак. Докторлик даражасини олиши учун магистрлик даражасини олгандан сўнг 3 йил давомида илмий раҳбари назоратида илмий иш билан шуғулланиши, битирув имтиҳонларини топшириши ва докторлик диссертациясини ҳимоя қилиши зарур.

Хитой таълим тизимини Чинхуа университети, Пекин давлат университети, Пекин техника университети, Жилиан университетлари мисолида ўрганиш шунини кўрсатадики, Хитой Халқ Республикасида Америка таълим тизимига ўхшаш уч даражали таълим тизими қабул қилинган. Бакалавр даражасини олиш учун 120 кредитни, магистр даражасини олиш учун – 30-60 кредитни қўлга киритиш керак. Ўқув йили икки семестрга ажратилган ва 1-сентябрдан бошланади. Бироқ, семестр давомийлиги Америка тизимидан фарқ қилиб 20 ҳафтани ташкил қилади.

Университетларда ўқиш 4-5 йил, таъбиёт университетларида – 7-8 йил ва касбий-техник мактабларда – 2-3 йилни ташкил этади.

Юқорида келтирилган дунё таълим тизимлари таҳлилидан келиб чиқиб Америка кредитлари (USCS) ни Европа (ECTS) ва Осиё-Тинч Океани (UCTS) кредитларига айлантириш анча осон: 1 Америка кредит-соати = 1 Хитой кредити = 1 Япон синов бирлиги = 2 Европа кредити = 2 Осиё-Тинч Океани кредити = 4 Британия кредити.

Таҳлил шуни кўрсатадики, давлатларнинг таълим тизимларида ҳам сезиларли фарқлар мавжуд. Агар Европа кредити ўз ҳажми бўйича барча аудиториядаги контакт соатларни ва ундан ташқаридаги соатларни акс эттирса, Америка кредит соати қатъий равишда фақат аудиториядаги контакт соатларни ўзида ифодалайди ва талаба икки баробар кўпроқ мустақил шуғулланишини назарда тутди.

Кредит-модуль тизими аниқ эҳтиёжлар асосида пайдо бўлган. Энг аввало у олий таълим ўқув дастурларига эркинлик олиб кириш, ўқув дастурларига танлов фанларини кириб келиши билан чамбарчас боғлиқ. Бундан ташқари кредит - модуль тизими олий таълим ўқув дастурларини “юқоридан пастга” қараб эмас балки “пастдан юқорига қараб” яъни замон, меҳнат бозори ва талабалар эҳтиёжлари асосида шакллантириш эҳтиёжлари асосида юзага келган.

Кредит-модуль тизими қолаверса мамлакат олий таълим муассасаларини мамлакатдан ташқаридаги университетлар билан алоқаларини яхшилаш, мамлакат университетларини халқаро майдонда эътироф этилишига эришиш эҳтиёжлари асосида шаклланган. ECTS кредит-модуль тизимининг ҳозирги кундаги энг асосий вазифалари бу ОТМ ўқув дастурларига эркинлик, мослашувчанлик, шаффофлик ва талабага йўналтирилган таълимни олиб кириш.

Кредит таълим тизимини ўрганиш ва таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, дунёнинг турли давлатларида у ўзига хос хусусиятларга эга. Шунга қарамасдан, кредит таълим тизимининг самараси ва мақсадга мувофиқлиги унинг кўплаб дунё давлатлари таълим тизимларида кенг тарқалганлиги билан асосланилади, чунки таълим дастурларининг талабаларда мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантиришга қаратилиши ижодий фаолликни ва билим олишга ўзини сафарбар қилишга, таълим сифатини оширишга имкон беради.

§1.2. Хорижий тиббиёт олий таълим муассасаларида кредит модул тизимининг ўзига хос хос томонлари

Таълим тизимидаги узлуксизлик ва узвийлик жамиятнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтиришга тўртки бўлиб, илмий ва техник ривожланишнинг барқарорлигини таъминлайди. Узлуксиз тиббий таълим сифатини турли таркибий қисмлари ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, турли услублар ва усуллари таълим жараёнига мақсадли татбиқ этилишини таъминлайди.

Тиббиёт соҳасида мутахассисларни тайёрлашда назарий билим ва амалий кўникмаларни юқори даражада эгаллаш билан бир қаторда илмий йўналиш бўйича ҳам изланувчанлик қобилиятини шакллантириш жуда муҳимдир. Инновацион таълим технологияларининг татбиқ қилиниши соғлиқни сақлаш тизимида рақобатбардош мутахассисларни тайёрлашда ўзига хос таъсирга эга бўлиб, таълим берувчиларнинг доимо замонавий технологиялардан фойдаланишлари ҳамда мустақил таълим жараёнини фаоллаштиришларини талаб қилади.

Бугунги кунда ўқитиш методикаси, дидактика сингари, қийин даврни бошидан кечирмоқда. Ҳозирги вақтда олий тиббий таълимнинг мақсадлари ўзгарди, янги ўқув дастурлари ишлаб чиқилмоқда, таркибни алоҳида фанлар

орқали эмас, балки интеграциялашган таълим йўналишлари орқали акс эттиришнинг янги ёндашувларига асосланган таълимнинг янги концепциялари яратилмоқда.

Маълумки, таълим сифати таълим олувчини ўзбилимини қандай даражада амалиётда қўллай олиши билан белгиланади. Вақт кўрсатганидек, афсуски, талабаларни пассив-ахборотли ўқитиш шакллари ўқув фанларининг назарий материални ўзлаштириш ва уларнинг ижодий клиник тафаккури ва тадқиқотчилик кўникмаларини тўғри шакллантириш даражаси ўртасидаги фарқларни бартараф эта олмайди.

Бугунги кунда биз ўқитиш амалиётида кенг қўлланиладиган фақатгина тушунтириш-иллюстратив ва репродуктив усулларга таяна олмаймиз. Таълимни янгилаш уни ташкил этишнинг ноанъанавий усуллари ва шакллари, шу жумладан кредит модул тизимида муҳим бўлган интегратив усуллардан фойдаланишни талаб қилади. Интеграция нафақат фанлардаги ўзаро боғлиқлик нуқтаи назаридан, балки таълим технологиялари, усуллари ва шакллариининг интеграцияси сифатида ҳам кўриб чиқилиши керак.

Интеграциялашган таълимга ўтиш зарурати бир қатор объектив сабабларга кўра юзага келади: ўқувчиларнинг фанларга қизиқишининг сезиларли даражада пасайиши; мавжуд дастурларнинг етарли даражада ўйланмаганлиги ва ишлаб чиқилиши; ўқувчилар ўртасида билимларни шакллантириш босқичларининг номувофиқлиги, тарқоқлиги, уларда умумлаштирилган кўникма ва малакаларнинг ривожланиши. Амалиёт шунини кўрсатадики, айрим ҳолларда алоҳида фанлар доирасидаги бир тушунча ёки атама турлича таърифланади, бу эса ўз навбатида ўқув жараёнини мураккаблаштиради.

Мазкур жараёни ўрганишда QS ва THE рейтингларида юқори ўринларни эгаллаган қуйидаги хорижий давлатлар университетларининг тажрибаси ва ўзига хос ижобий томонлари кузатилди.

1. Гарвард университети (АҚШ)
2. Фрайбург университети (Германия)
3. Корё университети (Жанубий Корея)
4. "Аладдин Кейкубат" университети (Туркия)
5. Вильнюс ва Кауссанс университетлари (Литва)
6. Казань давлат тиббиёт университети (Россия)
7. Асфандиёров номи миллий тиббиёт университети (Қозоғистон)

№	УНИВЕРСИТЕТЛАР	ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ	ЎҚУВ МУДДАТИ	КРЕДИТЛАР СОНИ	ФАНЛАР/ МОДУЛЛАР СОНИ
1	Гарвард университети (АҚШ)	Тиббиёт	4 йил/4 йил	216/тап- лан- ган йўналиш бўйича алоҳида кредитлар	32 та интеграллаштирил- ган модулар
2	Корё университети (Жанубий Корея)	Тиббиёт	6 йил	248	58 та фан. 2 йил умумий 4 йил хусусий
3	Аладдин Кейкубат университети (Туркия)	Тиббиёт	6 йил	300	6 та фан 15 та модуль 8 та блок

1-расм. Хорижий давлатлар университетларининг тажрибаси.

Ўрганилган хорижий олий таълим муассасаларининг барчасида таълим йўналиши “Тиббиёт” (Medicine) деб номланади.

Хорижий олий таълим тизимида бакалавриат ўқиш даври 6 йилни ташкил этади, лекин Гарвард университетида 4 йил тиббиёт сўнг танланган йўналиш бўйича мақсадли 4 йил таълим жараёни ташкил қилинган. Европа, Осиё давлатлари тиббиёт йўналишларида тиббиёт олди ва тиббиёт фанларига ажратилган бўлиб, 2 йил премедикал фундаментал фанлар, 4 йил медикал тиббиётга оид фанлар ўргатилади.

№	УНИВЕРСИТЕТЛАР	ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ	ЎҚУВ МУДДАТИ	КРЕДИТ ЛАР СОНИ	ФАНЛАР/ МОДУЛЛАР СОНИ
1	Вильнюс университети (Литва)	Тиббиёт	6 йил	360	52 та фан стажировка, диплом иши
2	Каунас университети (Литва)	Тиббиёт	6 йил	360	6 – 10 та фан 26 умумий модуль 12 та махсус модуль
3	Фрайбург университети (Германия)	Тиббиёт	6 йил 2 йил асосий 3 йил интенсив 1 йил интернатура	300	Ҳар бир семестрда 10/ 12 тадан фан 1-2 йил тиббий биологик фанлар 3-5 йил клиник фанлар

2-расм. Хорижий давлатлар университетларининг тажрибаси.

Хорижий олий таълим муассасаларида тиббий таълим жараёни қуйидаги хусусиятларга эга:

- ижтимоий фанлар инобатга олинмаган;

- тиллар кесимида турли ёндошувлар кузатилган (айримларида давлат тили, айримларида хорижий тил ўргатилиши инобатга олинган);
- давлатнинг ривожланиш даражаси, ҳозирда ва келажакда трендда бўлган соҳаларга йўналтирилганлик;
- фанлар аро интеграцияни инобатга олган ҳолда модул кўринишида шакллантирилганлиги;
- клиник фикрлаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш;
- илмий изланувчанликка йўналтириш;
- мустақил таълим жараёнига алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, қайта боғланиш жараёнининг мавжудлиги;
- амалиёт ўтишга алоҳида эътибор қаратилганлиги;
- талабаларда мустақил илмий тадқиқот ишларини олиб бориш бўйича кўникмаларни шакллантирилиши.

ТИББИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИНГ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАР

ГАРВАРД УНИВЕРСИТЕТИ

- Бошланғич курсларда фундаментал фанлар ўзаро интеграцияда ўқитилади.
- Таълим жараёнида илмий тадқиқот жараёни асосий ўринни эгаллайди.
- Шу билан бирга мукаммаллаштирилган ва интеграллаштирилган курслар муҳим бўлиб ҳисобланади.
- Клиник ва илмий тажриба жараёни юқори даражада жорий этилган

КОРЁ УНИВЕРСИТЕТИ

- Жанубий Кореяда тиббий таълим жараёни Осиё ва Европа давлатлари тажрибасига таянган ҳолда ташкил этилган
- Премидикал ва медикал босқичларга ажратилган.
- Премедикал босқичда(1-2курс) асосан фундаментал тиббий биологик фанлар ўқитилади
- Медикал фанлар босқичида (3-6) асосан клиник фанлар ўқитилади
- Амалиёт жараёни 60%дан ортиқ улушга эга бўлиб, асосан 5 ва 6 курсда клиник амалиёт ўтказилади

Аладдин Кейкубат университети

- Туркияда тиббий таълим жараёни Европа давлатлари тажрибаси асосида ташкил этилган.
- Асосан кредит мрдўл тизимининг яққол кўриниши жорий қилинган.
- 1 ва 2 курсларда фундаментал фанлар бўйича таълим жараёни амалга оширилади
- 3 курсдан бошлаб асосан модул кўринишида яъни мантиқан ва клиник жиҳатдан ўзаро боғлиқ бўлган фанларни биргаликда ўқитиш тизими киритилган
- 6 курсда тўлиқ амалиёт жараёни жорий этилган

3-расм. Хорижий давлатлар университетларининг тиббий таълим жараёнининг ўзига хос томонлари.

Гарвард университети тиббиёт йўналишида илмий изланувчанлик муҳим ёндошувлардан бири ҳисобланади. Ўқув жараёнининг бошида ривожлантириш ҳафтасида таълим олувчиларга баҳолаш, қайта боғланиш, ўз ўзини назорат қилиш, таълим консолидацияси, ўқув режаларининг индивидуал генерацияси бўйича маълумотлар тақдим этилади. Бошланғич курсларда фундаментал фанлар ўзаро интеграцияда ўқитилади -биокимё, ҳужайра биологияси, генетика, ривожланиш биологияси ва анатомияга кириш, гистология, фармакология, патология, иммунология, микробиология. Таълимнинг илк босқичлари нисбатан мураккаб бўлишига қарамасдан тиббиётда долзарб бўлган ҳимоя ва касалликларда иммунитет: дерматология,

ревматология, аллергия / иммунология фанларига алоҳида модул сифатида шакллантирилган. Соғлиқни сақлаш сиёсати, тиббий ва касбий этика, ижтимоий тиббиёт, клиник эпидемиология/ аҳоли саломатлиги каби фанлар эса бўлғуси мутахассисларнинг амалиётда аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш, касбий маҳоратларини шакллантириш борасида ўзига хос тамойилларни билиш ва муҳим бўлган кўникмаларни қўллай олишлари учун замин яратади.

Таълим жараёнида илмий тадқиқот ишлари асосий ўринни эгаллайди. Шу билан бирга мукаммаллаштирилган ва интеграллаштирилган курслар муҳим ҳисобланади. Клиник ва илмий тажриба жараёни юқори даражада жорий этилган. Касбга кириш фанини ўқитишда таълим олувчиларга тиббиёт асослари, тиббий ёрдам кўлами ҳамда клиник фанларнинг фундаментал жиҳатлари инобатга олинади. Фундаментал клиниканинг узлуксизлигини таъминлаш мақсадида мулоқот асослари, физикал текширув, клиник фикрлаш ва тақдимот кўникмалари ўргатилади ва нисбатан кўп – 14 кредит ажратилади. Гомеостаз модули алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, юрак - қон томир ва нафас олиш тизими, гематология, гастроэнтерология, буйрак, эндокринология ва репродуктив эндокринология бўйича ўзига хос хусусиятлар кенг ёритилади. Кейинги босқичда эса инсон онги, мия ва хулқ атвори ҳамданеврология, психопатология фанлар интеграцияси амалга оширилади.

Асосий клиник тажрибага ўтиш жараёнида клиник анатомия, визуализация, клиник эпидемиология ва тиббий этика, маданият, наркомания, инсон ривожланишига доир йўналишларга 5 кредит ажратилган. Асосий клиник тажриба давомида эса тиббиётнинг асосий йўналишлари, неврология, акушерство ва гинекология, педиатрия, биринчи ёрдам, психиатрия, радиология, хирургия фанлари чуқур ўргатилади ва ўртача 10 кредит берилади. Асосий клиник тажрибада (Principal Clinical Experience)

мустақил фаолият юритишга ўргатиш мақсадида таълим жараёнида 10 – 12 кредит ажратилади ва бевосита лабораторияда тадқиқот жараёнида иштирок этишлари учун шароит яратилади. 3 босқичда мукаммаллаштирилган клиник ва илмий тажриба, интеграллаштирилган илмий курслар (AISC), илғор клиникаилмийтажриба, илмийлойиха, клиник факультативлар, оралик стажировкалар, бошқаилғор факультативлар амалга оширилади ва 60 – 65 кредит йиғиш имкони берилади. Мазкур босқичда умумий OSCEдан ўтиш талаби қўйилади.

Кейинги босқичда мукаммаллаштирилган клиник ва илмий тажриба, интеграллаштирилган курслар, мажбурий курслар билан бир қаторда “Клиник чўққи” жараёнида илмий ёндошув асосида орттирилган клиник тажриба тавсифланади ва ўртача 50 – 52 кредит ажратилади. 5 ва 6 босқичларда мақсадли амалиёт жараёни йўлга қўйилган бўлиб, модераторлар етакчилигида клиникаларда ўтказилади.

Жанубий Кореяда тиббий таълим жараёни Осиё ва Европа давлатлари тажрибасига таянган ҳолда ташкил этилган. Хусусан, Корё университетида таълим йўналиши премедикал ва медикал босқичларга ажратилган.Премедикал босқичда(1-2курс) асосан фундаментал тиббий биологик фанлар ўқитилади - молекуляр биология, хужайра биологияси, тиббий генетика, умумий кимё ва лаборатория иши, тиббий статистика (назария ва амалиёт), физика, кимё, математика ҳамда хорижий тил ўқитилади.

Таълим жараёнинг ижобий томонлари қуйидагилардан иборат: мазкур босқичда фан ва технология интеграциясига алоҳида эътиборнинг қаратилиши, фикрлаш ва ифодалаш, кантитатив фикрлаш тушунчаларининг кенг ёритилиши ҳамда амалиётда қўллаш имконининг мавжудлиги. Шу билан бирга тиббий таълимга кириш ҳамда тиббий таълим назарияси бўйича

алоҳида кредитларнинг ажратилишидир.Фундаментал тиббий интеграллашган амалиёт эса таълим олувчиларнинг олган билим ва кўникмалари асосида амалиётга тайёргарлик даражаларини ошириш имконини беради.

3 босқичда медал босқичга ўтишда фундаментал асосни таъминловчи фанларга 3 – 8 кредитгача ажратилиб, алоҳида ўқитилади – биокимё, анатомия, физиология, гистология, фундаментал неврология, микробиология, патология, эмбриология, фармакология. Шу билан бирга профилактик тиббиёт (клиник эпидемиология) йўналишига алоҳида эътибор қаратилади.

Кейинги босқичда эса клиник фанлар яъни нефрология, психиатрия, кардиология, ҳуқ-атвор фани, клиник тиббиёт, иммунология, акушерлик ва гинекология, педиатрия, инфекция, пульмонология, соғлиқни сақлашни бошқариш, мускулоскелотология, неврология, клиник анатомия, гастроэнтерология, шопилинч тиббиёт, эндокринология ва метаболизм, гематология, онкологияга ўртача 1- 4 кредитгача ажратилади. Мазкур босқичда ўзига хос хусусиятларидан бири клиник тиббиёт ва унинг тадқиқотлари ҳамда диагностика жараёнига алоҳида кредит берилишидир.

5 ва 6 амалиёт босқичи бўлиб, ички касалликлар ҳамда жарроҳлик касалликлар йўналишидаги фанларни ўқитиш (2 – 4 кредитгача) билан бир қаторда клиник тиббиёт синтези ҳамда клиник баҳолаш жараёни амалга оширилади. Эътиборга лойиқ томони, амалий тиббиёт, тиббий этика ва профессионализмга ҳамда профилактик тиббиётга (атроф муҳит ва саноат) алоҳида аҳамият берилади. Сўнгги босқичда тиббиёт назарияси синтезини, клиник тиббиёт кўникма ютуғини баҳолаш, фундаментал тиббиёт синтезини баҳолаш жараёни, волонтерлик ва битирув имтиҳони ўтказилади.Медал

фанлар босқичида (3-6) асосан клиник фанлар ўқитилади. Амалиёт жараёни 60%дан ортиқ улушга эга бўлиб 5 ва 6 курсда клиник амалиёт ўтказилади.

Туркияда тиббий таълим жараёни Европа давлатлари тажрибаси асосида кредит модул тизимининг яққол кўриниши жорий қилинган. 1 ва 2 курсларда фундаментал фанлар бўйича таълим жараёни амалга оширилади. Асосий тиббий фанларга кириш: тиббий биология, тиббий биокимё, биофизика, тиббиёт тарихи ва этика, тиббий терминология, физиология, гистология, эмбриология, анатомия, тиббий психология, халқ соғлиғи каби фанлар (9 - 10 кредитгача) билан бир қаторда турк тили, инглиз тили (1 – 2 кредит) мажбурий фанлар сифатида киритилган. Биостатистика ва информацион технологиялар фанига -2 кредит ажратилган. Ватанпарварлик ҳиссини кучайтириш мақсадида миллий турк рақслари ҳам танлов фанига киритилиб 2 кредит ажратилган. 3 курсдан бошлаб асосан модул кўринишида яъни мантиқан ва клиник жиҳатдан ўзаро боғлиқ бўлган фанларни биргаликда ўқитиш тизими киритилган. 6 курсда тўлиқ амалиёт жараёни жорий этилган. Интеграллаштирилган кейслар муҳокамаси ҳам ўқув жараёнининг ўзига хос томонларидан биридир.

Литва давлатида тиббий таълим жараёнини такомиллаштиришда бир қатор ислохатлар амалга оширилди. Вильнюсс университетида 1 ва 2 семестр давомида мажбурий курслар тиббий биологик фанлар ўқитилади: анатомия, биология ва одам генетикаси, гистология, тиббий текширув жараёнига кириш, латин ва махсус тил, биокимё, одам психологияси, касбий мулоқот асослари, психосоматия фанларининг ҳар бирига 5 кредитдан ажратилади. 3 ва 4 семестрда умумий таълим модуллари ҳам инобатга олинган бўлиб, умумий микробиология, иммунология, одам физиологияси, соғлиқни сақлаш тизими, ички касалликлар пропедевтикаси, клиник онкология асослари ўргатилади. Ҳамширалик кўникмаларига ҳам алоҳида эътибор қаратилган. 5

ва 10 семестрлар давомида клиник фанлар ўқитилади ўртача 5 кредитдан ажратилган. Клиник амалий кўникмалар алоҳида фан сифатида шакллантирилган. 10 семестрда оилавий тиббиёт ҳам инобатга олинган. 11 ва 12 семестрда стажировка ва диплом иши талаб қилинади.

Каунасс тиббиёт университетида эса 1 ва 2 семестрларда тиббиётга кириш курси таркибида саломатлик, текширув усуллари, шифокор умумий кўникмалари, биринчи тиббий ёрдам ҳамда асосий фундаментал фанлар ўқитилади. 3 семестрдан клиник олди текширувлар курси бўйича тиббий биологик фанларинтеграцияси организм тизимлари бўйича шакллантирилган. Ижтимоий фанлар электив курс сифатида ўқитилади. 5 семестрдан касбий компетенциялар ва клиник кўникмаларга алоҳида эътибор қаратилади. Илмий тадқиқот ишини ташкил этиш инобатга олинган. 7 ва 8 семестрда клиник тиббиётда амалий кўникмалар клиник фанлар бўйича алоҳида ўргатилади. Муолажаларни бажариш ҳамда самарали мулоқот кўникмалари ҳам муҳим бўлиб ҳисобланади 9 семестрдан бошлаб алоҳида модуллар шакллантирилган. Илмий тадқиқот иши ва амалиётга алоҳида кредитлар ажратилган.

Фрайсбург университетида 1 ва 4 семестр клиник олди босқич бўлиб, тиббиётнинг илмий асослари яъни фундаментал фанлар ўқитилади ва албатта 3 ойлик амалиёт ўтиши талаб қилинади. 5 ва 6 семестр интенсив амалий курслар яъни тиббий биологик, патология, гигиеник, профилактик, психологик, соғлиқни сақлаш доирасидаги фанлар ўқитилади. 7 ва 10 семестрда клиник фанлар алоҳида ўқитилади. 11 ва 12 семестр интернатура – клиникада мажбурий амалиёт ташкил этилади. 2 курс охирида клиник босқичга ўтиш ва 10 семестр якунида интернатурага ўтиш учун якуний давлат аттестацияси топширилади.

Россия федерациясида тиббий таълим жараёни гуманитар, фундаментал, тиббий – биологик, мутахассислик фанлар бўйича курслар кесимида тақсимланган бўлиб, 1 -3 босқичларда асосан ижтимоий, тиббий биологик фанлар жуфтлик дарслар сифатида ўқитилади. Мазкур босқичларда фундаментал фанлар амалий машғулот ҳамда маъруза машғулотлари шаклида ўтказилади. 4 – 6 курлар кесимида эса терапия, жарроҳлик, педиатрия, акушерлик ва гинекология йўналишлари бўйича ўртача 10 – 12 тадан фанлар семестрлар кесимида цикллар кўринишида шакллантирилган. Ўзига хос томонлари комобид ҳолатлар бўйича фанларга алоҳида эътибор қаратилган. Барча босқичларда алоҳида амалиёт жараёни ташкил этилган. 6 курс сўнгида якуний давлат аттестацияси ўтказилади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жойизки, хорижий давлатларда тиббий таълим жараёни ўзига хос тамойилларга эга бўлсада, ўқув жараёнини ташкил этишда фундаментал ва клиник фанлар бўйича ўқитиш жараёни деярли умумий ёндошувга эга. Барча давлатларда у ёки бу даражада интегратив ёндошув инобатга олинган. Америкада қўшма штатларида тиббий таълим асосан илмий тадқиқот йўналишига, Европа давлатларида эса модулли ёндошув асосида илмий –амалий тажрибанинг йўлга қўйилганлиги, вертикал интеграциянинг инобатга олинганлиги, Корея, Россия федерациясида эса таълим жараёни фанлар аро горизонтал интеграциянинг устунлиги билан ажралиб туради.

Хорижий давлатларда тиббиёт олий таълим муассасаларида назарий билим, амалий кўникмаларни эгаллаш ва амалиёт жараёнларининг узлуксизлиги аудитория – симуляцион ўқитиш марказлари ва клиникада амалга ошириш орқали таъминланади. Амалиёт ва илмий тадқиқот жараёни кучли назорат остида ўтказилади ва баҳолаш тўлиқ инобатга олинади.

§1.3 Олий таълим муассасаларида таълим сифатини оширишда модулли ёндошувнинг аҳамияти

Модулли ўқитиш - таълим жараёнини ташкил этиш, унда таълим ахбороти модулларга (тўлиқ ва мустақил бирликлар, ахборот қисмлари) бўлинади.

Модул - бу ўқув материалининг мантикий тўлдирилган бирлигини, мақсадли ҳаракатлар дастурини ва белгиланган мақсадларга эришишни таъминлайдиган услубий раҳбарликни ўз ичига олган маълумотлар блокидир. Модул концепцияси "ўқув материалининг мантикий ҳажмини" ўз ичига олади, бунинг натижасида ҳар қандай аниқ ишни бажариш учун маълум назарий ва амалий кўникмаларни эгаллаш таъминланади.

Модулли ўқитишнинг моҳияти шундан иборатки, ўқитиш мазмуни автоном ташкилий-методик блокларга - модулларга тузилган бўлиб, уларнинг мазмуни ва ҳажми дидактик мақсадларга, ўқувчиларнинг профили ва даражаларининг фарқланишига, истакларига, талабаларнинг индивидуал траекторияни танлашига қараб фарқ қилиши мумкин, шу билан бирга ўқув курси бўйлаб ҳаракатланиш имкони мавжуд.

Модулли таълим дастури - бу малака учун зарур бўлган муайян ваколатларни ўзлаштиришга қаратилган модуллар тўплами.

Кредит-модул тизимини жорий этишдан мақсад – “ҳозирда мавжуд бўлган эҳтиёжларни қондиришни кафолатлайдиган ва янги қизиқиш векторини аниқлайдиган” ўқитишнинг мазмуни ва ташкил этилиши жиҳатидан мослашувчан таълим тузилмаларини яратишдан иборат.

Кредит-модулли таълим тизимидаги асосий вазифа нафақат зарур билимларни бериш, балки талабани узлуксиз касбий таълим ва ўз-ўзини тарбиялаш тизимига киритиш имконини берадиган таълимнинг янги шакллари ва усуллари танлашдир. Таълим дастурини ўзлаштиришнинг

мақсади - талабанинг маълум бир компетенцияларни (талабанинг таълим жараёнида ва маълум бир соҳада муваффақиятли фаолият юритиш учун эгаллаган билим, кўникма ва касбий тайёргарлиги) умумий даражасини эгаллашидир.

4-расм. Модулли ўқитиш тизимининг афзалликлари.

Асосан билимларни ўрганишгайўналтирилган таълимнинг анъанавий ёндашувидан фаркли ўлароқ, модулли ёндашув мустақил фаолият орқали маълум бир касбий компетенцияга эришишга қаратилган.

Кредит-модулли таълим тизимида талабалар доимо ўқитувчи ва бошқа талабалардан ёрдам ва маслаҳат олиш, керак бўлганда эса ўз фаолиятини баҳолаш имкониятига эга. Бу ўқувчиларда жамоада ишлаш каби сифатни шакллантириш ва жамоавий меҳнат кўникмаларини эгаллашга ёрдам беради.

Модулли таълим тизими ўқув модулларидан иборат. Унинг асосий ташкилий ва мазмун бирлиги бўлиб, нисбатан мустақил аҳамиятга эга бўлган ўқув материални қамраб олади ва қоида тариқасида, мазмуни ўхшаш бўлган бир нечта мавзу ёки курс бўлимларини ўз ичига олади. Модулли birlik модул таркибидаги ажралмас ва мустақил қисмдир. Ўқув элементи - бу касбий ёки бошқа вазифанинг баъзи жиҳатларини акс эттирувчи ўқув материалнинг бир бўлаги. Бу таълим маълумотларининг асосий ташувчисидир.

Ўрганилаётган фаннинг ишчи ўқув дастурининг таркибий бўлинмаси сифатида модулнинг мақсади талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларни эгаллаши учун шарт-шароитларни яратиш, шунингдек, талабаларнинг келажакда шифокор сифатида ишлаши учун зарур бўлган профессионал шахсий фазилатларни шакллантиришдан иборат. Модулли ўқитишнинг моҳияти шундан иборатки, талаба ўзига таклиф қилинган, ўз олдига қўйилган дидактик мақсадларга эришиш учун мақсадли ҳаракатлар режаси, ахборот банки ва услубий қўлланмани ўз ичига олган индивидуал ўқув режаси билан мустақил ишлай олади.

Модулли ёндошув асосида ўқитишда тиббий фанларнинг ўзаро мантикий боғлиқлигини инобатга олган ҳолда ўқитиш талабаларнинг назарий билимларини мустаҳкам эгаллашлари ҳамда клиник фикрлаш, олинган билимларни умумийлаштириш имконини беради.

§1.4 Биринчи боб бўйича хулосалар.

Кредит тизимларининг юзага келган кенг қамровли диверсификацияси шароитида ECTS тизими кўп миллатли Европа анъаналарини инобатга олган ҳолда турли таълим тизимларини яқинлаштиради. Ўзбекистонда кредит таълим тизимига асосланган миллий моделни ишлаб чиқишда, Европа ECTS

кредити ва Америка кредит соатлари тизимларининг ютуқларини инобатга олган ҳолда юқори таълим сифатини ва дунё таълим жараёнларига интеграциялашиш учун ишончли асосни танлаш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон Республикасида таълим тизимидаги ислохатлардан бири сифатида олий таълимда ўқув жараёнини кредит-модуль тизимига босқичма-босқич ўтказиш устувор вазифалардан қилиб белгиланди. Айни пайтда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармонида “Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказиш” бўйича топшириқ берилган бўлса, Олий Мажлисга Мурожаатномасида эса “Олий таълимда ўқув жараёнини кредит-модуль тизимига ўтказиш талаб этилади” деб, масалан, қатъий кун тартибига қўйилди. Бу эса олий таълимда ўқув жараёнини кредит-модуль тизимига ўтказиш бўйича қатор ишларни ташкил этиш ва Болония декларациясига Ўзбекистоннинг аъзо бўлиши учун шарт-шароит яратиш тўғрисида аниқ вазифаларни белгилаб берди.

Давлатимиз раҳбари томонидан 2019 йилнинг 8 октябрида “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони имзоланди. Ушбу муҳим ҳужжатда “республикадаги камида 10 та олий таълим муассасасини халқаро эътироф этилган ташкилотлар (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Higher Education ёки Academic Ranking of World Universities) рейтингининг биринчи 1 000 та ўриндаги олий таълим муассасалари рўйхатига киритиш ва уларда ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказиш” белгилаб берилди.

Шунингдек, 2030 йилга қадар республикадаги барча олий таълим муассасасининг 85 фоизи, жумладан, 33 та олий таълим даргоҳини кредит-модуль тизимига ўтказиш кўрсатиб ўтилди.

Модулли ўқитиш жараёнида муайян педагогик технологиялардан фойдаланиш талаб этилади. Бироқ мазкур технологияларни саралаш, улардан модулли ўқитиш жараёнида фанлар кесимида фойдаланиш механизмларини ишлаб чиқиш педагогикада ўз ечимини кутаётган вазифалардан бири ҳисобланади.

Кредит-модуль тизимининг жорий этилиши ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорликда ишлашида муҳим омил ҳисобланади. Модулли таълимда педагог тингловчининг ўзлаштириш жараёнини ташкил этади, бошқаради, маслаҳат беради, текширади. Талаба эса йўналтирилган объект томон мустақил ҳаракат қилади. Энг катта урғу ҳам талабаларнинг мустақил таълим олишига қаратилади.

Ўқув жараёнида мустақил таълим олишнинг аҳамияти ортади ва бу келажакда мутахассисларнинг мустақиллиги, ижодий ташаббускорлиги ҳамда фаоллигини оширишга олиб келади. Кредит-модуль тизимида талабалар ҳар доим ўқитувчи ва курсдошларидан ёрдам ҳамда маслаҳат олиш имкониятига эга бўлади. Бу эса ўзаро ҳамжиҳатликни мустаҳкамлайди ва жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Кредит-модуль ўқитиш тизимига ўтиш олий ўқув юрти профессор-ўқитувчиларига бўлган мажбурият ҳамда талабни ҳам оширади. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, модулли ўқитиш тизими билан ўқитувчи нафақат ахборот берувчи ва назорат қилувчи функцияларини, балки маслаҳатчи ҳамда мувофиқлаштирувчилик вазифаларини ҳам бажаради. Педагогик жараёнда ўқитувчининг етакчилик роли сақлаб қолинади.

Кредитмодуль тизимини жорий этишда қуйидагилар муҳим бўлиб ҳисобланади:

- академик эркинлик даражаси ортади (фанларни мустақил равишда танлаш, муддатларни белгилаш, ўқитувчиларни танлаш);
 - талабаларнинг ўқув фаолиятида мустақил таълим улушининг ортиши (камида 50%);
 - дарс жадвалларини 5 кунлик тизимга ўтказишнинг қулайлиги (ҳафтасига 30 соат, кунига 6 соатдан);
 - ўқитувчиларнинг дарс бериш фаолиятида ривожлантирувчи муҳитнинг пайдо бўлиши (маслаҳат дарслари, ўқитувчи раҳбарлигидаги талабанинг мустақил ишлари);
 - назарий таълим улушининг камайиши ва талабанинг амалий характердаги ўлчанувчан кўникмаларни орттириши (турли интерфаол таълим усуллари жорий қилиш, амалий машғулотларни мустақил таълимда давом эттириш ва уларни аниқ фаолият турлари орқали баҳолаш мезонлари);
 - талабаларнинг мустақил изланишга қаратилган ўқув фаолиятлари (ўзи танлаган шахсий таълим траекторияси бўйича ўқиш);
 - талабаларни ҳаётда мустақил бўлишга кўниктириш, ҳар семестрда турли академик гуруҳларда ўқишига имкон бериш;
- таълим дастурлари мазмунининг инновационлиги (илғор илмий ютуқларга йўналтирилганлиги);
- талабанинг таълим муҳитига таъсир кўрсатиши (дарснинг ташкил қилинишига, ўқитиш усулларига таклиф ва тавсиялар бериши);
 - таълим дастурларида олий ўқув юрти таркибий қисмлари улушининг ортиши;
 - интерфаол, муаммоли-рағбатлантирувчи, инновацион ўқитиш усуллари улушининг ортиши (талабага йўналтирилган таълим муҳити);

- илмий изланишлар асосида таълим бериш учун шароитларнинг яратилиши;
 - талабаларнинг ўқув ишларини мунтазам ва босқичли тарзда назорат қилиб бориш;
 - ўқитиш методларида самарали ва изланувчан усуллар улушининг ортиши (ижодий ишлар, тақдимотлар, портфолио усулларида баҳолашнинг жорий қилиниши орқали);
 - таълим дастурлари мазмуни ва муддатларининг диверсификация қилиниши, талабанинг таълим олишдаги имкониятларининг кенгайтирилиши (танлов асосида қўшимча фанларни ўқиш мумкинлиги, кредитларни олдиндан олиш имконияти, экстерн имтиҳонларни топшириши);
 - талабаларни табақалаб ўқитиш (илғор талабаларни алоҳида гуруҳларда ўқитиш орқали таълим самарасини ошириш);
 - аралаш ўқитишнинг тескари синф (flipped classroom) усулини қўллаш имконияти (катта контингентга умумий маърузаларни материалларни олдиндан тарқатиш ва дарсни талабаларнинг амалий кўникмаларини шакллантиришга йўналтириш орқали савол-жавоб тарзида ўтказиш);
 - бошқа мамлакатларда тан олинадиган малака ва академик даражаларнинг олиниши (дипломларнинг конвертацияси).
- Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган кредит-модуль тизимининг самараси, тажрибаларининг муваффақият қозониши қуйидаги омилларга боғлиқ:
- ўқув жараёнининг меъёрий-ҳуқуқий, ташкилий-бошқарув, молиявий ва иқтисодий, моддий-техник ва илмий-услубий таъминоти;
 - замонавий дарсликлар ва ўқув-услубий адабиётлар билан таъминланганлиги;

- халқаро ахборот тармоқлари мавжудлиги, лаборатория жиҳозлари билан таъминланганлиги ва ўқув фаолиятида янги ахборот технологияларининг қўлланилиши;

- ўз устида ишловчи, педагогик маҳоратини мунтазам ошириб боровчи, интерфаол ўқитиш усулларини эгаллаган, ўқув жараёнини кредитмодуль тизимида ташкил қилиш бўйича тайёргарликдан ўтган ўқитувчиларнинг мавжудлиги;

- талабаларнинг шахсий ва мустақил таълим фаолияти учун шароитлар яратилганлиги.

Кредит модуль тизимнинг тиббий олий таълимга жорий қилиниши ўқитиш сифатини ошириш, шаффофликни таъминлаш, коррупцияга барҳам бериш, таълим олувчининг ҳақиқий билимини юзага чиқариш ҳамда талабанинг мустақил ўқиб-ўрганиб, ўз устида ишлашига замин яратади.

II БОБ. ТИББИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МОДУЛЛАР ШАКЛЛАНТИРИЛИШИНING НАЗАРИЙ-МЕТОДИК АСОСЛАРИ

§2.1 Модулли ёндошув асосида таълим жараёнини ташкил этишда хорижий тиббиёт олий таълим муассасалари тажрибаси

Кредит-модул тизимида ўтиш – тараққиёт жараёнининг талаб ва эҳтиёжи бўлиб, юқори малакали, чуқур билим ва кўникмаларга эга бўлган мутахассисдан касбий компетентлилик ва ноодатий вазиятларда қарор қабул қилиш, жамоада ишлаш, ахборотни мустақил олиш, таҳлил қилиш, ундан самарали фойдаланиш, ўзгарувчан вазиятларга мослашувчанликни талаб қилади. Бу эса, ўз навбатида, бевосита тайёрланаётган кадрларнинг мотивацион хусусиятларига, хусусан, билимларни ўзлаштириш самарадорлиги ўқув фаолиятининг муваффақиятлилигини белгилаб берувчи омилларга яъни таълим олиш жараёнини ташкиллаштириш ва таълим сифатини оширишга бевосита боғлиқдир.

Модулли ёндошув асосида тиббий таълим тизимини ташкил этишда ўқув жараёнини мантиқий боғлиқликка эга бўлган ҳолда ўқув жараёнига оид ахборотни модулли тасаввур этиш асосида уюштириш усули инобатга олиниб, таълим мазмуни алоҳида ташкилий-услубий модулларда акс эттирилади ва унинг ҳажми дидактик мақсадлар, таълим оловчиларнинг ихтисослиги ва даражасига кўра фарқланишига боғлиқ равишда оптималлашиши лозим. Модулларнинг мувофиқлаштирилиши тахсил оловчиларнинг таълими ва мустақил ўрганишида муҳим бўлган ўқув материални танлаш ва комплекшлашда мосланувчанликнинг зарурий даражасини таъминлаш зарур. Курслар кесимида модулларни шакллантиришда анъанавий ишчи ўқув дастурларидан фарқли равишда

таълимнинг модулли дастурини ишлаб чиқишда фанларнинг фундаментал асослилиги, мантикий боғлиқлиги ҳамда узвийлигини инобатга олиш муҳимдир.

Хорижий олий таълим муассасаларида қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратилган: ўқув материалининг тузилмаси ўзига хос кўринишда бўлиб, асосий маълумот ташкилий-услубий блоклар кўринишида шакллантирилади, ўрганишдан сўнг педагогик мақсад, таълимнинг мақсадли дастурларининг самараси муҳим бўлиб ҳисобланади. Таълимнинг ташкилий томонига замонавий ёндашув билан қаралади, яъни таълим берувчи ва оловчи ўртасидаги жараёнда педагог томонидан аниқ вазифа берилиши, талаба томонидан эсамустақил изланишлар асосида билим эгалланиши лозимлиги илгари сурилади. Шу билан бирга назарий ва амалий билимларни эгаллаш самарадорлиги оширишга қаратилган фаннинг амалиётга узвий боғланиши учун зарур шарт шароитлар яратилади.

Адабиётлар таҳлиliga кўра, хорижий тажрибага таянган ҳолда эътироф этиш мумкинки, модулли ёндошув асосида педагогик технологиядан фойдаланиш ривожланган давлатларда, хусусан ғарбий Европада кенг тарқалган. Гарвард университетида 1869 йилда талабанинг ўқув фанини келгусида чуқурроқ ўрганиш учун мустақил танлаш имконияти бериладиган таълим тизими жорий этишда, талабанинг бўлғуси касбий соҳаси учун қандай билимлар ва малакалар зарур бўлишини ўзи белгилай олиш инобатга олинган эди.

Хорижий тиббиёт олий таълим муассасаларида модулли ёндошув асосида ўқув жараёнини ташкил этишда ўзига хос томонлари, ўқув режа ва дастурлари ўрганилди ва солиштирма маълумотлар шакллантирилди. Бунда ҳар бир тиббиёт олийгоҳининг умумий ва ўзига хос томонлари таҳлил қилинди (2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.5; 2.6 – жадвал).

1 курс кесимида модулларнинг номланиши ва таркиби

Гарвард университети (АҚШ)	"Аладин кейкубайт" (Туркия)	Каунасс университети (Литва)	Корё университети (Жанубий Корея)
Модулларнинг номланиши			
1. Касбий ривожлантириш 2. Тиббий биологик фанлар модули: биокимё, хужайра биологияси, генетика, ривожланиш биологияси ва анатомияга кириш, гистология, фармакология, патология, иммунология, микробиология 3. Химоя ва касалликларда иммунитет: дерматология, ревматология, аллергия / иммунология 4. Соғлиқни сақлаш: тиббий ва касбий этика, ижтимоий тиббиёт, клиник эпидемиология/ аҳоли саломатлиги	1. Асосий тиббий фанларга кириш: тиббий биология, тиббий биокимё, биофизика, тиббиёт тарихи ва этика, тиббий терминология 2. Молекуладан хужайрага: тиббий биология, тиббий биокимё, биофизика, тиббиёт тарихи ва этика, физиология 3. Асосий курслар: анатомия тиббий биология тиббий биокимё гистология ва эмбриология тиббий психология 4. Хужайрадан тўқимага: анатомия, гистология ва	1. Касбга кириш: Текширув жараёнига кириш шифокорларнинг умумий кўникмалари, соғлом инсон ва турмуш тарзи, беморлар хавфсизлиги, биринчи тез тиббий ёрдам, 2. Тиббий физика ва биостатистика 3. Хужайра биологияси, паразитология ва генетика 4. Анатомия 5. Касбий терминология ва латин тили асослари. 6. Литва тили (хорижий) I даража 7. Гистология ва одам эмбриологияси 8. Тиббий кимё	1. Инглиз тили (академик). 2. Молекуляр биология 3. Хужайра биологияси 4. Тиббий генетика 5. Умумий кимё ва лаборатория 6. Тиббий статистика 7. Фан ва технология. Кантитатив фикрлаш 8. Тиббий таълимга кириш 9. Фундаментал тиббий интеграллашган амалиёт 10. фикрлаш ва ифодалаш.

5. Касбга кириш: 6. Мулоқот асослари, физикал текширув, клиник фикрлаш ва тақдимот кўникмалари; узлуксиз фундаментал клиникани ўз ичига олади 6. Гемостаз 1: юрак - қон томир тизими, нафас олиш тизими, гематологик (қон тизими) 7. Гемостаз 2: гастроэнтерология, буйрак, эндокринология ва репродуктив эндокринология 8. Мулоқот асослари, физикал текширув, клиник фикрлаш ва тақдимот кўникмалари; узлуксиз фундаментал клиникани ўз ичига олади.	эмбриология тиббий биокимё, тиббий психология халқ саломатлиги 5.Тўқима (мушак):гистология ва эмбриология физиология анатомия халқ саломатлиги 6.Мажбурий фанлар: Отатурк принциплари ва революция тарихи, Инглиз тили, Турк тили. 7. Биостатистика ва информатсион технологиялар 8. Танлов фани: Турк миллий рақси		
--	---	--	--

Тахли натижаларига кўра Гарвард университети (АҚШ) да ташкил қилинадиган ўқув жараёнлари бирмунча мураккаб. 1-курснинг бошланғич модули сифатида “Касбий ривожлантириш” модули талабанинг касбий

кўникмасини шакллантиришни кўзда тутати. “Тиббий биологик фанлар” модулида бевосита биокимё, ҳужайра биологияси, генетика, ривожланиш биологияси ва анатомияга кириш, гистология, фармакология, патология, микробиология фанлари киритилган бўлиб, бу фанларни талаба дастлабки курсида ўзлаштириши қийинчилик туғдириши мумкин.

“Ҳимоя ва касалликларда иммунитет: дерматология, ревматология, аллергия, иммунология” модулида тиббий касалликлар ҳақида маълумотлар берилади.

“Соғлиқни сақлаш” модулида тиббий таълимнинг дастлабки курсидаёқ аҳоли саломатлиги бўйича билимлар берилиши бу муҳим ва долзарб вазифалардан бири. Чунки тиббий таълимга кириб келган талабанинг олдида мақсадлар конкрет қўйилади, ўз соҳасининг етук мутахассиси бўлишга ундайди.

“Касбга кириш” модули жадвалда келтирилган барча олий таълим муассасаларида (“Аладдин кейкубат” (Туркия), Каунасс университети (Литва), Корё университети (Жанубий Корея) ҳам берилиши тиббий таълимнинг ўзига хос уйғунлигини ва боғлиқлигини таъминлайди. Ҳар бир ОТМда талаба ўзи танлаган касби ҳақида дастлабки тушунчаларни тафаккур қила олишларига имкон беради.

Гарвард университети (АҚШ)даги ўқув жараёнининг ўзига хос бўлган мураккаб ва долзарблиги шундаки, талаба 1-курсданок жиддий ўрганишни талаб қиладиган модулларга эътиборни қаратади. “Гемостаз 1”. Гемостаз 2” модуллари талабаларда касбий мотивацияни кучайтиради. Соҳага оид билимларни мукамал ўрганиши лозимлигини тақозо этади.

“Аладдин кейкубат” (Туркия), Каунасс университети (Литва), Корё университети (Жанубий Корея) университетларида “Асосий тиббий фанларга кириш” модули асосида фанлар уйғунлиги мужассам, фақат номланишларида

фарқлар мавжуд. Ўқитиладиган фанлар таркиби деярли бир-бирига мутаносиблиги билан боғлиқлиги мавжуд. Талабалар бу ОТМларда деярли бир хил ўқув жараёнида билим олишлари мумкин бўлади.

“Аладдин кейкубат” (Туркия)нинг ўзига хос жиҳатларидан бири “Мажбурий фанлар” модулида “Отатурк принциплари ва революция тарихи”, Инглиз тили, Турк тили фанларининг ўқитилиши асосида талабанинг ўз мамлакатининг тарихий манбалари билан таништириш орқали Ватанига, юртига бўлган муҳаббати ва садоқати тарбияланади. “Турк тили” мажбурий фан сифатида миллий тилга бўлган ҳурматини оширади.

Бошқа ОТМларда фарқли ўлароқ, “Танлов фани” сифатида “Турк миллий рақси” нинг ўргатилишидир. Талаба бу ўқув жараёнида эстетик завқ олиш билан бирга, психологик мотивация олади. Рақс ўрганиш билан бирга тиббий соҳага оид билимларни ўзлаштиришга куч ва матонат топа олади.

Каунасс университети (Литва) нинг ўқув жараёнлари берилган модуллар тиббий таълимнинг дастлабки курси учун мувофиқ. Ҳар бир модул талабанинг тиббий билимларни босқичма-босқич асталик билан ўзлаштиришларини назарда тутган.

Корё университети (Жанубий Корея) да ҳам ўқув жараёни мазмунли, босқичли модуллардан иборат. Бу олий таълимнинг долзарб модулларидан бири “Кантитатив фикрлаш” ва “Фикрлаш ва ифодалаш” фанларидир. Ҳар бир талабанинг тафаккур қила олиш кўникмасини янада такомиллаштириш ва уни оғзаки нутқда ифодалай олишни ривожлантиришга қаратилганидир.

Хорижий тиббиёт муассасаларидаги модулли ёндашув асосида ўқув жараёнини ташкил этишдаги ўзига хос хусусиятлар таққосланганда бизнинг фикримизча, қуйидаги модуллар асосида ўқув жараёни ташкил қилиниши жоиз.

Шу жумладан 1 курс кесимида:

Касбга кириш: Текширув жараёнига кириш шифокорларнинг умумий кўникмалари, соғлом инсон ва турмуш тарзи, беморлар хавфсизлиги, биринчи тез тиббий ёрдам (Каунасс университети (Литва) модули бўйича талаба танлаган касби ҳақидаги дастлабки тушунчаларини мустаҳкамлайди.

2. Молекуладан хужайрага: тиббий биология, тиббий биокимё, биофизика, тиббиёт тарихи ва этика, физиология ("Аладин кейкубайт"(Туркия) модули бўйича талаба тиббий таълимдаги фундаментал фан асосларини ўрганишни бошлайди. Ўқув материалларининг самарадорлиги ва мазмунини бойитишга асос бўлади.

3. Касбий терминология ва лотин тили асослари. (Каунасс университети (Литва) модули бўйича тиббий атамалар лексик ва грамматик жиҳатдан ўрганилади.

4. Анатомия (Каунасс университети (Литва) модули бўйича ўрганилган тиббий атамаларнинг одам танасида жойлашуви ҳақидаги тасаввурлар бойитилади.

5. Соғлиқни сақлаш: тиббий ва касбий этика, ижтимоий тиббиёт, клиник эпидемиология/ аҳоли саломатлиги (Гарвард университети (АҚШ) модули бўйича соғлиқни сақлаш тизимидаги жараёнлар ҳақида тасаввурлари шакллантирилади.

6. Мажбурий фанлар: Отатурк принциплари ва революция тарихи, Инглиз тили, Турк тили. ("Аладин кейкубайт"(Туркия) модули бўйича ҳар бир шаклланаётган талаба ўз юртидаги сиёсий ва ижтимоий жараёнлар билан танишиши шарт. Миллат тилини мукаммал ўрганиши зарур.

7. Тиббий статистика. 8. Фан ва технология. Кантитатив фикрлаш. 9. Тиббий таълимга кириш (Корё университети (Жанубий Корея) модули бўйича Тиббиётда статистиканинг ўзига хос ўрни муҳимлиги таҳлил қилинади. Фанларни технологиялар билан боғлиқ ҳолда ўрганиш тафаккурни

тезлаштирди. Даволаш жараёнида фойдаланадиган тиббий технологиялар ҳақида тасаввурлар бойийди.

2-курс кесимида Гарвард университети (АҚШ) тиббий таълимнинг навбатдаги босқичида ҳам мураккаб ва долзарб фанларни ўргатишга эътиборни қаратади (2.2 - жадвал).

2.2 - жадвал

2 курс кесимида модулларнинг номланиши ва таркиби

Гарвард университети (АҚШ)	"Аладин кейкубайт" (Туркия)	Каунасс университети (Литва)	Корё университети (ЖанубийКорея)
Модулларнинг номланиши			
1. Онг, мия ва хулқ атвор, Неврология, Психопатология. 2. Мулоқот асослари, физикал текширув, клиник фикрлаш ва тақдимот кўникмалари, асосий клиниканинг узлуксизлигини ўз ичига олади. 3. Асосий клиник тажрибага ўтиш/ОСКЭ. Клик анатомия, Визуализация, Клик эпидемиология ва тиббий этика, маданият,	1.Контур ва нафас тизими: Анатомия Физиология Тиббий биохимия Гистология ва эмбриология Биофизика 2.Мушак, автоном асаб ва кон тизими: Анатомия Физиология Тиббий биохимия Гистология ва эмбриология 3. Метаболизм ва ошқозон ва ичак тизими: Анатомия Физиология Тиббий биохимия Гистология ва	1.Клик олди текширувлар асоси: Биокимё Фармакология Микробиология Патологик физиология Физиология Патологик анатомия Тадқиқотга кириш 2.Ўтиш (ҳаракатлантириш) Меҳнат тиббиёти Радиология Умумий хирургия Ортопедия ва травматология Тиббий	1. Инглиз тили (академик) 2. Молекуляр биология 3.Хужайра биологияси 4. Тиббий генетика 5. Умумий кимё+лаборатория 6. Фан ва технология. Кантитатив фикрлаш 7. Физика, кимё, математика 8. Тиббий таълимга кириш 9. Тиббий таълим назарияси 10. Фундаментал

Наркомания, инсон ривожланиши. 4. Асосий клиник тажриба. Тиббиётнинг асосий хизматлари, неврология, акушерство ва гинекология, педиатрия, биринчи ёрдам, психиатрия, радиология, хирургия 5. Асосий клиник тажриба -I. 6. Асосий клиник тажриба-II.	эмбриология Иммунология 4. Нерв тизими: Анатомия Физиология Тиббий биохимия Гистология ва эмбриология Биофизика 5. Эндокрин ва уrogenитал тизим: Физиология Тиббий фармакология Тиббий биохимия Анатомия Гистология ва эмбриология 7. Ривожланиш ва узаро ҳамкорлик курси 8.Саломатлик конунлари	ташхислаш асослари. Ҳамширалик иши асослари ва амалиёти Кинезиология Генетика Интеграллашган ўқув дастури 3. Гомеостаз ва экскреция Тиббий ташхислаш асослари Радиология Умумий хирургия Интеграллашган ўқув дастури 4. Нафас олиш тизими (респиратор) Тиббий ташхислаш асослари Умумий хирургия Радиология Тиббиёт ва экология Интеграллашган ўқув дастури 5. Циркуляция	тиббий интеграллашган амалиёт 11. Фикрлаш ва ифодалаш
--	--	--	---

		(юррак қон томир тизими) Тиббий ташхислаш асослари Умумий хирургия Интеграллашган ўқув дастури 6. Литва (хорижий) тил, II даража 7. Саломатлик психологияси (жамоат саломатлиги) 8. Гуманитар фанлар бўйича электив курслар (тил ва таълим) . Касбий литва тили. 9.Озиқ моддаларининг ҳазм бўлиши ва метаболизм 10. Гомеостаз ва эксреция 11. Нафас 12. Циркуляция Изоҳ: барча модуларда инобатга олинган. <i>Анатомия</i> <i>Биокимё</i> <i>Гистология</i> ва	
--	--	--	--

		эмбриология Физиология Патологическая анатомия Фармакология Патологическая физиология	
--	--	---	--

Юқоридаги жадвалда кўриниб турибдики 1-курсада бошланган “Мулоқот асослари” давом эттирилиб, клиник кўникмаларни такомиллаштириш ва билимларнинг узлуксизлигини таъминлайди. Энг долзарб модуллардан бири “Асосий клиник тажрибага ўтиш” модулларида берилган фанлар замонавий тиббиётнинг қизиқарли фанларини ўргатишни кўзда тутди. Бу модул бир неча даражаларга ажратилиши айниқса бошқа ОТМлардан фарқ қилади. Талабанинг тиббий билимларини ўзлаштиришга бўлган қизиқишини янада кучайтиришга хизмат қилади ва ўзлаштирилган билимлари бўйича тафаккур ва тасаввурини кенгайтиради.

“Аладдий кейкубайт” (Туркия) таълим муассасасида ҳам тиббий билимлар бир-бирига боғлиқ ҳолда ташкил қилиниши аҳамиятлидир. Ҳар бир модул ўзаро бир-бирин тўлдирди ва занжирсимон билимлар асосида тиббий тафаккур изчиллигини таъминлайди. “Контур ва нафас тизими” “Мушак, автоном асаб ва қон тизими”, “Метаболизм ва ошқозон, ичак тизими”, Нерв тизими” модуллари таркибида анатомия, тиббий биохимия, гистология ва эмбриология, иммунология, биофизика фанлари асосида ўргатилиши ўқитишнинг долзарблигини белгилайди. Шунингдек, “Саломатлик қонунлари” модули тиббиёт соҳасида бурч ва мажбуриятни, қонун доирасидаги вазифаларни талабаларга сингдириши ҳам муҳим ўқув жараёни ҳисобланади.

Каунасс университети (Литва) нинг ўзига хос бўлган жиҳатларидан бири “Клиник олди текширувлар асоси” модули таркибида биокимё, фармакология, микробиология, патологик физиология, физиология, патологик анатомиянинг асослари ўргатилишидир. Шунингдек, “Ўтиш (ҳаракатлантириш)”, “Гомеостаз ва экскреция”, “Нафас олиш тизими”, “Циркуляция” модуллари таркибида бир қатор клиник фанлар узвийлиги таъминланиб, интеграллашган ўқув дастурида билим берилиши аҳамиятлидир. Каунасс университети (Литва) миллатининг обрўсини янада юқори даражага кўтариши учун “Литва тили” (даражалари билан), “Касбий литва тили” фанларини ўқув жараёнига киритганидир. Чунки миллий тилини ўргатиш асосида ҳар бир талаба аввало, ўз юртига, ўз мамлакатининг аҳолисига хизмат қилиши лозимлиги унинг ватанпарварлик руҳида тарбиялашга хизмат қилади. Бу бошқа олий ўқув юртларидан фарқли жиҳатларидир.

Корё университети (Жанубий Корея) тизимли ўқув жараёнини ташкил қилувчи модуллар асосида тиббиётнинг сирлари билан талабаларни таништиради. “Молекуляр биология”, “Хужайра биологияси” ва “Тиббий генетика” модуллари узвий равишда бир-бири билан боғлиқ ҳолда изчилликни таъминлайди. Бу фанларни ўзлаштиришда муҳим жиҳатини ташкил қилади. Лекин бу ОТМда “Тиббий таълимга кириш”, “Тиббий таълим назарияси” модуллари ўқув жараёнининг 1-курсларида ташкил қилинса, мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, “Фан ва технология” модули ҳам 2-курсда берилиши такрор ва талабаларга зерикарли бўлиш эҳтимолини кучайтиради.

2-курслар кесимида “Аладдин кейкубайт” (Туркия) ва Кауансс университети (Литва) таълим муассасаларидаги ўқув жараёни бир-бирига яқинлиги билан ажралиб туради. Анатомик ва клиник тасаввурлар

талабанинг тасаввурларини бойитади ва касбга бўлган мотивацияни кучайтиради. Корё университети (Жанубий Корея)да 2-курсада ҳам назарий тиббий билимлар берилиши ўзига хос зинапоя вазифасини ўтайди. Гарвард университети (АҚШ) да клиник тажрибаларга асосланган фанларнинг ўқитилиши ўзига хос мураккаб ва қизиқарлилиги билан аҳамиятлидир.

2.3 - жадвал

3 курс кесимида модулларнинг номланиши ва таркиби

Гарвард университети (АҚШ)	"Аладин кейкубайт" (Туркия)	Каунасс университети (Литва)	Корё университети (ЖанубийКорея)
Модулларнинг номланиши			
1.Асосий клиник тажриба 2.Мукаммаллаштираилган клиник ва илмий тажриба 3.Асослар I (тиббий жараён) 4. Асослар II 5.Мукаммаллаштираилган клиник ва интеграллаштирилган илмий курслар 6. Илғор клиник ва илмий тажриба. Илмий лойиҳа, клиник факултативлар,	1.Жамоат саломатлиги ва инфекцион касалликлар: Тиббий фармакология Тиббий патология Тиббий микробиология Халқ соғлиғи Юқумли касалликлар ва клиник микробиология Тиббий биохимия Тиббий генетика Кулоқ, бурун, томоқ касалликлари Кўз касалликлари Оилавий тиббиёт	1. Репродукция ва наслийлик Гистология ва эмбриология Биохимия Генетика Патологик анатомия Патологик физиология Физиология Фармакология Анатомия Ижтимоий тиббиёт Тиббиёт ва экология Интеграллашган ўқув дастури 2. Клиник текширув ўташиш асослари (касбий	1. Биокимё 2. Анатомия 3. Физиология 4. Гистология 5. Фундаментал неврология 6. Микробиолгия 7. Патология 8. Паразитология 9. Эмбриология 10. Фармакология 11. Профилактик тиббиёт (умумий эпидемиология)

оралик стажировкалар, бошқа факултативлар	2. Неоплазия ва гематопозтик тизим касалликлари: Гематология/онкология Қулоқ, бурун, томоқ касалликлари 3. Циркулятор ва нафас тизими: Кардиология Қўкрак қафаси касалликлар Юракдаги операциялар Торакал хирургия Педиатрия Қулоқ, бурун, томоқ касалликлари 4. Ошқозон ва ичак тизими касалликлари: Умумий хирургия Гастроэнтерология Педиатрия 5.Эндокрин ва уrogenитал тизим касалликлари: Акушерлик ва гинекология Эндокринология Нефрология Урология Умумий хирургия Қўз касалликлари	компетенциялар) Умумий хирургия Инъекциялар 3. Клиник кўникмалар асоси Тиббий ташхислаш Умумий хирургия кўникмалари 4. Нерв ва эндокрин бошқаруви Анатомия Биохимия Фармакология Физиология Патологик физиология Гистология ва эмбриология Пат. анатомия Радиология Тиббий ташхислаш асослари Интеграллашган ўқув дастури 5. Ҳиссиёт ва сезиш Анатомия Умумий хирургия Биохимия Ҳужайра биологияси Фармакология	
--	--	--	--

6.Психиатрия ва неврологик касалликлар: Неврология Рух соғлиғи ва касалликлари Кўз касалликлари Мия ва нервлар хирургияси (мия ва асаб хирургияси) Кулоқ, бурун, томоқ касалликлари Педиатрия 7.Скелет ва мушак касалликлари: Ревматология/ жисмоний тиббиёт ва реабилитация Ортопедия Дерматология Мия ва нервлар хирургияси (мия ва асаб хиррургияси) Изоҳ: қуйидагилар барча модулларда инобатга олинган. Тиббий фармакология Тиббий патология Тиббий микробиология Халқ саломатлиги Инфекцион касалликлар ва	Физиология Пат.физиология Гистология ва эмбриология Пат.анатомия Интеграллашган ўқув дастури 6. Хорижий тил (мукамал курс). 7. Илмий тадқиқот жараёнини ташкил этиш. Тадқиқот ишини тайёрлаш асослари Саломатликни текшириш услуги Этика. 8. Иммун реакция 9. Инфекция 10. Электив курс. фундаментал тиббиёт Изоҳ: барча модулларда Радиология Юқумли касалликлар
---	---

	клиник микробиология Тиббий биохимия Тиббий генетика Радиология Интеграллаштирилган кейслар муҳокама Асосий тиббиёт амалиёти	Биохимия Анатомия Физиология Микробиология Умумий хирургия Пат. анатомия Гистология ва эмбриология Фармакология Тиб.ташхислаш асослари инобатга олинган.	
--	---	---	--

3-курслар кесимида Гарвард университети (АҚШ) 3-курса клиник фанларни “Асосий клиник тажриба”, “Мукаммаллаштирилган клиник ва илмий тажриба”, “Мукаммаллаштирилган клиник ва интеграллаштирилган илмий курслар”, “Илғор клиник ва илмий тажриба. Илмий лойиҳалар, клиник факультативлар, оралиқ стажировкалар ва бошқа факультативлар” модулларида ўргатишни мақсад қилиб қўйганлар. Бу бошқа тиббий ОТМлардан фарқли равишда анча илгарилаб кетилганлигини кўрсатади. Талаба 3-курсданок клиник билимларни ўрганиш асосида илмий тадқиқот ишларига йўналтирилиши, инновацион ғоялар устида ишлашлари бу энг муҳим ва долзарб ўқитиш жараёнидир. Талаба тиббий билим олиш билан бирга янги ихтиролар ва кашфиётлар устида фикрлайди, клиник касалликларнинг даволашнинг янги усуллари асосида илмий изланишга йўналтирилади. Бундай ўқитиши жараёни бугунги кунда замонавий таълимнинг энг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади.

Айниқса, илмий лойиҳалар устида ишлашни талабалик пайтидан бошланиши таҳсинга сазовардир. Шунингдек, тиббий билимларни

мустаҳкамлаш учун оралиқ стажировкаларнинг ўтилиши талабанинг мустақил фикрлашини ва тафаккурини такомиллаштириган хизмат қилади. Бу жараёнлар бошқа тиббий ОТМларга тавсия қилинса, мақсадга мувофиқдир.

“Аладдин кейкубайт” (Туркия) таълим муассасасида “Жамоат саломатлиги ва инфекцион касалликлар”, “Неоплазия ва гематопоезтик тизим касалликлари”, “Циркулятор ва нафас тизими”, “Ошқозон ва ичак тизими касалликлари”, “Эндокрин ва уrogenитал тизим касалликлари”, Психиатрия ва неврология касалликлари”, “Скелет ва мушак касалликлари” модуллари таркибида бир қатор фанлар ўқитилиши аҳамиятлидир. Ҳар бир касалликни ўрганиш жараёнида бир-бирига узвий равишда боғлиқ бўлган билимлар фанлар негизида таҳлил қилинади. 3-курсда талаба касалликлар ҳақидаги билимлар тасаввурига назарий жиҳатдан эга бўлади. Бу таълим муассасасининг ўзига хос жиҳати шундаки, талаба ўзлаштирилган тиббий билимларини интеграллашган кейслар муҳокамасида қўллай олишларидир. Айнан мана шу жараён ўқитишнинг долзарблигини белгилайди.

Каунасс университети (Литва) да “Репродукция ва наслийлик”, “Нерв ва эндокрин бошқаруви”, “Ҳиссиёт ва сезиш” каби модулларда бир қатор фанлар узвий равишда интеграллашган дастур асосида ўқитилади. Энг муҳим жиҳатларидан бири “Клиник текширув ўтказиш асослари (касбий компетенциялар)” модулининг ўқитилишидир. Шунингдек, “Клиник кўникмалар асоси” модули аввалги модулнинг изчиллигини таъминлаб, талабаларнинг билим ва кўникмаларини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Каунасс университети (Литва)нинг ўқув жараёнидаги долзарб вазифаларидан бири талабаларга “Илмий тадқиқот ишлари” модулини ташкил қилинганлигидир. Талабалар билим олиш билан бирга тадқиқот ишларини

олиб боришга, аҳоли саломатлиги муҳофаза қилиш учун янгиликлар устида ишлашларига замин ҳозирлайди.

Корё университети (Жанубий Корея) “Биокимё”, “Анатомия”, “Физиология”, “Гистология” “Фундаментал неврология” ва бошқа фанларни мукамал ўргатиш асосида ўқув жараёнини ташкил қилади.

“Аладдин кейкубайт”(Туркия), Каунасс университети (Литва) Корё университети (Жанубий Корея) ўқув модулларини клиник касалликлар негизида ўргатилиши қизиқарли ва касалликларга боғлаб ўргатилиши мақсадга мувофиқдир.

3-курслар кесимида талабаларнинг мустақил фикрлашни таъминлаш борасида Гарвард университети (АҚШ)нинг ўқув жараёни бугунги кун талабларига мувофиқ равишда инновацияларни тиббиётга олиб киришга замин ҳозирлайди. Шунингдек, Каунасс университети (Литва) да ҳам талабаларни илмий тадқиқот ишларига йўналтириш ўқитишнинг муҳим вазифаларини амалга оширишга хизмат қилади. Талабанинг ўқиш билан бирга креатив фикрлашлари такомиллаштириш Корё университети (Жанубий Корея) ўқув жараёнидаги аҳамиятга молик ишлари ҳисобланади.

2.4 - жадвал

4 курс кесимида модулларнинг номланиши ва таркиби

Гарвард университети (АҚШ)	"Аладдин кейкубайт" (Туркия)	Каунасс университети (Литва)	Корё университети (Жанубий Корея)
Модулларнинг номланиши			
1.Мукаммаллаштирилган клиник ва илмий тажриба 2. Мажбурий	1.Блок Ички касалликлар Инфекцион касалликлар ва	1. Юрак қон томир касалликлари Кардиология Кардиохирургия Реабилитация	1. Нефрология 2. Психиатрия 3. Кардиология 4. Хулқ атвор фани

курс Асослар II 3.Мукаммалла штирилган интеграллашти рилган курслар (AISC) 4.Асослар II. Мажбурий курслар. 5. Клиник чўққи 6. Мажбурий клиник амалиёт Изоҳ: Мазкур университетда 5 ва 6 курс давомида мақсадли амалиёт ўтиш жараёни ташкил этилади. Шу билан бирга мақсадли илмий тадқиқот жараёнини амалга ошириш ташкил этилади.	клиник микробиология- 2. Блок Умумий хирургия Пластик ва реконструктив хирургия 3. Блок Акушерлик ва гинекология Урология 4. Блок Болалар соғлиғи ва касалликлари Болалар хирургияси Болалар психиатрияси	Радиология Клин.лаборатор. ташхислаш Биохимия 2. Эндокринология ва эндохирургия Эндокринология Хирургия Ортопедия ва травматология Радиология Биохимия Клин.лаборатор. Ташхиллаш 3. Таянч ҳаракат аппарати касалликлари Ортопедия ва травматология Ревматология Реабилитация Пластиква реконст.хирургия Радиология Клин.лаборатор. ташхислаш 4. Кўкрак қафаси касалликлари, аллергология ва клиник иммунология. Пульмонология Аллергология ва	5. Клиник тиббиёт 1 6. Иммунология 7. Акушерлик ва гинекология 8. Педиатрия 9. Инфекция 10.Пульмонологи я 11.Соғлиқни сақлашни бошқариш 12.Мускулоскелот ология 13.Неврология 14.Клиник анатомияга кириш 15.Гастроэнтерол огия 16.Шошилинч тиббиёт 17.Эндокринолог ия ва метаболизм 18.Гематология 19.Онкология 20.Клиник тиббиёт 2 21.Клиник тиббиёт тадқиқотлари 22.Ташхислаш
---	---	---	---

		клин.иммунология Торакал хирургия Радиология 5. Гематология ва онкология Радиология Биохимия Клин.лаборатор.ташхисла ш 6. Инфекцион, тери и венерик касалликлар Клин.лаборатор.ташхисла ш Радиология 7. Психиатрия ва клиник психология 8. Жамоат саломатлигини сақлашни бошқариш ва ташкил этиш. Ҳуқуқни бошқариш Тиббиётда этика Профилактик тиббиёт асослари Экология ва ишлаб чиқариш тиббиёти 9. Клиник тиббиётда амалий қўникмалар 10. муолажаларни бажариш ва самарали ўзаро таъсир. Самарали мулоқот	
--	--	---	--

Хорижий тиббиёт олий таълим муассасаларида модулли ёндошув асосида ўқув жараёнини ташкил этилиши 4 курс кесимида ўрганиш шуни

кўрастадики, булардан Гарвард университети (АҚШ)да “Мукаммаллаштирилган клиник ва илмий тажрибалар” модуллари “Асослар” таркибида мукаммал дастурлар асосида ташкил қилиниши олинган билимларни талабалар амалиёт билан бирга боғлайдилар. Айниқса “Клиник чўкки” деб номланган модул энг мукаммаллиги билан ажралиб туради. “Асослар II” модулида мажбурий курслар ўқитилиб, “Мажбурий клиник амалиёт” модулида ўзлаштирилган билимларни амалиётда қўллай олиш кўникмалари шакллантирилади. Талаба мустақил равишда беморлар билан ишлай олишлари учун амалиётга катта эътибор қаратилиши долзарблиги билан аҳамиятга моликдир.

“Аладдин кейкубайт” (Туркия), Каунасс университети (Литва), Корё университети (Жанубий Корея) да клиник фанлар бир-бирига жуда яқин бўлиб, талабаларга турли касалликлар негизида уйғун равишда ўқув дастурлари модуллари тузилган. Бу билимлар асосида Каунасс университети (Литва) да ҳар бир касалликларнинг клиник лаборатор ташхислаш асосида ўқитилиши ўзига хос бўлган жиҳатини таъминлайди. Шунингдек, Корё университети (Жанубий Корея) да мазкур касалликлар махсус “Ташхисот” модулида мукаммаллашган ўқув дастурида ўқитилиб, “Клиник тиббиёт тадқиқотлари” модулида талабалар илмий изланишлари учун йўналтириши муҳим ўқув жараёни саналади.

Каунасс университети (Литва) да “Клиник тиббиётда амалий кўникмалар”, “Муолажаларни бажариш ва самарали ўзаро таъсир. Самарали мулоқот” модуллариининг долзарблики шундаки, талабаларнинг ўрганилиши лозим бўлган амалий кўникмаларга алоҳида аҳамият берилади. Шунингдек, муолажаларни бажара олиш кўникмаси шакллантирилади ва самарали таъсири учун белгиланган вазифалар ҳақида маълумотлар билан таъминланиши муҳим ўқитиш жараёнидир. Албатта тиббий маданиятда

самарали мулоқотнинг ўрни катта аҳамиятга эгаллиги инобатга олиниб, мазкур фаннинг ўқитилиши ўзининг долзарблиги билан ажралиб туради.

2.5 - жадвал

5 курс кесимида модулларнинг номланиши ва таркиби

"Аладин кейкубайт" (Туркия)	Каунасс университети (Литва)	Корё университети (Жанубий Корея)
Модулларнинг номланиши		
1.Блок: Кукрак кафаси касаликлари Кардиология Физиотерапевтик реабилитация Бош мия ва асаб тизимдагидаги операциялар	1. Болалар касалликлари Педиатрик хирургия Педиатрик психиатрия Радиология Клин.лабор.ташхислаш Клиничес генетика 2.Акушерлик ва гинекология Неонатология Радиология Клин.лабор.диагностика	1. Кардиология 2. Гастроэнтерология 3. Пульмонология 4. Гематология 5. Нефрология 6. Инфекциология 7. Эндокринология 8. Жарроҳлик 9. Акушерлик ва гинекология
2. Блок Дерматология Радиология Анестезиология ва реанимация Ядрели тиббиёт Куз касалликлари	3. Интенсив ва шошилиш ёрддам Клин.лаб.диагностика Анестезиология ваоғриқсизлантериш Интенсив тиббиёт Талофатлар тиббиёти	10.Педиатрия 11.Психология 12.Оила тиббиёти 13.Радиология 14.Ревматология 15.Профилактик тиббиёт (атроф мухит ва саноат)
3. Блок. Ортопедия ва травматология ЛОР касалликлари Суд тиббиёти Психиатрия	Пластик ва реконстрк.хирургия Анатомия 4. хазм қилиш тизими касаликлари Хирургия	16.Клиник тиббиёт синтези 1 17.Клиник тиббиёт синтези 2 18.Амалий тиббиёт 19.Тиббий этика ва профессонализм
4. Блок	Юкумли касалликлар	

Неврология Тез тиббий ёрдам Торакал хирургия Кардиохирургия Изоҳ: Мазкур университетда 6 курс давомида мақсадли амалиёт ўтиш жараёни ташкил этилади.	Клин.лаб.диагностика Радиология .Гастроэнтерология 5. буйраклар ва сийдик чиқариш йўллари касалликлари клиник токсикология Нефрология Клин.лаб.диагностика Урология . Радиология 6. Асаб тизими касалликлари Радиология Неврология Реабилитация Юқумли касалликлар Нейрохирургия 7. Амалий кўникмалар клиник тиббиёт – II 8. Маслаҳат бериш амалиёти	
---	---	--

Юқоридаги жадвалда кўриниб турибдики 5-курслар кесимида Гарвард университети (АҚШ) да талабалар мақсадли амалиётни бошлайдилар. Шу билан бирга мақсадли илмий тадқиқот жараёнига киришадилар.

“Аладдин кейкубайт” (Туркия) турли касалликларни 4 та йирик блокка тақсимлаб ўқув жараёнига тадбиқ этилиши аҳамиятга моликдир. Ҳар бир блокнинг таркибига кирувчи касалликлар ҳақида мукаммал илмий билимлар ва тажрибалар талабаларга ўргатилади. Талабалар ўзлаштирилиши лозим бўлган билимлар кейинги курслардаги мақсадли амалиёт даврида қўлланилиши учун замин ҳозирлайди.

Каунасс университети (Литва) да ҳам “Болалар касалликлари”, “Акушерлик ва гинекология”, “Ҳазм қилиш тизими касалликлари”,

“Буйраклар ва сийдик чиқариш йўллари касалликлари”, “Асаб тизими касалликлари” каби бир қатор модулларда клиник касалликларни ўрганишга хизмат қилувчи фанлар негизида ўқитиш жараёни давом эттирилади. “Амалий кўникмалар. Клиник тиббиёт” модулида касалликлар ҳақидаги кўникмалар таҳлилининг мукаммаллаштириши аҳамиятга моликдир. Шунингдек, “Маслаҳат бериш амалиёти” модули ўзининг долзарблиги билан ажралиб туради, чунки талаба ўзлаштирган билимлари ва ўрганган тажрибалари асосида мурожаат этувчи аҳоли қатламига тўғри ва фойдали маслаҳат бера олиш кўникмаси шакллантирилади.

Кореё университети (Жанубий Корея) да ҳам “Аладдин кейкубайт” (Туркия), Каунасс университети (Литва)дагига ўхшаш клиник фанлар ўзига хос кўринишда ташкил қилинади. Юқоридаги ОТМлардан фарқли ўлароқ, “Профилактик тиббиёт (атроф муҳит ва саноат)” модулининг ўқитилиши ўзининг долзарблиги билан ажралиб туради. Ҳар қандай қандай касалликни даволашдан кўра, унинг олдини олиш муҳимлигига эътибор қаратилади. Аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишда атроф муҳитнинг экологик жиҳатдан тоза бўлиши бугунги кун тиббиётининг муҳим ва эътиборга молик бўлган вазифаларидан биридир.

Корея халқининг миллий менталитетидан келиб чиққан ҳолда “Тиббий этика ва профессионализм” модули барча ОТМлар эътиборини қаратадиган жиҳатлардан биридир. Тиббий маданиятни оширишда бу алоҳида аҳамиятга эга. Бизнинг фикримизча, бу модул барча тиббий таълим муассасаларида ўқитилса, мақсадга мувофиқ бўларди.

6-курслар кесимида Гарвард университети (АҚШ) ва “Аладдин кейкубайт” (Туркия) да 6-курс талабалари мақсадли амалиёт ўташлари аҳамиятга моликдир (2.6. - жадвал).

6 курс кесимида модулларнинг номланиши ва таркиби

Каунасс университети (Литва)	Корё университети (Жанубий Корея)
1. Суд тиббиёти ва клиник патология 2. Клинк фармакология 3. Клинк модуль. Неврология 2 қисм. Офтальмология Оториноларингология Жағ юз хирургияси 4. Модуль. Жамоат саломатлигини сақлаш Гериатрия ва оилавий тиббиёт 5. Шошилич тиббиёт. Кўникмалар ва муолажадар Касалхонагача бўлган ёрдам стационардаги ёрдам 6. Мутахассислик бўйича танлов фани 7. Илмий тадқиқот иши. Такдимот ва тайёргарлик 8. клиник тиббиёт амалиёти. 9.Тадқиқот иши . 10. Якуний имтиҳон	1. Шошилич тиббиёт амалиёти 2. Неврология 3. Ортопедия 4. Торакал жарроҳлик 5. Пластик жарроҳлик 6. Нейрохирургия 7. Офтальмология 8. Оториноларингология 9. Урология 10.Дерматология 11.Анестезиология 12.Лаборатор тиббиёт 13.Ядро тиббиёти 14.Реабилитацион тиббиёти 15.Патология 16.Касб атроф муҳити тиббиёти 17.Клинк тиббиёт синтези 3 18.Клинк даволаш техникаси 19.Тиббиёт назарияси синтезини баҳолаш 20.Клинк тиббиёт кўникма ютуғини баҳолаш 21.Фундаментал тиббиёт синтезини баҳолаш 22.Волонтерлик 23.Битирув имтиҳони

Каунасс университети (Литва)да “Суд тиббиёти ва клиник патология” модулида ўзлаштирилган тиббий билимлар асосида тиббий хулосалар бера олиш кўникмаси шакллантирилади. Шунингдек, “Клиник фармакология” турли касалликлар учун фармакологик тавсиялар берилса, “Клиник модул”да клиник касалликларга кирувчи ҳолатлар фан нуқтаи назаридан ўргатилиши давом этади. 6-курсада энг муҳим бўлган модуллардан бири “Мутахассислик бўйича танлов фани” талабанинг келгусида қайси соҳанинг эгаси сифатида ўзини намоён қила олиши кўникмасини шакллантиради. Бошқа ОТМлардан фарқли жиҳати шундаки, “Тадқиқот иши” модулининг ташкил қилинганидир. Талаба ўқув дастурини бажариш асносида ўзи мустақил равишда бирор касаллик борасида мустақил изланишларини намоёйиш эта олиш талаби қўйилишидир.

Корё университети (Жанубий Корея) да клиник фанлар ўқитилиши давом эттирилиши билан бирга бошқа ОТМлардан фарқли ўлароқ ўқитиш жараёнига “Касб атроф муҳити тиббиёти”, “Тиббиёт назарияси синтезини баҳолаш”, “Клиник тиббиёт кўникма ютуғини баҳолаш”, “Фундаментал тиббиёт синтезини баҳолаш” каби модулларнинг киритилганидир. Мазкур фанларни ўрганиш асносида талабалар қуйи курсларда ўзлаштирган кантитатив фикрлаш ва ифодалаш кўникмаларини амалиётда қўллай олишларини намоён қила олишлари ўзининг долзарблиги билан аҳамиятга моликдир. Шунингдек, “Волонтерлик” модули ҳам касбга бўлган муҳаббатини ва фидойилигини намоён қила олиш кўникмасини такомиллаштиради. Бу модул барча ОТМларда ўқув жараёнига тадбиқ этилса, мақсадга мувофиқ бўларди.

Таълим тизимида кредит тизими ва модулли ёндошув асосида ўқув жараёнини олиб бориш замонавий жиҳатларга эга кадрларни тайёрлашга кенг имконият яратганча меҳнат бозорининг ўзгарувчан эҳтиёжини қопловчи

механизм сифатида намоён бўлади, яъни олий ўқув юртлари битирувчиларининг академик ҳаракатчанлигини таъминлайди. Кредит тизимининг аҳамияти шундаки, академик дастурлар меҳнат бозори талабларига мос ҳолда тузилади.

§2.2. Кредит модул тизимида клиник фанларни ўқитишда фанлар аро интеграция

Кредит тизимини жорий этишда миллий менталитетимиз ва ёш билан боғлиқ хусусиятларни инобатга олган ҳолда талабаларнинг маънавий-маърифий жиҳатдан ривожланишига етарлича эътибор бериш лозим. Индивидуаллашган ва дифференцияллашган ўқитиш тизими таълим муассасаларининг муқобиллиги, ўқув-дастурий ҳужжатларнинг ҳаракатчанлиги, ўзгарувчан ижтимоий-иқтисодий шароитга мослашувчанлигига асосланган. Бунинг учун олий таълимда ўқув ва тарбия жараёнини уйғун олиб бориш, олим, ўқитувчининг ижтимоий мавқеини ошириш, яъни талабаларнинг уларга ҳавас қилиши, эргашишига эришиш мақсадга мувофиқ. Шундагина ўқитишнинг кредит технологияси ёрдамида юксак маънавиятли, ижодкор, ностандарт фикрлайдиган, инновация ва ташаббусларга бой мутахассисларни етиштиришга эришилади. Олий педагогик таълимнинг замонавий тизими нафақат унинг ривожланиш йўллари ва йўналишлари, балки бу билан боғлиқ муаммоларни аниқлайдиган янги сиёсий ҳамда ижтимоий ва иқтисодий шароитларда ҳаракатланади ва ривожланади.

Фанлар аро интеграция таълим жараёнини сифат жиҳатидан мустаҳкамлаш ҳамда узвийликни таъминлаш имконини беради.

Бир қатор мутахассисларнинг фикрича илмий тадқиқотлар таълим ва тарбия ишида янгиликнинг кенг миқёсда қидирилишини таъминлайдиган йўналишда олиб борилиши керак. Жумладан, кишининг тарбияси ва руҳий

жихатдан ривожланиши ўртасидаги ўзаро боғлиқликни очиб берган ҳолда таълим ва тарбия жараёнида унинг шахсини шакллантиришни психологик асосларини курсатиб бериш; одамларнинг ёши ва индивидуал хусусиятлари ўртасидаги нисбатни ўрганиш ҳам муҳим вазифалардан биридир.

Олий таълим тизимида ўқитиш мазмуни ва услубларининг сезиларли ўзгариши зарурати туфайли фанлараро алоқалар муаммоси долзарбдир. Бугунги кунгача илмий ва педагогик адабиётларда “фанлараро алоқалар”нинг 40 дан ортиқ турдаги тоифасига таърифлар келтирилган (2.1; 2.2 - расм).

Фанлараро интеграция қуйидаги таркибий қисмларга ажратилган:

2.1. – расм. Фанлараро интеграция.

Назариялар ва амалиётлар мазмуни уйғунлиги негизидаги фанлараро алоқаларнинг методологик функцияси қуйидагилардан иборат:

2.2. – расм. Фанлараро алоқаларнинг методологик функциялари.

Тиббиёт соҳасида ўқитиладиган барча фанлар эгалланган билим ва кўникмалар асосида шифоркорлик амалиётини мустақил юритиш имконини яратишга қаратилиши лозим. Бунда эса клиник фанлар фанлар муҳим ўрин эгаллайди. Барча клиник фанларни ўрганиш алоҳида билимларни шунчаки жамлашдан иборат бўлмасдан, балки таълим олувчилар онгида тиббиётнинг илмий манзарасини яратиш, организмда кузатиладиган физиологик ва патологик ҳолатлар тўғрисида яхлит тасаввур ҳосил қилишдан иборат.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, талабаларнинг соғлиқни сақлаш тизимида аҳолига тиббий санитария ёрдами кўрсатишда клиник фанларни нафақат ўзаро боғлиқ ҳолда, шу билан бирга тиббий биологик фанлар билан узвий боғлиқ ҳолда ўрганиш яхши самара беради. Хусусан, Биология, кимё, физиология дарсларида асосий тушунчалар, ғоялар ва уларнинг ўзаро диалектик алоқадорлигини ёритиш катта аҳамият касб этади.

Аввало шуни таъкидлаш жоизки, интеграция – предметлараро боғланишда қўлланиладиган турли предметларни ўзаро келишилган ҳолда ўқитилиши, уларнинг ўзаро кескин таъсирлашиш даражасига ўтиш орқали ўқитиш эканлигини яхши англаш лозим. Предметларнинг бундай таъсирлашиши ўқитишда турли босқичларда амалга оширилади. Бундай боғланиш методик адабиётларда маълум даражада ёритилган бўлиб, унинг бошланғич даражасида (яъни биринчи босқичда), маълум предмет дарсларида, бошқа предметларга тегишли тушунча, тасаввур ва образлар жалб қилинади. Бошқача айтганда, маълум предмет замирида бошқа предметларга тегишли билимлардан самарали фойдаланилади.

Иккинчидан интеграция жараёнининг навбатдаги мукамалроқ даражаси (яъни иккинчи босқичи)да эса, барча предметлар бўйича ўқитиш жараёнида, педагог, биринчидан, ҳозирги замон табиий фанларининг асосини ташкил этувчи методологик тамойиллардан фойдаланишни ва иккинчидан, ўз моҳиятига кўра турли предметларга оид билимларни жалб қилинишига эҳтиёж сезадиган комплекс муаммоларни кўришни назарда тутди. Бунда таълимда қўлланиладиган умумий методологик тамойиллардан эҳтимолий қонунларнинг фундаменталлиги ва симметрия тамойили энг муҳим тамойиллардан ҳисобланади.

Таълимда фанлараро интеграция ғояси, ўқув предметларининг тузилиши ва мазмунини қайта қарашни, янги дарслик ва қўлланмалар

яратишни тақозо қилади. Фанлараро интеграция қондош предметларни умумлаштиришни, бошқа бир предметлар, айниқса, ижтимоий ва гуманитар фанлар бўйича сифат жиҳатдан янгиларини ишлаб чиқиш, олдимизга турган асосий вазифага айланиши лозим. Таълимда фанлараро интеграция, шунингдек педагогик технологиялар, жумладан таълимни компютерлаштириш ва ахборотлаштириш каби воситалар муҳим ташкил этувчи сифатида намоён бўлиши мумкинлигини алоҳида таъкидлаймиз. Бундай технологиялар интеграцияси барча предметлар бўйича уларнинг клиник олди ёки клиник бўлишидан қатъий назар кенг қўллай олиши ҳозирги замон учун оддий ва табиий ҳоллиги билан тушунтирилади.

Тиббий таълимдаги клиник олди фанлар талабаларга тиббиётнинг фундаментал ва илмий манзарасини очиб беради. Шу боис тиббий биологик фанлар талаба дунёқарашининг табиий-илмий асосини ташкил этади. Фанлараро алоқадорлик талабаларнинг умумлашган илмий тушунчаларини шакллантиришга йўналтирилган бўлиши лозим. Билимлар интеграцияси таълимга ўзгача ёндашишни тақозо қилади. Чунончи, ўқув материални умумлашган тизимда баён қилиш, таълим-тарбия жараёнида муаммоли, модулли, шахсга йўналган технологиялардан фойдаланиш зарурлигини кўрсатади. Ўқитиш жараёнида фанлараро боғланишни амалга ошириш моддий ва маънавий оламни тадқиқ қилувчи турли фанларнинг ўзаро ҳамкорлиги улар ривожининг табиий жараёни ва ўқувчиларнинг илмий дунёқараши ва тафаккурини ривожлантирувчи омил сифатида назарда тутиш зарур. Таълим тизимида фанлараро алоқадорлик муҳим педагогик муаммодир. Бу соҳада кўплаб олимлар илмий тадқиқот ишларини олиб борганлар. Жумладан, И.Д.Зверев қарашларида фанлараро боғланиш ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятини ривожлантиради, мустақиллигини оширади.

Фанлараро алоқалар ягона мақсадни кўзлаган холда, керакли билимлар мажмуасини яратиш ва шакиллантириш учун, турли фанларларга талукли мазмун ва илмий тушинчаларни бир синтезланган, ечим талаб қилувчи ўқув объектида яъни базавий фан ёки унда кўзда тутилган рефлексив топширик доирасида амалда қўллаш орқали бирлаштириб, касбий компетенцияларга оид бўлган турли фанлар мазмунига тегишли билимларни умумлаштириш, тизимлаштириш ва мустаҳкамлаш йўли билан яхлитлаб, мужассамлашган билимларни бирданига мажмуий қўллаш кўникма ва малакаларини шакиллантиради.

Кўп фанлилик шароитида ўрганилаётган объект ҳақида яхлит тизимли билим шакиллантириш масаласини ҳал этиш учун, аввало фанлар ичидаги назарий ва амалий адабиётларнинг уйғунлашган мазмуни алоқалари имкониятларига таянган холда фанлараро ва цикллارаро назарий ва амалий билимларини интеграциялаш зарур. Базавий фан учун ички назарий ва амалий мазмун алоқалари уйғунлигини ўрнатиш долзарбдир.

Тиббий таълимнинг асосий мақсади тизимига замонавий инновацион технологияларни кенг жорий этиш орқали соғлиқни сақлаш тизими учун жахон андозаларидаги илмий-амалий, клиник стандартлар негизида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш. Тиббий таълимнинг замонавий ривожланиш босқичи анъанавий таълим дастурларидан фанлараро интеграцияланган дастурларга ўтишни тақазо этмоқда. Таълим дастурларидан замонавий соғлиқни сақлаш тизимида тобора кенг қўлланилаётган технологияларнинг ва самарали даволаш усулларининг пухта ўзлаштирилишини таъминлаши талаб этилмоқда. Бу вазифаларнинг муваффақиятли бажарилиши профессор-ўқитувчилардан юқори даражадаги компетентликни, талабалардан назарий ва клиник фанларга бўлган муносабатни қайта кўриб чиқишни талаб этади. Мазкур муаммоларни ҳал

этиш мақсадида ривожланган мамлакатлардаги етакчи таълим муассасалари анъанавий фанлар кесимидаги таълим тизимидан фанлараро интеграциялашган тизимга ўтмоқдалар. Фанлар кесимидаги таълим ҳар бир алоҳида фанни бошқа тиббий фанлардан мустақил равишда ўқитишга асосланган. Бундай ёндошув албатта, организмни яхлит бир бутун тизим сифатида ўрганишга салбий таъсир кўрсатади. Фанлараро интеграция эса барча заминий ва клиник фанлар орасида узвий боғлиқликни таъминлаб, талабаларда тиббий-биологик фанларга бўлган эътиборни кучайтиради. Талабалар бу фанлардан олган билимларини муайян амалий клиник муаммоларни ҳал этишда қўллаб, уларнинг аҳамиятини чуқурроқ тушунадилар. Фанлараро интеграция умумий амалиёт шифокорида бемор организмга тегишли бўлган барча маълумотларни ягона мантикий тизим доирасида бирлаштириб, бемор тўғрисидаги тўлиқ ва объектив маълумотга эга бўлишини, даволашнинг патогенетик нуқтаи-назардан асосланган чораларини белгилашни таъминлайди. Интеграция таълим тизимидаги барча таркибий қисмларнинг ўрни ва мавқеини асосий мақсад ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда белгилайди. Талабалар томонидан ўзлаштирилаётган барча янги билим ва кўникмалар бир-бирини тўлдириб бориши муҳим аҳамиятга эга. Фанлараро интеграциянинг самараси аниқ ва пухта ишланган календартематик режа ва дарслар жадвалига боғлиқ. Ҳар бир янги мавзу сўзсиз олдин эгалланган билимларга таяниши лозим. Ҳар бир янги мавзу учун мос бўлган самарали таълим технологияси қўлланилиши муҳим аҳамиятга эга (муаммоли маъруза, дидактик маъруза, шарҳли маъруза, кичик гуруҳларда ишлаш, муаммога асосланган таълим ва х.). Талабаларга инсон организми алоҳида анатомия, гистология, цитология, физиология, биокимёдан иборат бўлган билим ва маълумотлар йиғиндиси эмас, балки ягона, бир бутун яхлит тизим эканлигини сингдириш нихоятда муҳим.

Тошкент тиббиёт академиясида фанлараро интеграция масалаларини ўрганиш қуйидагиларни аниқлади. Тиббий-биологик ва клиник фанларда интеграцияга бўлган муносабат бир-биридан фарқ қилади. Бунга сабаб 3 курсгача бўлган фанлар семестр давомида ҳафталик жадвал бўйича ўтилса, 4 курсдан бошлаб клиник фанлар узлуксиз цикл шаклида ўтилади. Бу улар ўртасидаги вертикал интеграцияни амалга оширишга имкон бермайди. Айнан шу сабабдан фанлараро интеграция ҳеч бир фан дастурига, ишчи ўқув режасига расмий равишда киритилмаган, ҳеч бир мейъёрий ҳужжатда қайд этилмаган. Интеграцион машғулотлар учун алоҳида соатлар расмий равишда ажратилмаган. Мавжуд интеграцион дарслар алоҳида профессорўқитувчиларнинг ташаббуси билан спонтан, яъни тизимли бўлмаган тартибда ташкил этилган. Клиникагача бўлган заминий фанларда горизонтал интеграция курслар кесимида календар-тематик режада мувофиқлаштириш кўринишида қисман амалга оширилиб келмоқда. Масалан, 3 курсда патофизиология фани бўйича «Яллиғланиш» мавзуси патологик анатомиядаги «Яллиғланишнинг структуравий асослари», фармакологияда «Яллиғланишга қарши дори воситалари» мавзулари билан бир вақтда ўтилади. 6 курсдан бошлаб кафедраларнинг календарь-тематик режасига киритилган асосий синдромлар бўйича интеграцион семинарлар режаси мавжуд. Бу семинарлар 3-4 турдош мутахассислик йўналишлари иштирокида амалга оширилади. Мазкур семинарларнинг ўқув-методик таъминоти талабалар томонидан мустақил соатлар ҳисобига тайёрланади ва ўқитувчилар томонидан бошқарилади. Семинарлар интерфаол ўйинлар, муаммоли клиник вазиятлар, ўқув видеофильмларини тайёрлаш кўринишида ташкил этилади. Аммо, турдош мутахассислик вакилларининг семинарда иштироки уларнинг асосий календарь-тематик режасига киритилмаган.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, фанлараро алоқалар негизда назария ва амалиёт мазмуни уйғунлиги таъминланиши: ўқув машғулоти сифат ва самарадорлигини оширади; билимлар мустаҳкам ва яхши ўзлаштирилишини таъминлайди; ўқув фанлари интеграциясини таъминлайди; билимлар кетма-кетлигини таъминлаб, уларни тизимлаштиради; билим кўникма ва малакаларни умумлаштиради; билимни мажмуий қўллаш малакаларини шакиллантиради ва компетенцияларини ривожлантиради; янги, ўзаро боғлиқ билимларни излаш, лаёқатини ривожлантиради; билимдан фойдаланиш ва амалда қўллаш лаёқатини ривожлантиради; тизимли фикирлашни шакиллантиради ва ривожлантиради; мустақил, илмий ва профессионал фикирлашни шакиллантиради; тўғри техник ечим топиш ва қарор қабул қилишга ўргатади; яхлит илмий дунёқараш шакиллантиради деган муҳим хулосаларга келишга асос бўлади.

§2.3. Урология фанини бошқа фанлар билан интеграциясини таъминлашда педагогик технологияларни қўллаш

Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнида талабаларни фанга бўлган қизиқишини ошириш мақсадида янги инновацион таълим технологиялари ва усулларини қўллаш мақсадга мувофиқдир. “Лойиҳалаш” усули. Албатта олий таълимнинг иккинчи босқичи бўлмиш магистратура мутахассислик йўналишларига ўқишга кирган талабалар илмий иш билан шуғулланадилар ва магистрлик диссертациясини ҳимоя қиладилар. Афсуски, магистратурага кирган талабаларнинг ҳаммасида ҳам илмга нисбатан қизиқиш йўқ. Шу мақсадда бакалавриатура талабаларида илмий изланишга бўлган қизиқишни ҳосил қилиш, илм билан шуғулланиш кўникмаларини шакллантириш мақсадида “Лойиҳалаш” усули ўқув жараёнида қўлланилиши муҳим аҳамият касб этади (2.3 - расм).

“Лойиҳалаш” усулининг мақсади қуйидагилардир:

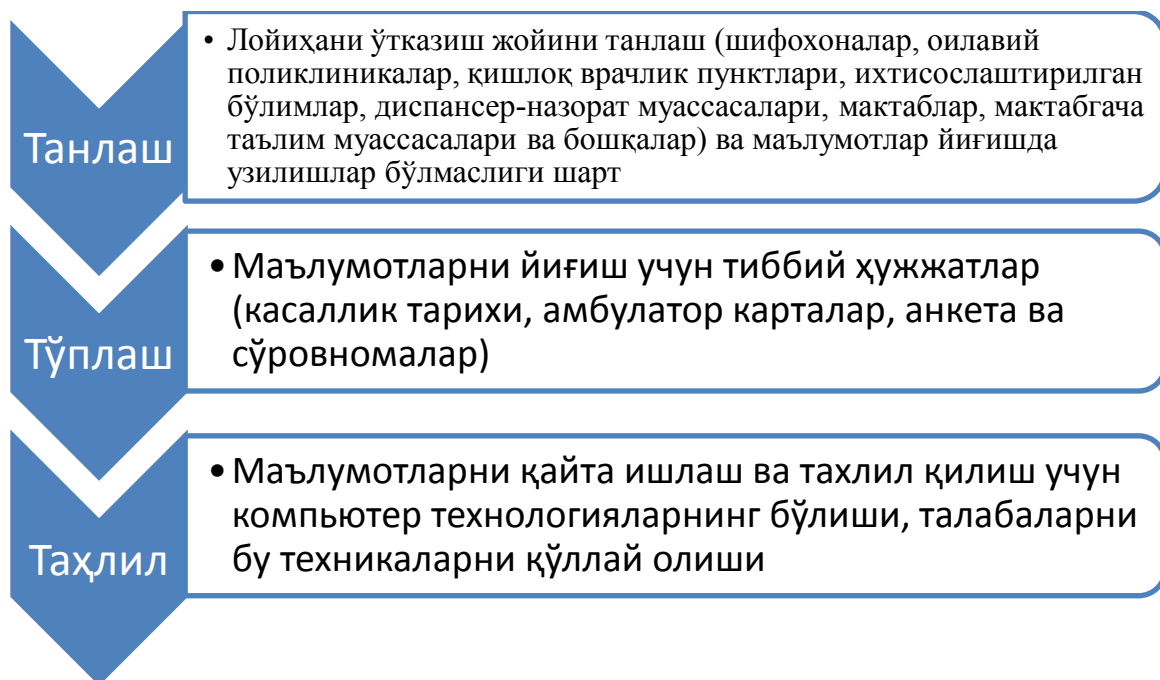

2.3 – расм. Лойиҳалаш усули.

“Лойиҳалаш” усули талабаларда қуйидаги қобилиятларни шакллантиришга имкон беради:

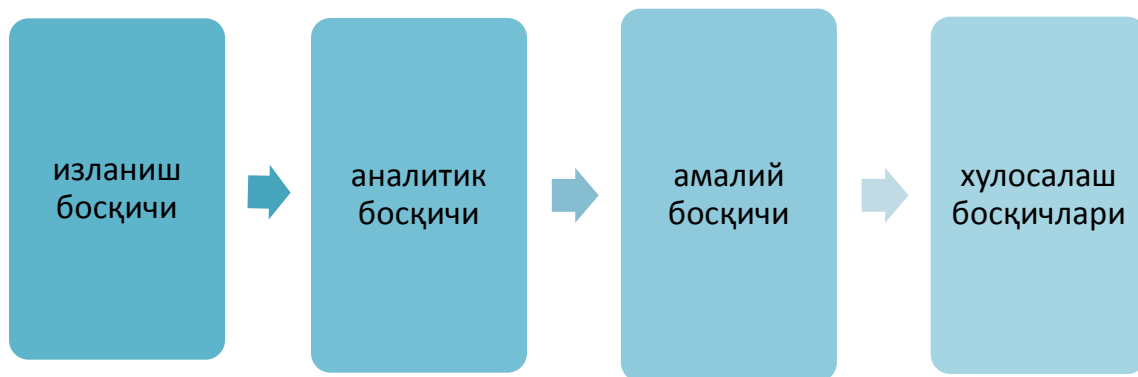
- илмий изланувчанлик қобилиятини (вазиятни баҳолай олиш, муаммони ажратиб олиш, зарур маълумотларни танлаб олиш, хулосалар қабул қилишни),
- гуруҳда ишлаш қобилиятини (бир мақсад йўлида гуруҳдош талабалар билан ишлашни),
- мулоқотга киришиш қобилиятини (ўз фикрини баён қила олиш, бошқаларни тинглай олиш, тўғри танқид қила олиш, альтернатив ечимлар таклиф қила олиш) ва б.

“Лойиҳалаш” усулини амалга ошириш учун қуйидаги шарт-шароитлар талаб этилади:

2.4 – расм. “Лойиҳалаш” усулини амалга ошириш учун шарт-шароитлар.

“Лойиҳалаш” усулининг қуйидаги босқичлари мавжуд:

2.5 – расм. Лойиҳалаш” усулининг босқичлари.

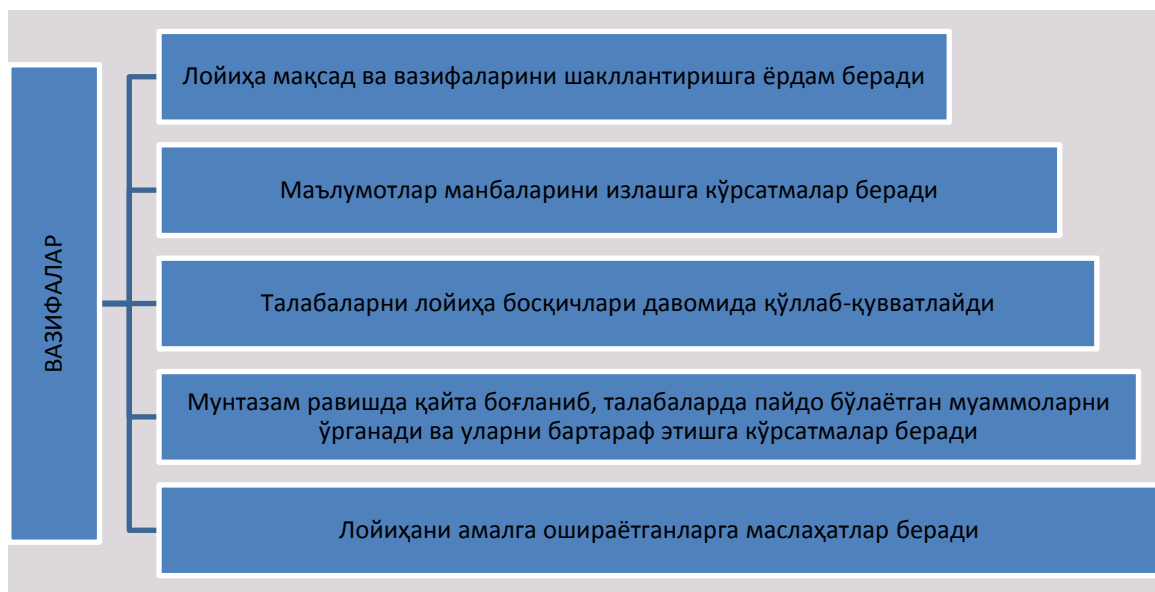
Изланиш босқичида – мавжуд муаммо аниқланади ва таҳлил этилади; лойиҳа мавзуси (лойиҳа мақсади) танланади; лойиҳанинг босқичлари ва вазифалари режалаштирилади; лойиҳа мавзуси бўйича маълумотлар йиғилади, ўрганилади ва таҳлил қилинади.

Аналитик босқичда – вазифаларнинг оптимал ечими изланади; альтернатив ечимлар ҳам кўриб чиқилади; мақсадга эришиш оптимал йўли танланади ва ҳаракатлар алгоритми тузилади; манбалар таҳлили ўтказилади; лойиҳани амалиётга тадбиқ этиш режаси тузилади.

Амалий босқичда – барча режалаштирилган босқичлар амалга оширилади; лойиҳани амалга ошириш сифати текширилади; зарурий ҳолларда керакли ўзгартиришлар киритилади.

Хулосалаш босқичида – лойиҳа натижалари расмийлаштирилади, лойиҳа тақдимоти ўтказилади; педагог томонидан лойиҳанинг бажарилиш сифати баҳоланади; натижалар таҳлил этилади; лойиҳа натижаларини амалиётга тадбиқ этиш имкониятлари кўриб чиқилади. “Лойиҳалаш” усулини амалга оширишда педагоглар таълим олаётган талабалар лойиҳани амалга оширишида ташкилотчилик вазифасини ҳам бажаради.

Педагог иш жараёнида қуйидаги вазифаларни бажаради (2.6 - расм):

2.6 – расм. Педагогнинг иш жараёнидаги вазифалари.

Педагоглар оддий ўқитувчи сифатида эмас балки, илмий раҳбар сифатида талабаларга маслаҳатлар берадилар. Лойиҳани амалга ошириш босқичида педагоглар муаммонинг ечимини осонлаштириш мақсадида семинар ташкил этиб, муаммо ечимини жамоавий бўлиб излашга талабаларни йўналтиради.

“SWOT таҳлили” усули. “SWOT таҳлили” – назарий билимлар ва амалий тажрибаларни ўрганиш, ғоя, жараён, тажриба ҳамда иш натижаларини таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топиш, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолаш, танқидий фикрлаш, аналитик тафаккурни ривожлантиришга хизмат қилади. Бу усулни биринчи бўлиб 1963 йили Гарвардда бўлиб ўтган илмий конференцияда бизнес-сиёсатшунос профессор Кеннет Эндрюс таклиф этган ва асосан иқтисодиёт соҳасида бизнес лойиҳаларни стратегик режалаш ва баҳолаш учун қўлланилган. Кейинчалик бу усул бошқа соҳаларда ҳам қўлланила бошланди. Тиббиётда эса “SWOT таҳлили” усулини диагностика ва даволаш усуллари, профилактик чора-тадбирларнинг таҳлилида қўлаш мумкин.

“SWOT” қисқартмаси қуйидаги инглизча сўзларнинг бош ҳарфидан олинган:

- S – Strengths (объект ёки усулнинг кучли томонлари);
- W – Weaknesses (объект ёки усулнинг заиф томонлари);
- O – Opportunities (объект ёки усулнинг имкониятлари);
- T – Threats (объект ёки усулга нисбатан хавф ёки тўсиқлар).

Бундай таҳлил орқали талабалар бирор бир усулнинг кучли томонлари билан бирга унинг заиф томонларини ҳам ўрганадилар, бу усул имкониятлари билан унга нисбатан тўсиқлар ва хавфларни таҳлил қиладилар. “SWOT таҳлили” усулини ўтказишда 4 та катакли жадвалдан фойдаланилади (2.7 - жадвал):

2.7 - жадвал

	Ижобий таъсир	Салбий таъсир
Ички омиллар	Strengths (таҳлил этилаётган объект ёки усулнинг кучли томони)	Weaknesses (таҳлил этилаётган объект ёки усулнинг заиф томонлари)
Ташқи омиллар	Opportunities (таҳлил этилаётган объект ёки усулнинг имкониятлари)	Threats (таҳлил этилаётган объект ёки усулга салбий таъсир этувчи ташқи таъсирлар)

2.7 – расм. “SWOT таҳлили”.

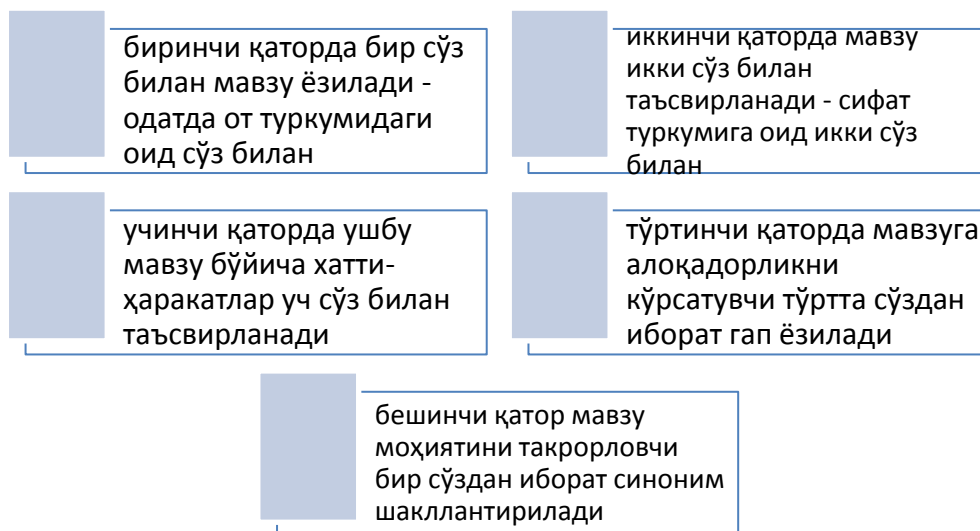
Юқоридаги иккита катакда таҳлил этилаётган усулнинг ёки объектнинг кучли ва кучсиз томонлари ифодаланади ва улар ички омиллар ҳисобланади. Пастдаги иккита катакда таҳлил этилаётган объектнинг имкониятлари ва унга нисбатан мумкин бўлган тўсиқ ва хавфлар ифодаланади ва улар ташқи омиллар ҳисобланади. “SWOT таҳлили” усулини ўтказишда вазифалар гуруҳли тарзда ёки талабаларга якка тартибда берилиши мумкин. Бу усул талабаларда аналитик фикрлаш, билимларни мустаҳкамлаш, ўтилганларни такрорлаш, танқидий мулоҳаза юритиш ва тафаккурни ривожлантиришга ёрдам

беради. Ўрганилаётган объект, яъни диагностика ва даволаш усулини 4 томонлама таҳлил этадилар.

“SWOT таҳлили” усулини бошқа фанларнинг амалий машғулотларида ҳам шу тарзда ўтказиш мумкин. Юқорида таърифланган иккита янги педагогик усулларни амалий машғулотларда қўллаш орқали таълим олувчиларда дарснинг назарий қисмида ўтилган мавзунини мустахкамлашга эришиш мумкин. “SWOT таҳлили” ўтирилаётган фан мавзуларидаги диагностика ва даволаш усуллари, профилактика чора-тадбирларини аналитик таҳлил этиш имкониятини беради. Бу орқали эса талабаларда аналитик фикрлаш ривожланади. “Лойиҳалаш” усулини қўллаш эса таълим олувчиларда илмий изланишга нисбатан қизиқишни оширади. Албатта, бундай усулларнинг таълим жараёнида қўлланилиши фаннинг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда танланади.

СИНКВЕЙН Методнинг мақсади: “Синквейн” сўзи французча сўздан олинган бўлиб, “беш мисрадан иборат шеър” таржимасини беради. Амалиётда “Синквейн”: мураккаб ахборотларни синтезлаш курули ва тушунчалар заҳирасини баҳолаш воситаси; ижодий ифодалиликовситаси сифатида жуда фойдалидир.

“Синквейн” таянч касбий тушунчалар ва ахборотларни рефлексиялаш, синтезлаш ва умумлаштиришда тезкор восита ҳисобланади. “Синквейн” тузиш қоидаси қуйидагича:

МУАММОГА АСОСЛАНГАН ЎҚИТИШ ЁКИ PROBLEM-BASED LEARNING

Муаммога асосланган ўқитиш ёки PBL (Problem-based Learning) – бу шундай ўқитиш йўналишики, бунда талабаларни ўқитиш мақсадида реал муаммолар қўлланилади. Бу муаммоларни таҳлил этиш ва ечиш орқали талабалар янги билимлар олади ва уларда реал ҳаётда учрайдиган муаммоларни ечиш кўникмаларини шакллантиради.

Муаммога асосланган ўқитишда гуруҳдаги талабалар муаммоли вазиятни ўрганиб, бу муаммо бўйича ўз фикрларини билдириб, муаммони ечимини

- Ф • фикрингизни баён этинг
- фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
- С • кўрсатган сабабингизни
- М исботлаб мисол келтиринг
- У • фикрингизни умумлаштиринг

Кичик гуруҳларда ва индивидуал тарзда излашлари керак бўлади. Муҳокама сўнгида эса фикрлар жамланиб, бир тўхтамга келинади. Бу жараён қуйидаги кетма кетликдаамалга оширилади (2.8 - жадвал):

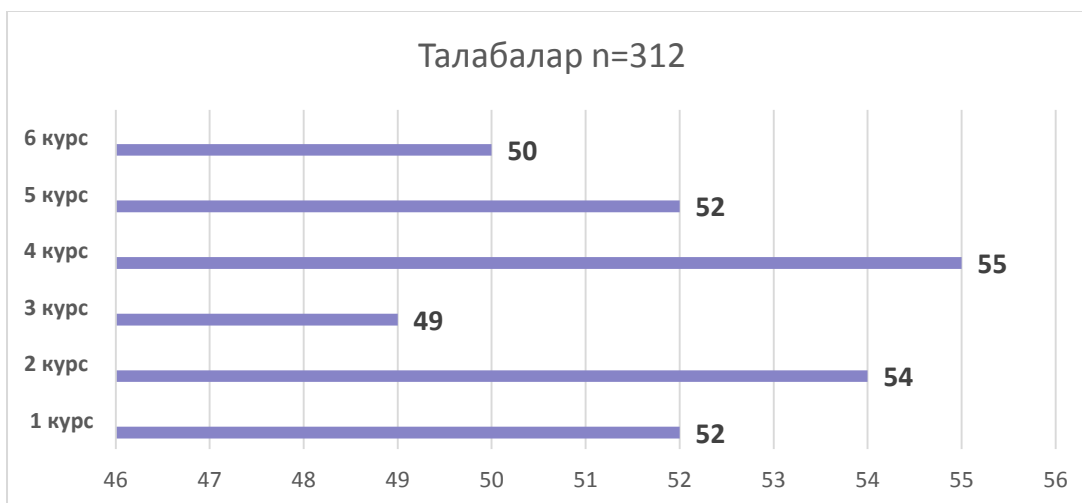

2.8 – жадвал . Кичик гуруҳларда ва индивидуал тарзда излашлар.

Тадқиқот жараёни бир неча босқичда амалга оширилди ва олий таълим муассасасининг профессор ўқитувчилари (122 нафар), талабалар (312 нафар), малака ошириш курслари тингловчилари (56 нафар) жалб қилинди (2.8; 2.9 - расм):

2.8 – расм. Курслар кесимида жалб қилинган ўқитувчилар

2.9 – расм. Курслар кесимида жалб қилинган талабалар

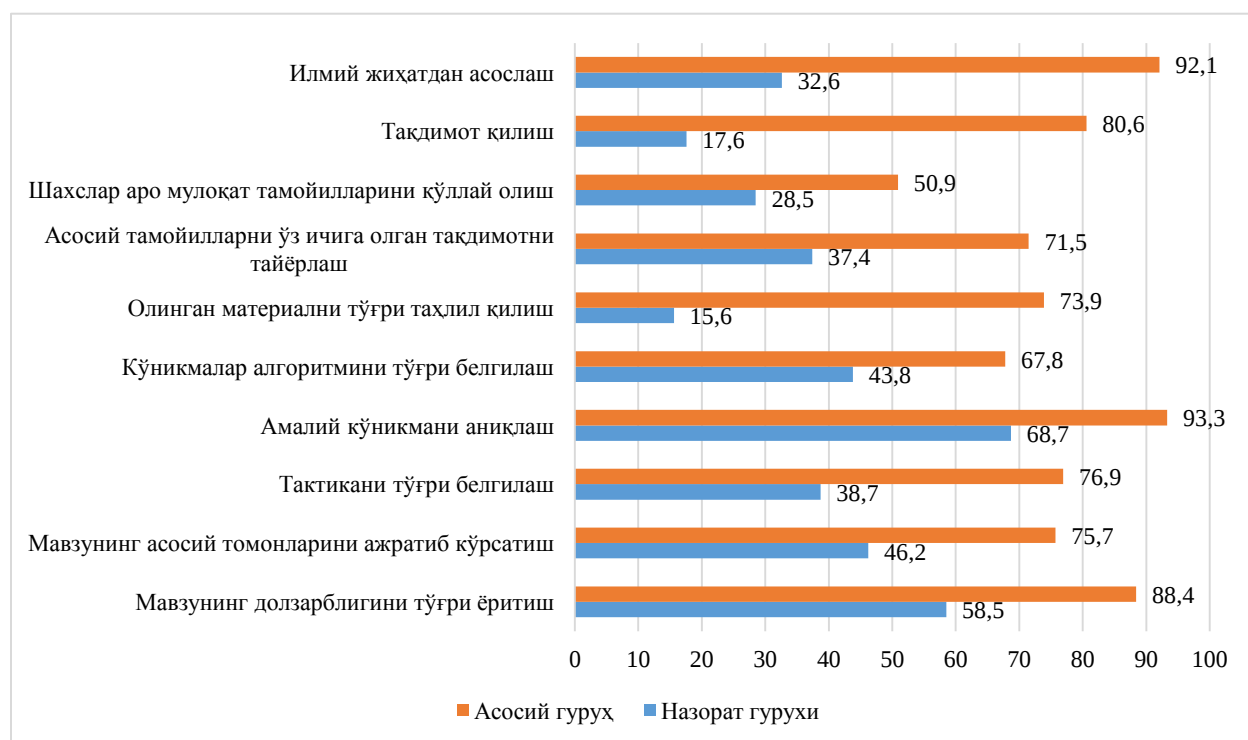
“ЛОЙИҲАЛАШ” таълим усули самарадорлиги аниқлаш мақсадида тажриба синов жараёнига 165 нафар асосий гуруҳ ва 147 нафар талабалардан иборат назорат гуруҳи жалб қилинди (2.9 – жадвал; 2.10 - расм).

2.9 - жадвал

Ўқитувчилар томонидан ўтказилган “ЛОЙИҲАЛАШ” усулнинг самарадорлиги

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=147)		Асосий гуруҳ (n=165)		χ^2	P
	абс	%	Абс	%		
Мавзунинг долзарблигини ўргатиш	86	58,5	146	88,4	36,65	<0,001
Мавзунинг томонларини асосий ажратиш	68	46,2	125	75,7	28,67	<0,001
Тактикани белгилаш	57	38,7	127	76,9	46,87	<0,001
Амалий кўникмани аниқлаш	101	68,7	154	93,3	31,57	<0,001
Кўникмалар алгоритмини белгилаш	42	43,8	112	67,8	48,05	<0,001

Олинган материални тўғри таҳлил қилиш	23	15,6	122	73,9	106,2	<0,001
Асосий тамойилларни ўз ичига олган тақдимотни тайёрлаш	55	37,4	118	71,5	36,59	<0,001
Шахслар аро мулоқат тамойилларини қўллаш олиш	42	28,5	84	50,9	16,11	<0,001
Тақдимот қилиш	26	17,6	133	80,6	123,15	<0,001
Илмий жиҳатдан асослаш	48	32,6	152	92,1	119,47	<0,001

2.10 – расм. Ўқитувчилар томонидан ўтказилган “ЛОЙИХАЛАШ” усулнинг самарадорлиги.

Таҳлил натижаларига “Лойихалаш” таълим усули билан ўтказилган амалий машғулотларда асосий гуруҳдаги талабалар ўртасида мавзунинг долзарблигини тўғри ёритиш (84,4%), шифокор тактикасини тўғри танлаш (76,9%), амалий кўникмани аниқлаш (93,3%), олинган материални тўғри

таҳлил қилиш (73,9%), тақдимот қила олиш (80,6%) ва илмий жихатдан асослай олиш (92,1%) бўйича ишончли ижобий фарқ кузатилди.

Назорат гуруҳида эса мавзунинг долзарблигини тўғри ёрита олиши (58,5%) аниқланди, амалий кўникмани аниқлаш (68,7%), олинган материални тўғри таҳлил қила олиш (15,6%), тақдимот қила олиш (17,6%) ва илмий жихатдан асослай олиш (32,6%) ташил қилди. Бу ўз навбатида талабаларда илмий изланишга бўлган қизиқишни ҳосил қилиш, илм билан шуғулланишда кўникмаларни шакллантириш борасида назарий ва амалий билимнинг етишмаслиги яққол намоён бўлди. Шу билан бирга иккала гуруҳ шахслар аро мулоқат тамойилларини қўллай олиш бўйича (асосий гуруҳда 50,9% ва назорат гуруҳида 28,5%) назарий билимларининг суствлиги кузатилди, бу ўз навбатида талабаларни илмий изланишга бўлган қизиқишни ҳосил қилиш интеграцияни кучайтириш лозимлигики кўрсатади.

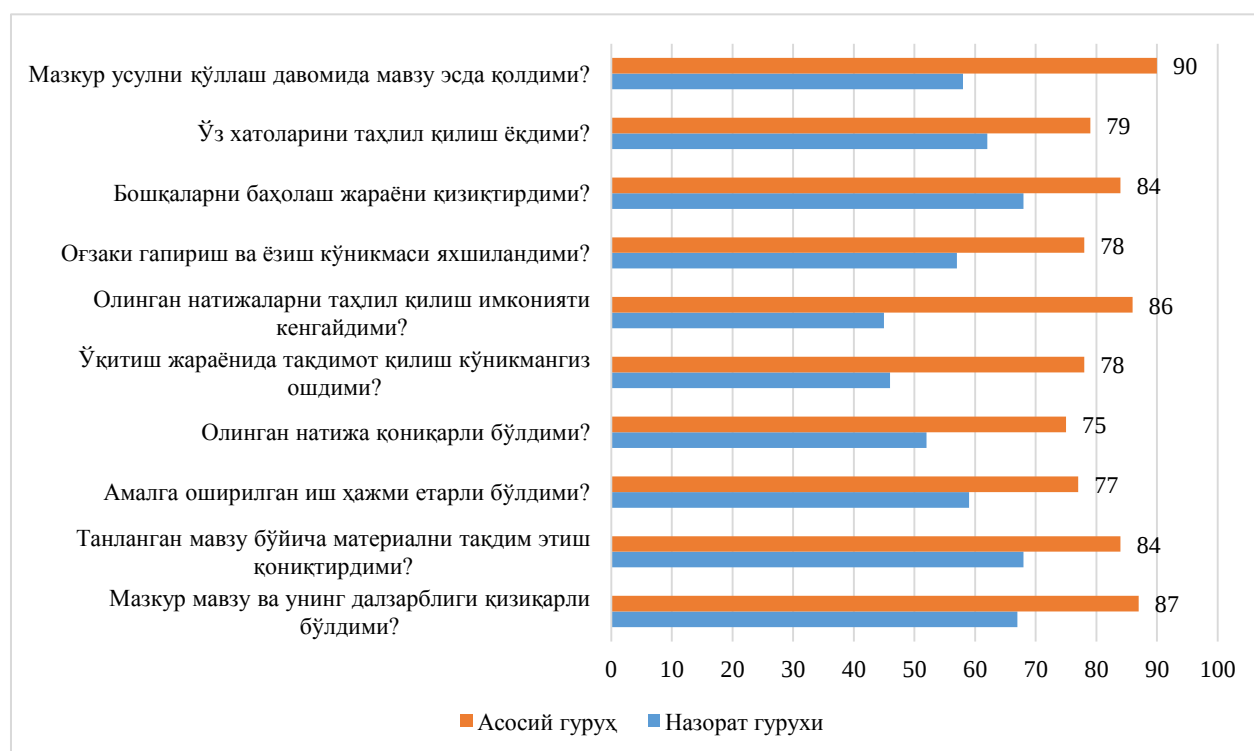
Тадқиқот давомида талабалар орасида “Лойихалаш” ўқитиш усули билан ўтказилган амалий машғулотлар бўйича фикр мулохазалар олинди ва саволнома ўтказилди ва амалий машғулооти талаб даражасида эгаллаш даражаларига алоҳида эътибор қаратилди (2.10 - жадвал).

2.10 - жадвал

Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

№	Саволлар	Назорат гуруҳи (n=147)	Асосий гуруҳ (n=165)	χ^2	P
1	Мазкур мавзу ва унинг далзарблиги қизиқарли бўлдики?	67	87	11,29	<0,001
2	Танланган мавзу бўйича материални тақдим этиш қониқтирдими?	68	84	7,02	<0,01
3	Амалга оширилган иш ҳажми етарли бўлдики?	59	77	7,44	<0,01
4	Олинган натижа	52	75	11,41	<0,001

	қониқарли бўлдими?				
5	Ўқитиш жараёнида тақдирот қилиш кўникмангиз ошди?	46	78	21,73	<0,001
6	Олинган натижаларни таҳлил қилиш имконияти кенгайдими?	45	86	37,19	<0,001
7	Оғзаки гапириш ва ёзиш кўникмаси яхшиландими?	57	78	10,05	<0,01
8	Бошқаларни баҳолаш жараёни қизиқтирдими?	68	84	7,02	<0,01
9	Ўз хатоларини таҳлил қилиш ёқдими?	62	79	6,95	<0,01
10	Мазкур усулни қўллаш давомида мавзу эсда қолдими?	58	90	26,61	<0,001

2.11 – расм. Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

Таҳлил натижаларига “Лойихалаш” таълим усули билан ўтказилган амалий машғулотлар бўйича сўровнома ўтказилганда мазкур мавзу ва унинг далзарблиги қизиқарли бўлиши 20% ошди (67% дан 87%ча), танланган мавзу

бўйича материални тақдим этилишини қониқтириши 16% ошди (68%дан 84%ча), амалга оширилган иш ҳажми етарли бўлиши 18% ошди (59%дан 77%ча), талабаларни тақдимот қила олиш 32% ошди (46%дан 78%ча), олинган натижаларни таҳлил қилиш 41% ошди (45%дан 86%ча), мазкур усулни қўллаш давомида мавзу эсда қолиши 40% ошди (58%дан 90% ча).

1. Буйраклар ва сийдик йўллари функционал анатомияси ва физиологияси.
2. Урологик касалликлар симптомлари.
3. Урологик касалликларни ташхислаш усуллари.
4. Ўткир пиелонефрит.
5. Сурункали пиелонефрит.
6. Ўткир ва сурункали цистит. Простатит.
7. Уретрит, орхит ва эпидидимит.
8. Варикоцеле. Пейрони касаллиги.
9. Эркаклар бепуштлиги. Эректил дисфункция.
10. Простатабезднинг ҳавфсиз гипертрофияси.
11. Сийдик тош касаллиги.
12. Буйраклар, сийдик йўллари ва эркаклар жинсий аъзолари жароҳатлари.

МАВЗУ : Буйраклар ва сийдик йўллари функционал анатомияси ва физиологияси

Ақлий ҳужум - ғояларни генерация (ишлабчиқиш) қилиш методидир. «Ақлий ҳужум» методи бирор муаммони ечишда талабалар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган энг самарали методдир.

Ақлий ҳужум методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. Оғзаки шаклида ўқитувчи томонидан берилган саволга талабаларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради. Талабалар ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда

баён этадилар. Ёзма шаклида эса берилган саволга талабалар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар. Жавоблар доскага (магнитлар ёрдамида) ёки «пинборд» доскасига (игналар ёрдамида) маҳкамланади. «Ақлий ҳужум» методининг ёзма шаклида жавобларни маълум белгилар бўйича гуруҳлаб чиқиш имконияти мавжуддир. Ушбу метод тўғри ва ижобий қўлланилганда шахсни эркин, ижодий ва ностандарт фикрлашга ўргатади (2.11 - жадвал).

Ақлий ҳужум методидан фойдаланилганда талабаларнинг барчасини жалб этиш имконияти бўлади, шу жумладан талабаларда мулоқот қилиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади. Талабалар ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантикий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги талабаларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод талабаларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

“Буйраклар ва сийдик йўллари функционал анатомияси ва физиологияси” мавзуси бўйича талабаларга қуйидаги саволлар тақдим қилинди:

1. Буйракнинг функционал бирлиги – нефроннинг тузилиши қандай?
2. Сийдик найи анатомияси ва физиологияси ҳақида.
3. Қовуқнинг анатомияси ва физиологияси ҳақида
4. Мояк, мояк ортиғи физиологияси ва анатомияси

Талабалар саволлар асосида ўзларининг фикрлаш доирасини кенгайтиради, фикрлардаги бир хилликда барҳам беради ва берилган саволларни кенг доирада тафаккурлашга ҳаракат қиладилар.

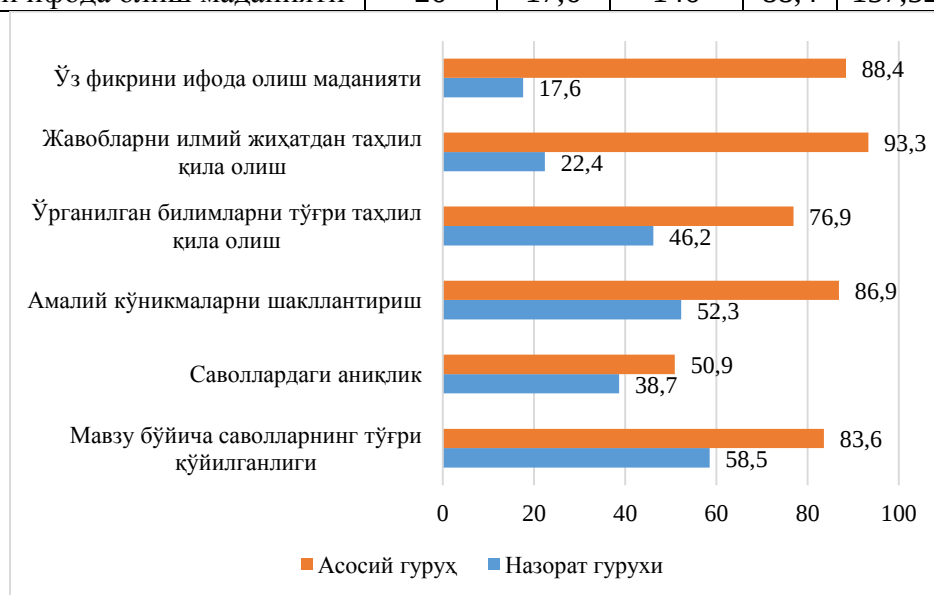
Мазкур саволларга назорат гуруҳидаги 87 (59,1%) нафар талаба яхши, - 60 (40,8%) нафар талаба қониқарли жавоб бердилар.

Тажриба гуруҳидаги 147 (89,1%) нафар талаба яхши, 18 (10,9%) нафар талаба қониқарли жавоб бердилар.

2.11 - жадвал

Талабалар билан ўтказилган “Ақлий ҳужум” технологиясининг самарадорлиги

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=147)		Асосий гуруҳ (n=165)		χ^2	P
	abc	%	abc	%		
Мавзу бўйича саволларнинг тўғри қўйилганлиги	86	58,5	138	83,6	24,25	<0,001
Саволлардаги аниқлик	57	38,7	84	50,9	4,62	<0,05
Амалий кўникмаларни шакллантириш	77	52,3	148	86,9	53,83	<0,001
Ўрганилган билимларни тўғри таҳлил қила олиш	68	46,2	127	76,9	31,28	<0,001
Жавобларни илмий жиҳатдан таҳлил қила олиш	33	22,4	154	93,3	162,67	<0,001
Ўз фикрини ифода олиш маданияти	26	17,6	146	88,4	157,52	<0,001

2.12 – расм. Талабалар билан ўтказилган “Ақлий ҳужум” технологиясининг самарадорлиги

2.12 - жадвал

Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

№	Саволлар	Назорат гуруҳи (n=147)	Асосий гуруҳ (n=165)	χ^2	P
1	Мазкур мавзу ва унинг долзарблиги қизиқарли бўлдими?	57	87	22,32	<0,001
2	Танланган мавзу бўйича материални ўзлаштиришда қўйилган саволлар қониқтирдими?	68	84	7,02	<0,01
3	Саволлар учун бериладиган жавоб учун вақт ҳажми етарли бўлдими?	59	77	7,44	<0,01
4	Олинган натижа қониқарли бўлдими?	52	75	11,41	<0,001
5	Ўқитиш жараёнидаги мазкур технология сизни қониқтирдими?	46	78	21,73	<0,001
6	Олинган натижаларни таҳлил қилиш имконияти кенгайдими?	67	87	11,29	<0,001
7	Оғзаки гапириш ва ёзиш қўникмаси яхшиландими?	68	84	7,02	<0,01

2.13 – расм. Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

Таҳлил натижаларига “Ақлий ҳужум” технологияси билан машғулотлар ўтказиш бўйича сўровномада мавзу ва унинг долзарблиги назорат гуруҳида 57% талабага, асосий гуруҳда эса 87% талабага қизиқарли бўлди, танланган мавзу бўйича материални ўзлаштиришда қўйилган саволлар назорат гуруҳида 68%, асосий гуруҳ 84% талабаларини қониқтирди, олинган натижаларни таҳлил қилиш имконияти эса назорат гуруҳида 67%, асосий гуруҳ талабаларида 87% га кенгайди.

МАВЗУ: Урологик касалликлар симптомлари

“Музёрап” технологияси асосида талабаларни ўрганилаётган мавзуга бўлган қизиқишларини орттириш ва билим олишга бўлган иштиёқларини оширишдан иборат бўлган усул асосида мавзунинг моҳиятини очиб бериш мумкин. Янги мавзу ҳали талаба учун мавҳум бўлади, педагог талабаларда юзага келган “музлаш” ни “ёриб ёки эритиб юбориш” учун дарс давомида талабаларни фаоллаштиришга ҳаракат қилади. Бунинг учун мавзудаги асосий жиҳатларга эътибор берилади:

1. Урологик касалликлардаги симптомлар гуруҳи
2. Оғриқларнинг ўзига хос хусусиятлари
3. Буйрак санчиғидаги белгилар
4. Дизуриянинг белгилари
5. Сийдик сифат ва миқдоридаги ўзгаришлар

Мавзу доирасидаги билимлар асосида талабалар урологик касалликлар ва уларнинг симптомлари ҳақидаги тасаввурлари кенгайишни бошлайди ва ўзлаштирилган маълумотлар асосида “музни ёриб ўтишади”. Талабалар мавзу доирасидан келиб чиқиб, бир-бирларига саволлар берадилар, бир-бирларининг жавобларини тўлдиришга ҳаракат қиладилар. Педагог

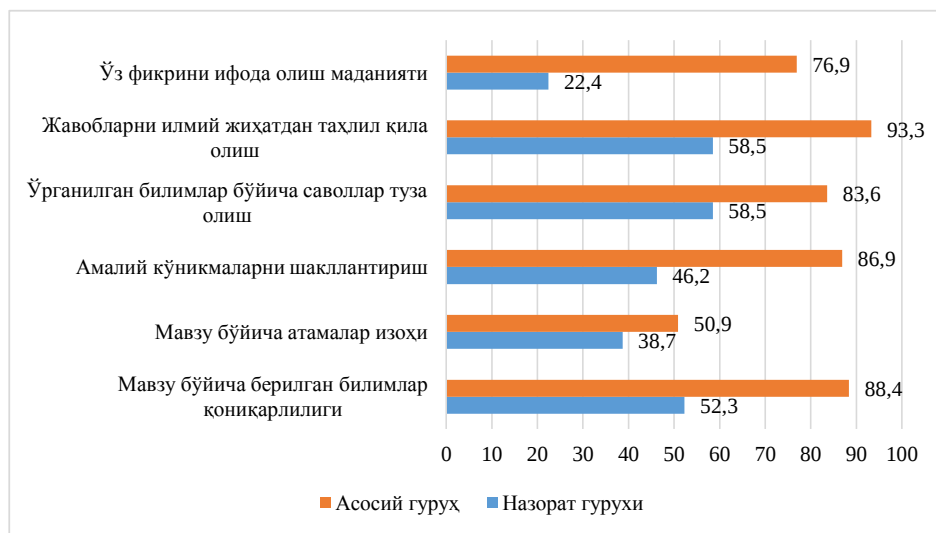
талабаларнинг имкониятлар даражасини дарс жараёнига мослаштириб туради (2.13 ва 2.14 - жадвал).

Мазкур технология асосида дарс ташкил қилинганидан сўнг назорат гуруҳидаги 67 (45,%) нафар талаба яхши, 80 (54,4%) нафар талаба қониқарли жавоб бердилар. Тажриба гуруҳидаги 142 (86,1%) нафар талаба яхши, 23 (13,9%) нафар талаба қониқарли жавоб бердилар

2.13 - жадвал

Талабалар билан ўтказилган “Музёра” технологиясининг самарадорлиги

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=147)		Асосий гуруҳ (n=165)		χ^2	P
	abc	%	abc	%		
Мавзу бўйича берилган билимлар қониқарлилиги	77	52,3	146	88,4	49,7	<0,001
Мавзу бўйича атамалар изоҳи	57	38,7	84	50,9	4,62	<0,05
Амалий кўникмаларни шакллантириш	68	46,2	148	86,9	68,86	<0,001
Ўрганилган билимлар бўйича саволлар туза олиш	86	58,5	138	83,6	24,25	<0,001
Жавобларни илмий жиҳатдан таҳлил қила олиш	86	58,5	154	93,3	53,13	<0,001
Ўз фикрини ифода олиш маданияти	33	22,4	127	76,9	92,49	<0,001

2.14 – расм. Талабалар билан ўтказилган “Музёра” технологиясининг самарадорлиги

“Музёрап” технологияси асосида талабаларни ўқитиш натижасида бўйича берилган билимлар қониқарлилиги 36,1% оширилди (52,3%дан 88,4%ча), амалий кўникмаларни шакллантира олиш 11,3% оширилди (38,7%дан 50,9%га), жавобларни илмий жиҳатдан таҳлил қила олиш 34,8% оширилди (58,5%дан 93,3%га) ва ўз фикрини ифода олиш маданияти эса 54,5% оширилди (22,4%дан 76,9%га).

Тадқиқот давомида талабалар орасида “Музёрап” ўқитиш усули билан ўтказилган амалий машғулотлар бўйича фикр мулоҳазалар олинди ва саволнома ўтказилди (2.14 - жадвал).

2.14 - жадвал

Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

№	Саволлар	Назорат гуруҳи (n=147)	Асосий гуруҳ (n=165)	χ^2	P
1	Дарс жараёнидаги мавзу материали реал ҳаётга мос келадими?	77	87	3,39	>0,05
2	Билимларни ўзлаштиришда ва назорат қилинишида эркинликка қараб йўналтирилдими?	68	84	7,02	<0,01
3	Дарсда ўқитувчининг кўрсатмалари, берилган вазифалар тартиби сизни қониқтирдими?	59	77	7,44	<0,01
4	Дарс давомида талабаларнинг биргаликда ишлашлари, фикр алмашишлари ва ўқитувчи билан бемалол мулоқот қилишга имкон яратилдими?	62	75	3,92	<0,05
5	Ўқитиш жараёнидаги мазкур технология сизни қониқтирдими?	56	88	25,4	<0,001
6	Дарс сизнинг гуруҳингиз учун жуда осонми ёки жуда ҳам мураккабми?	67	87	11,29	<0,001

2.15- расм. Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%).

Таҳлил натижаларига “Музёпар” технологияси билан машғулотлар ўтказиш бўйича сўровномада мавзу дарс жараёнидаги мавзу материали реал ҳаётга мос келиши назорат гуруҳида 77% талабага, дарс гуруҳларда осонлиги 67% назорат гуруҳида, 87% асосий гуруҳда ташкил қилди ва мавзуга мос келмайдиган материаллар иккала гуруҳда ҳам бўлмаган.

МАВЗУ : Урологик касалликларни ташхислаш усуллари

“Зинама-зина” технологияси асосида ўтилиши керак бўлган мавзу бўйича яқка ва кичик жамоа бўлиб фикрлаш ҳамда хотирлаш, ўзлаштирилган билимларни ёдга тушириб, тўпланган фикрларни умумлаштира олиш ва уларни ёзма, расм, чизма кўринишда ифодалай олишга ўргатади. Бу технология талабалар билан кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда ўтказилади ва тақдимот қилинади. Технологиянинг мақсади талабаларни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга, ижодий изланишга, мавзу бўйича таянч

тушунчаларга изоҳ беришда эгаллаган билимларини қўлай олишга ўргатади.

“Урологик касалликларни ташхислаш” мавзуси бўйича ўзлаштирган билимларингизни илмий, назарий, амалий тарзда расмларда, чизмалар шаклида ифодалаб, тақдимот тайёрлаш вазифаси берилади.

Урологик касалликларни ташхислаш

Анамнез -

Умумий кўздан кечириш -

Пайпаслаш-

Перкуссия -

Текшириш усуллари-

Талабалар берилган мавзу асосидаги топшириқларни расм, чизма кўринишида ифодалайдилар, Тақдимот вақтида тайёрланган материал доскага мантиқан тагма-таг (зина) шаклида илинади.

Мазкур технология асосида гуруҳлар шаклида баҳоланади. Натижада назорат гуруҳи 68 фоизга, тажриба гуруҳи 88 фоиз ўзлаштиришга эга бўлди.

МАВЗУ: Ўткир пиелонефрит

“Чархпалак” технологияси асосидаталабаларни ўтилган мавзулар такрорланиб, мантиқий фикрлаб, берилган саволларга мустақил тўғри жавоб бериш ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатилади. Технологиянинг мақсади кўп фикрларнинг ичидан энг муҳим ва энг кераклисини саралаб танлаб олишга ўргатишдан иборат.

Талабалар якка тартибда ишлайдилар. Мавзу бўйича ҳар бир талаба ўзи билган билимини қисқа таърифлайди ва бир-бирига навбатма-навбат узатилади (2.16 - расм).

2.16 – расм. “Чархпалак” технологияси.

Вазифалар бажариб бўлинганидан сўнг, жавоблар электрон доскада берилади, талабалар ўзлари белгиллаган жавоблар билан солиштирадilar.

Мазкур технология асосида назорат гуруҳидаги 47 нафар талаба - аъло; -

62 нафар талаба яхши; 38 нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 138 нафар талаба - аъло; 22 нафар талаба яхши; 5 нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

МАВЗУ : Сурункали пиелонефрит

“3x4 технологияси” талабаларни мавзу бўйича муаммони кичик гуруҳ бўлиб фикрлаб, ҳал этиш, кўп фикрлар ичидан мақбулини саралаб олиш ва сараланган маълумотларни умумлаштиришни ўргатади. Талабалар 4 та кичик гуруҳларга тақсимланганидан сўнг, педагог томонидан тақдим этилган тарқатмали материаллар асосида жамоа бўлиб ишлашни бошлайдилар.

Ҳар бир гуруҳга тақдим этилган тарқатма материалда ёзилган асосийфикрнинг давомини фақат учта фикр, яъни учта суз ёки сузлар бирикмаси ёки учта гаи билан давом эттиришлари мумкинлигини уқтиради ва буни амалга ошириш учун аниқ вақт белгилайди.

Гуруҳ вакиллари тарқатмали материалга ўз фикрларини ёзиб бўлганларидан сўнг, соат мици бўйича варақларни кейинги гуруҳга узатишиб, алмашадилар. Аввалги гуруҳнинг фикрларига яна учтадан фикр қўшадилар. Шу тариқа ҳар бир гуруҳ ўзининг варағи келганидатарқатма материалда тупланган барча фикрларни диққат билан уқиб, уларни умумлаштирган ҳолда битта яхлит таъриф ёки коида ҳолатига келтирадилар. Шундан сўнг ҳар бир гуруҳ ўз фикрларини тақдимот қиладилар. Педагог талабаларнинг фикрларига изоҳлар беради, уларни баҳолайди.

“3x4 технологияси” асосида ўтказилган машғулотда назорат гуруҳидаги 63 (42,8%) нафар талаба - аъло; 45 (30,6%) нафар талаба яхши; 39 (26,5%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 123 (74,5%) нафар талаба - аъло; 33 (20,0%) нафар талаба яхши; 9 (5,4%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

МАВЗУ: Ўткир ва сурункали цистит. Простатит

“Муаммо” технологияси асосида мавзу бўйича муаммо қўйилади. Касаллик бўйича муаммонинг моҳиятини аниқлаш, муаммо бўйича билим ва малакаларга таянган ҳолда муаммонинг ечимини тўғри топиш вазифаси юклатилади.

Педагог талабаларни кичик гуруҳларга ажратади. Машғулотнинг мақсади ва мазмуни босқичли тарзда очиқ берилиши тушунтирилади.

2.15 - жадвал

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони бартараф этиш йўллари	Муаммони бартараф этишдаги камчиликлар
Цистит касаллиги			
Простатит касаллиги			

Талабалар мазкур муаммоларни ҳал қилишда қуйидаги савлларга жавоб бериш асосида муаммонинг ечимини топишга ҳаракат қиладилар.

1. Цистит касаллиги қандай касаллик?
2. Циститнинг қандай турлари мавжуд?
3. Касалликни келтириб чиқарувчи сабаблар
4. Циститга олиб келувчи омиллар
5. Циститнинг белгилари
6. Цистит диагностикаси
7. Цистит асоратлари
8. Циститни даволаш

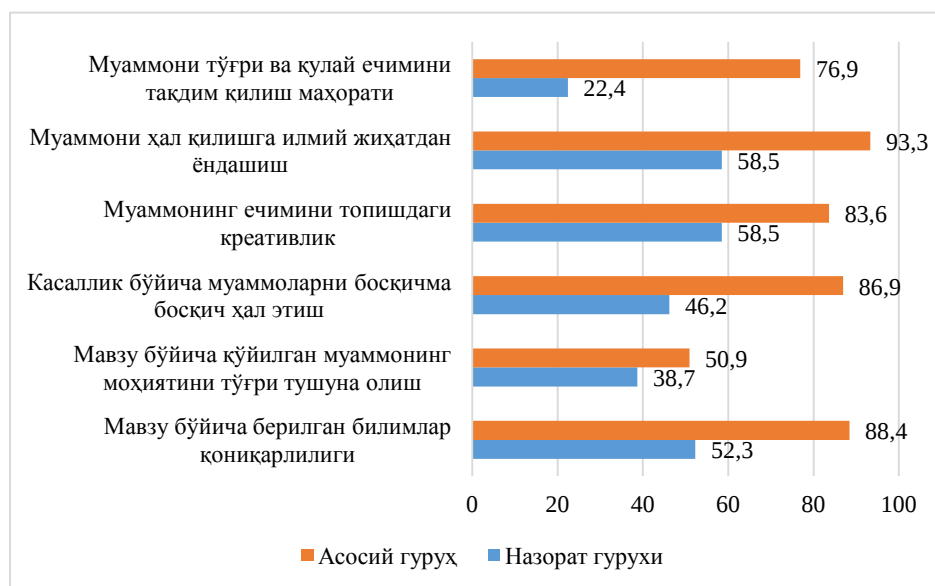
9. Циститни даволашда эътибор бериш керак бўлган жиҳатлар

10. Циститни олдини олиш

2.16 - жадвал

Талабалар билан ўтказилган “Муаммо” технологиясининг самарадорлиги

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=147)		Асосий гуруҳ (n=165)		χ^2	P
	abc	%	abc	%		
Мавзу бўйича берилган билимлар қониқарлилиги	77	52,3	146	88,4	49,7	<0,001
Мавзу бўйича қўйилган муаммонинг моҳиятини тўғри тушуна олиш	57	38,7	84	50,9	4,62	<0,05
Касаллик бўйича муаммоларни босқичма босқич ҳал этиш	68	46,2	148	86,9	68,86	<0,001
Муаммонинг ечимини топишдаги креативлик	86	58,5	138	83,6	24,25	<0,001
Муаммони ҳал қилишга илмий жиҳатдан ёндашиш	86	58,5	154	93,3	53,13	<0,001
Муаммони тўғри ва қулай ечимини тақдим қилиш маҳорати	33	22,4	127	76,9	92,49	<0,001

2.18 – расм. Талабалар билан ўтказилган “Муаммо” технологиясининг самарадорлиги

“Муаммо” технологияси асосида ўтказилган машғулотда назорат гуруҳидаги 86 (58,5%) нафар талаба - аъло; 77 (52,3%) нафар талаба яхши; 125 (85,0%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 148 (86,9%) нафар талаба - аъло; 127 (76,9%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талаба бўлмади.

МАВЗУ: Уретрит, орхит ва эпидидимит

“Бумеранг” технологияси талабаларга танқидий фикрлаш, уларда мантиқни шакллантиришга имконият яратади, шунингдек уларнинг хотирасини, ғояларини, фикрларини, далилларини ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилишқўникмаларини ривожлантиради. Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашгайўналтирилган.

Талабалар кичик гуруҳларга ажратилади. Ҳар бир гуруҳга топшириқлар ёзилган тарқатмали материаллар тарқатилади.

1-гуруҳ учун топшириқ: Уретрит ҳақида

2-гуруҳ учун топшириқ: Орхит ҳақида

3-гуруҳ учун топшириқ: Эпидидимит ҳақида

Саволарга берилган жавоблар асосида гуруҳларнинг тўплаган умумий баллари аниқланди.

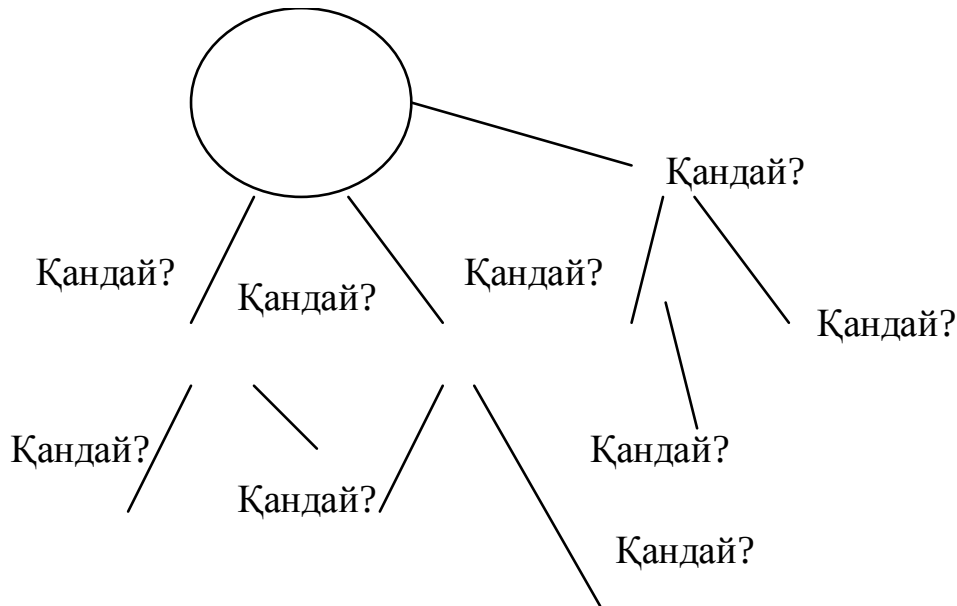
“Бумеранг” технологияси асосида ўтказилган машғулотда назорат гуруҳидаги 77 (52,3%) нафар талаба - аъло; 62 (42,7%) нафар талаба яхши; --- 8 (5,4%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 148 (86,9%) нафар талаба - аъло; 127 (76,9%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талаба бўлмади.

Мавзу: Варикоцеле. Пейрони касаллиги

“Қандай?” технологияси асосида мавзу талабалар билан ишлаб

чиқилади. Бу технологиянинг мақсади босқичма босқич муаммоларни ўрганиб, унинг ечимини топишдан иборат. Талабалар кичик гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир гуруҳга мавзу бўйича тарқатмали материал асосида топшириқ берилади. Гуруҳ аъзолари топшириқни иерархик чизма асосида жавобларини тайёрлайдилар ва тақдимот ўтказадилар (2.19- расм).

2.19 – расм. “Қандай?” технологияси

Талабалар “Варикоцеле. Пейрони касаллиги” мавзусидаги топшириқларни бажарганларидан сўнг, натижалар қуйидагиларни ташкил қилди: назорат гуруҳидаги 68 (41,2%) нафар талаба - аъло; 38 (25,8%) нафар талаба яхши; 41 (27,8%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 127 (76,9%) нафар талаба - аъло; 33 (20%) нафар талаба яхши; 5 (3,0%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

МАВЗУ : Эркаклар бепуштлиги. Эректил дисфункция

“Концептуал жадвал” технологиясининг мазмуни талабаларга тушунтирилади. Бу технология турли ғояларни, қарашларни ўзаро

таққослаш ва уларни турли тоифалар бўйича таққослаган ҳолда баҳо беришга қаратилган органиайзер ҳисобланади. Бунда талабаларни ўрганилаётган мавзун икки ёки ундан ортиқ жиҳатари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда ўқувчиларнинг мавзу юзасидан мантикий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилди.

2.17 –Концептуал жадвал

Мавзу бўйича тушунчаларга ёндашувлар	Тавсифлар, тоифалар, хусусиятлар ва бошқалар			
Жинсий заифлик				
Касалликнинг хавф омиллари				
Эррекция				
Жинсий заифлик сабаблари				
Бепуштлик				
Бепуштлик омиллари				
Касалликнинг текширув усуллари				

Талабалар мавзу бўйича билимларини жадвалга тўлдирадilar ва тақдимот ўтказадilar. Ўқитувчининг хулосасидан сўнг, талабалар баҳоланади. Мазкур технология асосида талабалар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат гуруҳидаги 68 (46,2%) нафар талаба - аъло; 49 (33,3%) нафар талаба яхши; 30 (20,4%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 148 (86,9%) нафар талаба - аъло; 127 (76,9%) нафар

талаба яхши; қоникарли ўзлаштирган талаба бўлмади.

Мавзу: Простата безининг хавфсиз гиперплазияси

“SWOT - таҳлил” жадвалиғоя, жараён, тажриба ҳамда иш натижаларини таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари **ни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга**, аналитик тафаккурни ривожлантиришга хизмат қилади.

SWOT – таҳлил тўрт йўналишда олиб борилади:

S – (strength) – кучли томонлари

W – (weakness) – заиф, кучсиз томонлари

O – (opportunitu) – имкониятлари

T – (tnreat) – тўсиқлар

Талабаларга “Простата безининг хавфсиз гиперплазияси” мавзуси “SWOT - таҳлил” жадвалиасосида таҳлил қилиниш топшириғи берилади (2.18 - жадвал).

2.18 - “SWOT - таҳлил” жадвали

S Простата безининг хавфсиз белгилари	W Простата бези касаллиги
O Касалликни даволаш усуллари	T Касалликни келтириб чиқарувчи омилларга бефарқлик

Талабалар мавзу бўйича ўз фикрлари таҳлил қиладилар. Мазкур технологияси асосида ўтказилган машғулотда назорат гуруҳидаги 86 (58,5%) нафар талаба - аъло; 77 (52,3%) нафар талаба яхши; 125 (85,0%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

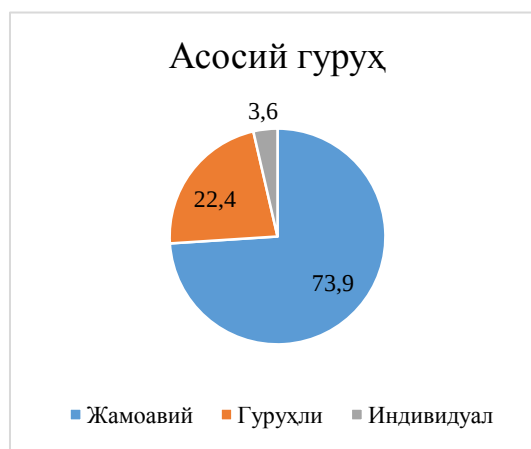
Тажриба гуруҳидаги 148 (86,9%) нафар талаба - аъло; 127 (76,9%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талаба бўлмади.

Талабаларнинг “SWOT - таҳлил” жадвали технологияси бўйича таълимни ташкиллаштириш шакллантириш бўйича фикрлари ўрганилади (2.19 - жадвал).

2.19 - жадвал

Таълимни ташкиллаштириш шакллари

Таълим шакллари	Назорат гуруҳи (n=147)		Асосий гуруҳ (n=165)		χ^2	P
	абс	%	абс	%		
Жамоавий	72	48,9	122	73,9	20,59	<0,001
Гуруҳли	45	30,6	37	22,4	2,69	>0,05
Индивидуал	30	20,4	6	3,6	21,42	<0,001

2.20 – расм. Таълимни ташкиллаштириш шакллари

Назорат гуруҳидаги 72 нафар талаба жамоа бўлиб ишлашни (48,9%) ; 45 нафар талаба кичик гуруҳда (30,6%) ; 30 нафар талаба индивидуал 20,4%) ишлашни таклиф этдилар.

Тажриба гуруҳидаги 122 нафар талаба жамоа бўлиб ишлашни (73,9%) ; - 37 нафар талаба кичик гуруҳда (22,4%) ; 6 нафар талаба индивидуал (3,6%) ишлаш афзал эканлигини таъкидладилар

МАВЗУ: Сийдик тош касаллиги

ФСМУ технологияси мавзунини ўзлаштириш асосида таҳлил қилиш кўникмаси шакллантирилади. Бу технология 4 босқичдан иборат:

Ф – касаллик ҳақидаги фикрингизни баён қилинг.

С – касалликни келтириб чиқарувчи сабабларни изоҳланг.

М – келтирилган сабабларни мисоллар билан тушунтиринг.

У – касалликни даволаш усуллари билан фикрингизни хулосаланг.

Бу технология дастлаб индивидуал тарзда ишланади, кейин талабалар кичик гуруҳларга ажратилади. Талабалар кичик гуруҳда ишлашлари жараёнида ўз фикрларини асослашга ҳаракат қиладилар. Белгиланган вақт давомида кичик гуруҳлар 4 босқичнинг ҳар бирига умумлаштирилиб, бир тўхтамга келган мулоҳазаларини билдирадилар (2.20 - жадвал).

ФСМУ технологияси асосида ўтказилган машғулотда назорат гуруҳидаги 86 (58,5%) нафар талаба - аъло; 77 (52,3%) нафар талаба яхши; 125 (85,0%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 148 (86,9%) нафар талаба - аъло; 127 (76,9%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талаба бўлмади.

Тадқиқот давомида талабалар орасида “ФСМУ” ўқитиш усули билан ўтказилган амалий машғулотлар бўйича фикр мулохазалар олинди ва саволнома ўтказилди ва амалий машғулоти талаб даражасида эгаллаш даражаларига алоҳида эътибор қаратилди (2.20 - жадвал)

2.20 – жадвал

Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

№	Саволлар	Назорат гурухи (n=147)	Асосий гурух (n=165)	χ^2	P
1	Мазкур сиз учун қизиқарли бўлдими?	68	88	11,66	<0,001
2	Мавзу бўйича тақдим қилинган материаллар билимларни ўзлаштиришда қониқтирдими?	70	88	9,76	<0,01
3	Саволлар тўғри қўйилганми?	58,5	86,9	19,89	<0,001
4	Мустақил ўқиш жараёнида адабиётлар билан танишяпсизми?	63	83,6	11,32	<0,001
5	Ўқитиш жараёнидаги мазкур технология сизни қониқтирдими?	75	93,3	12,05	<0,001
6	Касаллик ҳақидаги тасаввурингиз бойидими?	82	94	6,82	<0,01
7	Сийдик йўли касалликлари бўйича тақдим қилинаётган билимлар сизга маъқул бўляптими?	86	92	1,84	>0,05

2.21 – расм. Талабалар ўртасида ўтказилган саволнома (%)

Таҳлил натижаларига “ФСМУ” технологияси билан машғулотлар ўтказиш бўйича сўровномада мавзу дарс жараёнидаги мавзу қизиқарли бўлдиши назорат гуруҳида 68% талабага, асосий гуруҳда 88%, тақдим қилинган материаллар билимларни ўзлаштиришда қониқтириши назорат гуруҳида 70%, асосий гуруҳда 88% ташкил қилди ва касаллик ҳақидаги тасаввурини асосий гуруҳда 94% бойиши кузатилди.

МАВЗУ: Буйраклар, сийдик йўллари ва эркаклар жинсий аъзолари жароҳатлари

“Инсерт” жадвалининг мазмуни мавзу билан уйғунлаштирилади. Курс давомида фан бўйича олинган маълумотларни алоҳида ўзлари тизимлаштириш - матнда белгиланган қуйидаги белгиларга мувофиқ жадвал устунларига киритиш вазифасини беради:

“V”- мен билган маълумотларга мос;

“-“ - мен билган маълумотларга зид;

“+” - мен учун янги маълумот;

“?” - мен учун тушунарсиз ёки маълумотни аниқлаш, тўлдириш талаб этилади.

2.21 - Инсерт жадвали

V	+	-	?

Талабалар жадвални тўлдирганларидан сўнг жадвалда ёзилган маълумотлар муҳокамасини ташкил этади.

Курс якунида талабалар билан бирга “Тушунчалар таҳлили” технологияси ўтказилади. Бу технологиянинг мақсади талабалар ўзлаштирган билимлари бўйича мустақил равишда атамалар ва тушунчалар изоҳларини таҳлилқиладилар (2.22 - жадвал).

2.22 - жадвал

Тушунчалар таҳлили

№	Тушунча	Изоҳи
1	Урологик касалликлари	
2	Сийдик йўллари касалликлари	
3	Пиоленефрит	
4	Цистит	
5	Простатит	
6	Уретрит	
7	орхит	
8	эпидидимит	
9	Варикоцеле	

10	Пейрони касаллиги	
11	Эркалар бепуштлиги	
12	Эректел дисфункция	
13	Сийдик тош касаллиги	

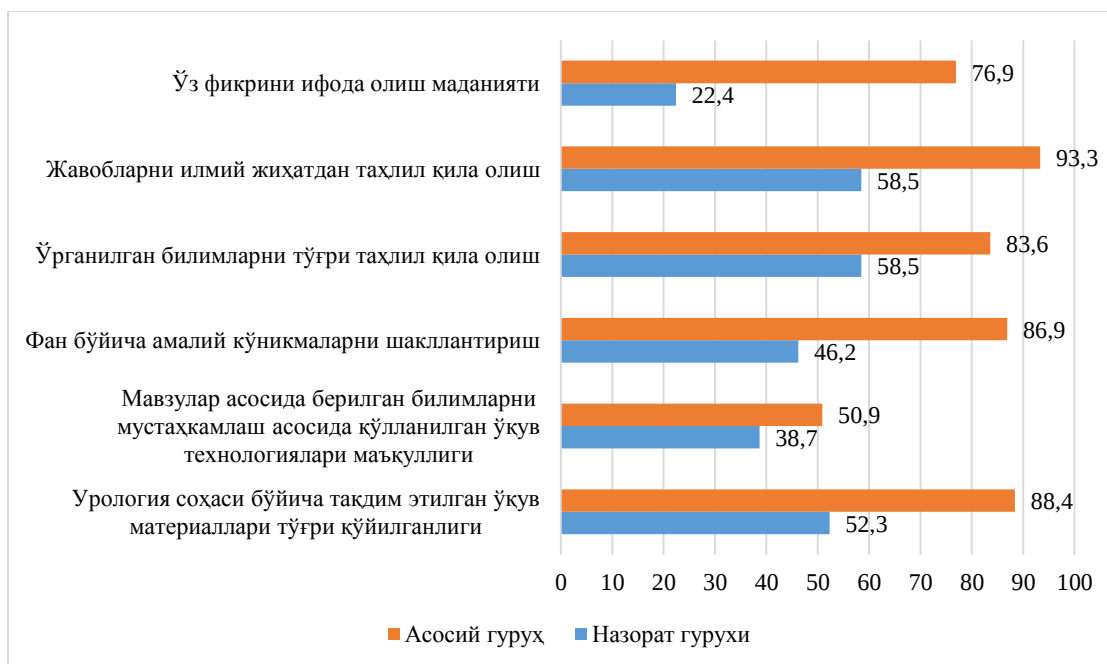
Талабаларнинг берган изоҳлари бўйича курс бўйича ўзлаштирган билимлари натижалари қуйидагича: назорат назорат гуруҳидаги 47 нафар талаба - аъло; 62 (42,1%) нафар талаба яхши; 38 (25,8%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 138 (83,6%) нафар талаба - аъло; 27 (16,4%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талабалар бўлмади.

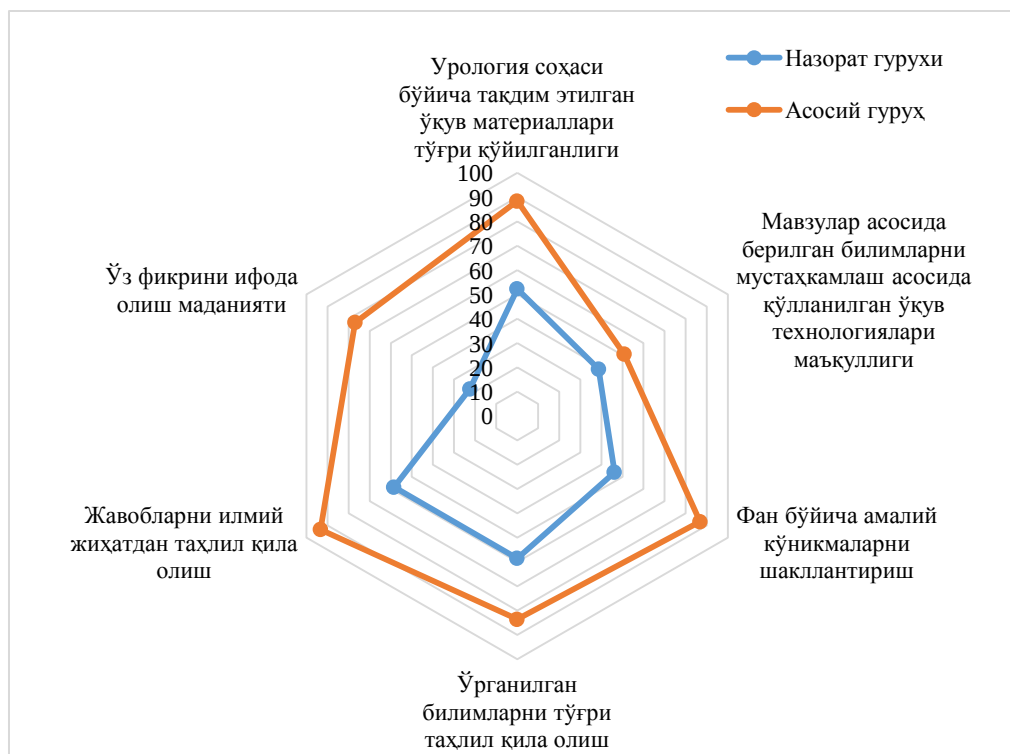
2.23 - жадвал

Талабалар билан ўтказилган курс давомида ўқитиш технологияларининг самарадорлиги

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=147)		Асосий гуруҳ (n=165)		χ^2	P
	abc	%	abc	%		
Урология соҳаси бўйича тақдим этилган ўқув материаллари тўғри қўйилганлиги	77	52,3	146	88,4	49,7	<0,001
Мавзулар асосида берилган билимларни мустақамлаш асосида қўлланилган ўқув технологиялари маъқуллиги	57	38,7	84	50,9	4,62	<0,05
Фан бўйича амалий кўникмаларни шакллантириш	68	46,2	148	86,9	68,86	<0,001
Ўрганилган билимларни тўғри таҳлил қила олиш	86	58,5	138	83,6	24,25	<0,001
Жавобларни илмий жиҳатдан таҳлил қила олиш	86	58,5	154	93,3	53,13	<0,001
Ўз фикрини ифода олиш маданияти	33	22,4	127	76,9	92,49	<0,001

2.22 – расм. Талабалар билан ўтказилган курс давомида ўқитиш технологияларининг самарадорлиги

Мазкур технология асосида талабаларни ўқитиш натижасида бўйича берилган билимлар қониқарлилиги 36,1% оширилди (52,3%дан 88,4%ча),

амалий кўникмаларни шакллантира олиш 11,3% оширилди (38,7%дан 50,9%га), ўрганилган билимларни тўғри таҳлил қила олиш 25,1% ошди (58,5%дан 83,6%га) жавобларни илмий жиҳатдан таҳлил қила олиш 34,8% оширилди (58,5%дан 93,3%га) ва ўз фикрини ифода олиш маданияти эса 54,5% оширилди (22,4%дан 76,9%га).

Малака ошириш тингловчилари учун мавзулар бўйича

педагогик технологиялар

МАВЗУ: Юқори ва пастки сийдик йўллари функционал

анатомияси

“Кластер” методи асосида мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади, шунингдек тингловчиларнинг мия фаолиятини фаол ишлашга ундайди.

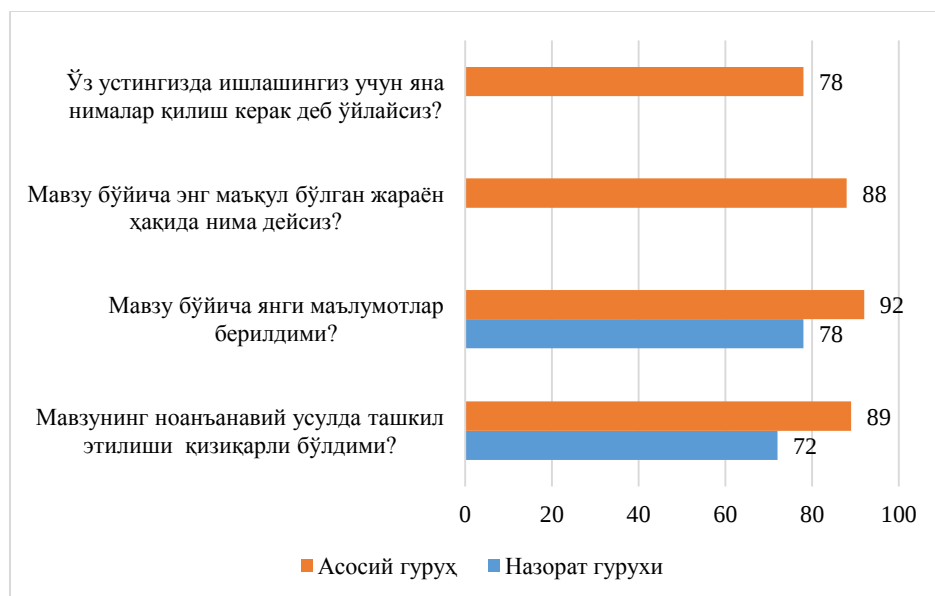
2.23 – расм. Кластер” методи.

Курс тингловчилари шу тарика мавзу бўйича билимларини тармоқлаб, соҳа бўйича ҳар бир калит сўзнинг мазмуни ва вазифасини таҳлил қилиб борадилар, бир-бирларининг фикрларини тўлдирадилар. Мазкур технология асосида тингловчиларнинг фаоллиги ва қизиқишлари таъминланади (2.24 - жадвал).

2.24 - жадвал

Тингловчилар қуйидаги саволларга жавоб берадилар:

№	Саволлар	Назорат гуруҳи	Асосий гуруҳ	χ^2	P
1	Мавзунинг ноанъанавий усулда ташкил этилиши кизиқарли бўлдимми?	72	89	9,21	<0,01
2	Мавзу бўйича янги маълумотлар берилдимми?	78	92	7,69	<0,01
3	Мавзу бўйича энг маъқул бўлган жараён ҳақида нима дейсиз?	-	88	-	-
4	Ўз устингизда ишлашингиз учун яна нималар қилиш керак деб ўйлайсиз?	-	78	-	-

2.24 – расм. Тингловчилар қуйидаги саволларга жавоб берадилар:

Мазкур технология асосида талабаларни ўқитиш натижасида ўтказилган саволномада назорат гуруҳида 72% талабага ноанъанавий усул қизиқарли бўлган, асосий гуруҳда эса 89% талабага. Энг маъқул бўлган жараён ҳақида нима дейсиз саволга назорат гуруҳидан савол бўлмади, асосий гуруҳда эса ноанаъанвий усул бўйича 88% талабадан саол тушган.

МАВЗУ: Бўйрак ва сийдик айирув тизимида УТТ ва рентген диагностикаси

“Ролли ўйин” технологиясининг мақсади можароли вазиятдамуаммоларни ечишнинг стратегияларини ўйнаш ва тажрибавий текширишдан, ўзининг ва ўзганинг ҳаракатларини англаш ҳамда таҳлил қилишдан, зарурият бўлганда нуқтаи назар ва хулқ-атворни ўзгартиришдан иборат. Бу жараёнда беморни кузатиш қобиляти, ҳамкасблари билан ҳамкорлик асосида бемор муаммосини ечиш йўллари излаб топиш қобиляти ривожлантирилади. Бу технология педагогик шахсга

йўналтирилган ўқув жараёнларини вужудга келтиришда ва соғломлаштиришнинг терапевтик жараёнларида қўлланилади.

Ролли ўйиннинг босқичлари қоидалари тингловчиларга олдиндан тушунтирилади, шу аснода ўқув фаолиятининг ижодий характери таъминланади.

Ролли ўйинлар уч босқичга бўлинади:

1. Мотивация босқичи: тайёргарлик кўриш;
2. Ҳаракат босқичи (муаммони қўйиш ва уни ҳал қилиш): ўйин ва уни ўтказиш;
3. Анализ босқичи: натижаларни якунлаш ва баҳолаш.

Технологияни муваффақиятли ташкил қилиш учун “Буйрак ва сийдик айирув тизимида УТТ ва рентген диагностикаси” мавзуси бўйича можароли вазият яратилади ва тингловчилар орасидан бемор, даволовчи врач, УТТ врач, рентген текшируви врач роллари тайинланади. Ҳар бир рол эгаси ўз вазифаси нуқтаи назаридан мавзу бўйича фикрларини баён этадилар.

“Ролли ўйин” технологияси ўтказилгандан сўнг қуйидаги саволнома асосида тингловчиларнинг жавоблари таҳлил қилинади.

Мазкур технология асосида талабаларни ўқитиш натижасида ўтказилган саволномада назорат гуруҳида мазкур технология 78% талабага маъқул бўлган бўлган, асосий гуруҳда эса 86% талабага. Мавзу бўйича махсус касбий билимлар даражаси назорат гуруҳида 72%, асосий гуруҳда 87% ташкил қилган (2.25 - жадвал).

2.25 - жадвал

Ролли ўйин” технологияси ўтказилгандан сўнг қуйидаги саволнома

№	Саволлар	Назорат гуруҳи	Асосий гуруҳ	χ^2	P
1	Ўқув машғулоти амалга ошириш учун макур технология маъқулми?	78	86	2,17	>0,05
2	Мавзу бўйича махсус касбий билимлар даражаси	72	87	6,9	<0,01
3	Ҳамкорликда ишлаш жараёни қониқтирдими?	68	90	14,59	<0,001
4	Сўз равлонлиги ва касбий кўникмаларни ривожлантириш учун яна нималар қилиш керак, деб ўйлайсиз?	-	88	-	-

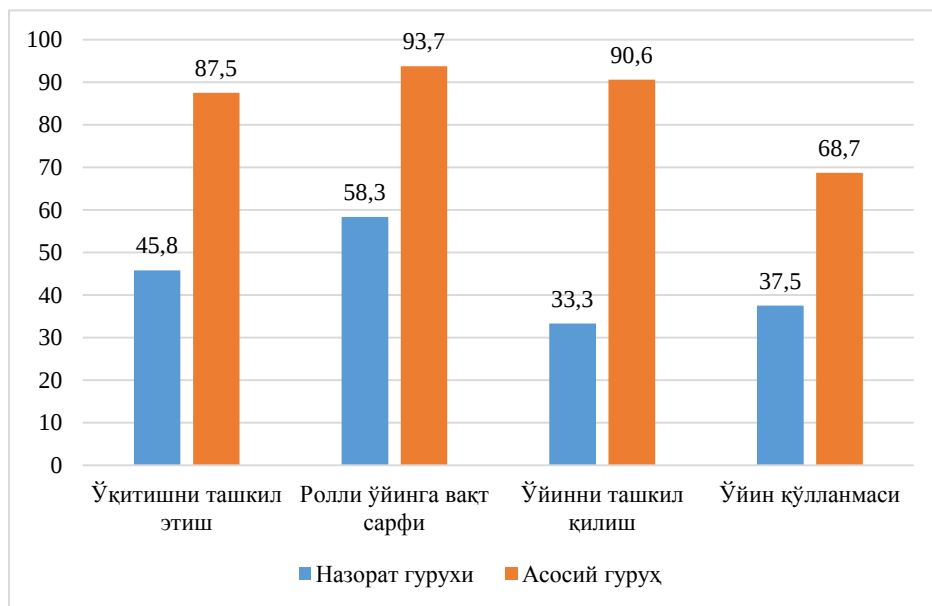

2.26 – расм. Ролли ўйин” технологияси ўтказилгандан сўнг қуйидаги саволнома

2.26 - жадвал

Тингловчилар билан ўтказилган n=56
“Ролли ўйин” технологиясининг самарадорлиги

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=24)		Асосий гуруҳ (n=32)		χ^2	P
	abc	%	abc	%		
Ўқитишни ташкил этиш	11	45,8	28	87,5	11,26	<0,001
Ролли ўйинга вақт сарфи	14	58,3	30	93,7	10,22	<0,01
Ўйинни ташкил қилиш	8	33,3	29	90,6	20,1	<0,001
Ўйин қўлланмаси	9	37,5	22	68,7	5,42	<0,05

2.27- расм. “Ролли ўйин” технологиясининг самарадорлиги

“Ролли ўйин” технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат назорат гуруҳидаги 12 (50%) нафар талаба - аъло;

8 (33,3%) нафар талаба яхши; 4 (16,6%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 26 (81,2%) нафар талаба - аъло; 6 (18,7%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талабалар бўлмади.

МАНЗУ: Эндоеурологик асбоб-ускуналар ва уларнинг стерилизацияси.Хавфсизлик омиллари

“Матрица” технологияси – бу ўқитишнинг методик усуллар комплекси бўлиб, унда муаммо бир нечта элементларига ажратилади, муаммо элементларини ечиш учун излаш амалга оширилади ва мос тарзда имкон қадар ечим вариантларининг кўпроқ сони киритилади. Технологияни қўллашнинг дидактик мақсади шундан иборатки, муаммони тўлалигича тасаввур этиш, шунингдек структуралаш ва мажбурий бириктириш йўли билан муаммони ечишга кўмаклашиш ҳисобланади. Шу билан бирга, бу технологик муаммони ижодий ечишни ҳам рағбатлантиради.

Мазкур технология комплекс муаммони ечишнинг янги комбинацияларини ёки турли имкониятларини топиш мақсадида қўлланиладиган систематик структуравий анализ ҳисобланади. Шунинг учун “Матрица” технологияси янги даволаш усулларини топиш учун қулай ҳисобланади. Бундан ташқари, у аналитик мақсадлар, шунингдек инновацион жараёнларни вужудга келтириш учун қўлланилиши мумкин.

2.28– расм. “Матрица” технологияси

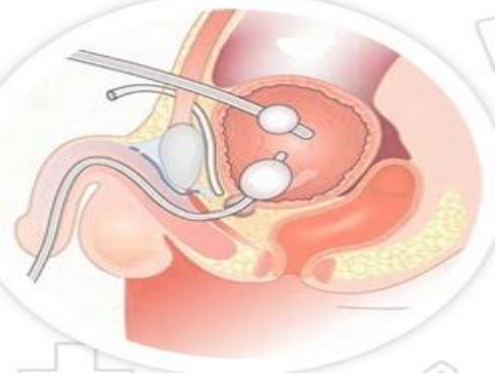
Ҳар бир тингловчи ўзининг нуқтаи назаридан мавзу муаммоси, уни ҳал қилиш ҳаракат режаси, ечим усуллари ва натижаларини белгилаб, изоҳлайдилар.

“Матрица” технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши аналогик кўрсаткичлар олинди: назорат назорат гуруҳидаги 12 (50%) нафар талаба - аъло; 8 (33,3%) нафар талаба яхши; 4 (16,6%) нафар талаба қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 26 (81,2%) нафар талаба - аъло; 6 (18,7%) нафар талаба яхши; қониқарли ўзлаштирган талабалар бўлмади.

МАВЗУ : Перкутан цистостомия

“Нима?” технологияси асосида тингловчиларнинг мушоҳада қилиш жараёнлари шакллантирилади. Мавзу асосида танланган расмларга тингловчилар ўз билимларига таянган ҳолда тўғри ва аниқ жавоб бериб, берилган расмлар кетма – кетлик тартибини аниқлайди.

Жараёнлар	Мазмунини изоҳланг
	
	
	
	

2.29 – расм. “Нима?” технологияси.

“Нима?” технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат гуруҳидаги 7 (29,1%) нафар тингловчи аъло; 8 (33,3%) нафар тингловчи яхши; 9 (37,5%) нафар тингловчи қониқарли, --- ўзлаштирди.

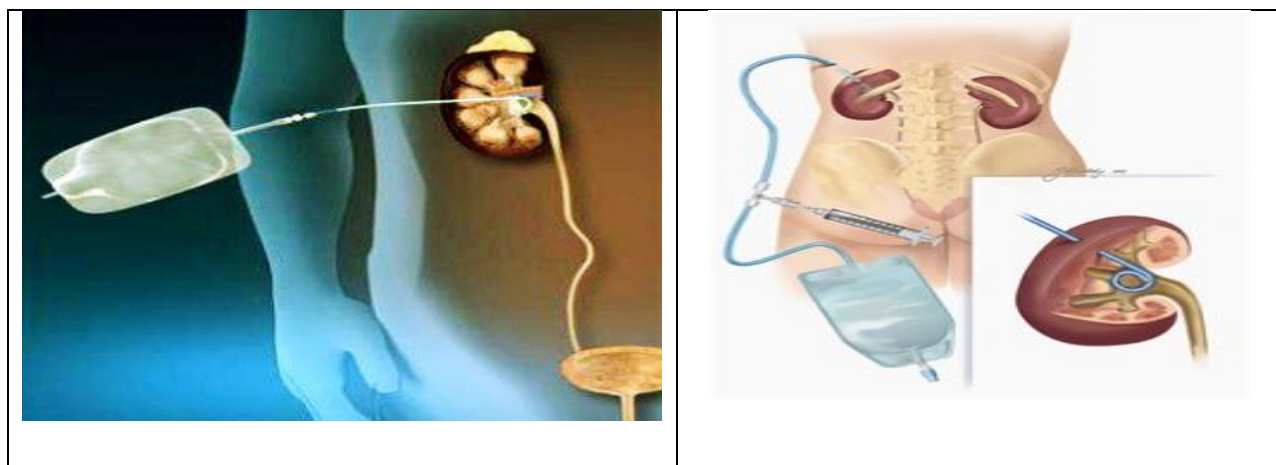
Тажриба гуруҳидаги 28 (87,5%) нафар тингловчи аъло; 4 (12,5%) нафар тингловчи яхши ўзлаштирди.

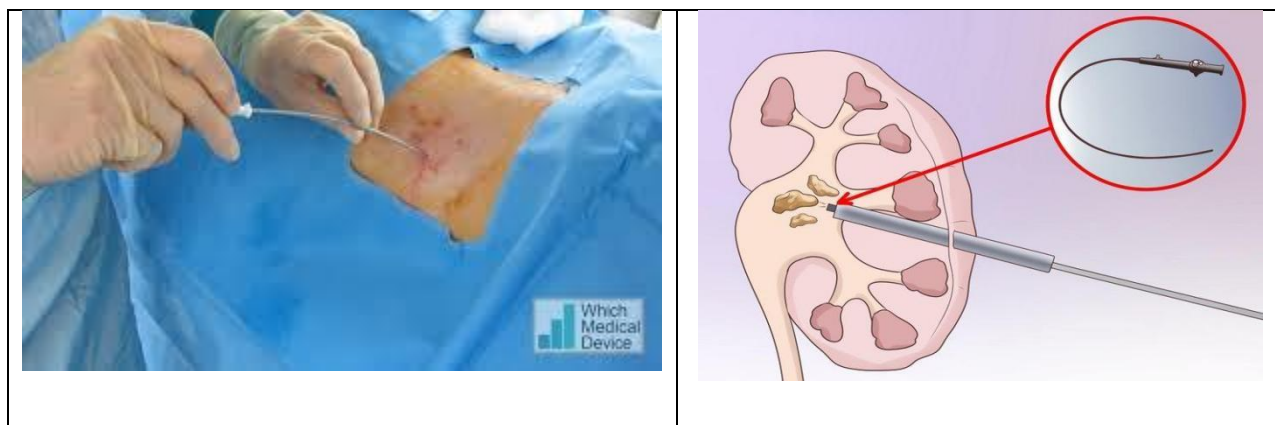
МАНЗУ : Перкутан нефростомия

“Арт-кластер” технологияси асосида манзу таҳлил қилинади. Мазкур технология тингловчиларни соҳа бўйича билимларини такомиллаштиради. Тақдим этилган арт-кластер асосида тингловчилар материалларни кенгайтириб, фикр-мулоҳазаларини билдирадилар ва қуйидаги саволларга жавоб берадилар:

1. Нефростомия нима?
2. Қандай ҳолатларда нефростомия жарроҳлиги қилинади?
3. Расмлар кетма-кетлигини белгиланг.

“Арт-кластер” технологияси

2.30 – расм. “Арт-кластер” технологияси.

“Арт-кластер” технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат гуруҳидаги 5 (20,8%) нафар тингловчи аъло; 11 (45,8%) нафар тингловчи яхши; 8 (33,3%) нафар тингловчи қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 27 (84,3%) нафар тингловчи аъло; 4 (12,5%) нафар тингловчи яхши; 1 (3,1%) нафар тингловчи қониқарли ўзлаштирди.

МАНЗУ : Буйрак ва сийдик айирув тизимидаги конкремент ва ёт таначаларни эндоскопик бартараф этиш

“Видео топишмоқ” технологияси сўнгги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалари (компьютер, телевидение, радио, нусха кўчирувчи қурилма, слайд, видео ва аудио магнитофонлар) ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчилар олдида ўқитишда турли ахборот воситаларидан ўринли, мақсадли, самарали фойдаланиш вазифаси туради. «Видео топишмоқ» стратегиясидан фойдаланишда қуйидагилар амалга оширилади:

Тингловчиларга ўрганилаётган мавзу моҳиятини тасвирий ёритишга ёрдам берувчи изоҳларсиз бир нечта видеолавҳа намоиш қилинади

Тингловчилар ҳар бир лавҳада қандай жараён акс эттирилганлигини изоҳлайди

Тингловчилар видеолавҳада акс этган жараённи илмий таҳлил қиладилар

Тингловчилар ўқитувчи томонидан берилган саволларга жавоб берадилар

Видео лавҳалар намоиш қилинган, тингловчилардан лавҳада буйрак ва сийдик айирув тизимидаги конкремент ва ёт таначаларда қандай жараён, ифодаланганлиги юзасидан мушоҳада юритиш талаб қилинади. Видео топишмоқнинг жавобини топиш орқали тингловчилар ўрганиладиган янги мавзу ҳақида тасаввурга эга бўладилар.

“Видео топишмоқ” технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат гуруҳидаги 7 (29,1%) нафар тингловчи аъло; 8 (33,3%) нафар тингловчи яхши; 9 (37,5%) нафар тингловчи қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 28 (87,5%) нафар тингловчи аъло; 4 (12,5%) нафар тингловчи яхши ўзлаштирди, қониқарли ўзлаштирган тингловчи бўлмади.

МАВЗУ : Ташқи зарб тўлқинли масофавий митотрипсия (EUVL)

“Галерея” технологияси кичик гуруҳларда мавзу бўйича муаммоларни муҳокама қилиш имконини беради. Бунда гуруҳнинг ҳар бир аъзоси барча таклиф этилган масалалар муҳокамасида иштирок этади ва ўз улушини қўшади. Бу технология бир нечта қадамларда бажарилади.

1-қадам. “Ташқи зарб тўлқинли масофавий митотрипсия (EUVL)

мавзуси бўйича муаммо қўйилади.

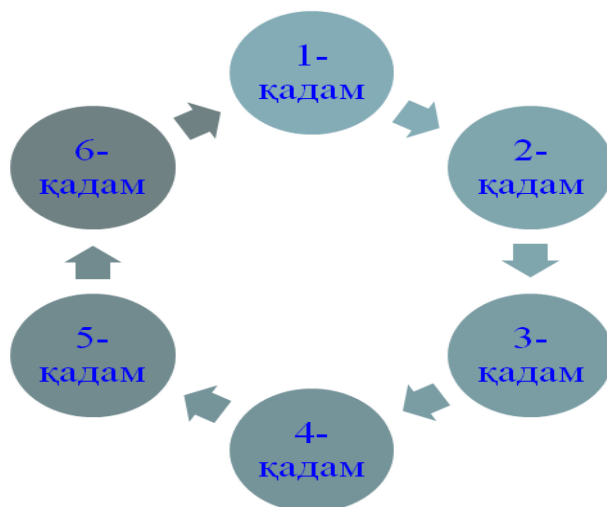
2-қадам. Ҳар бир гуруҳ муаммолар бўйича ишлашни бошлайди (10 дақиқа)

3-қадам. Кичик гуруҳлар қўшни гуруҳлар муаммо ечимини охиригача етказишга ўтадилар. Ҳар бир кичик гуруҳ ўз ғояларини ёзган катта варақни олмасдан доира бўйлаб силжийди.

4-қадам. Қўшни муаммо ечимини охиригача етказадилар. Ҳар бир кичик гуруҳ вараққа ёзилган қўшни гуруҳ ғояларини ўрганадилар, савол белгиси билан рози бўлмаганларни белгилайдилар, муаммо ечими бўйича ўз ғояларини ёзадилар.

5-қадам. Ўз муаммолари ёзилган гуруҳга қайтиш. Муаммони таҳлил қилишлар асосида доира бўйича ўтишлар ҳар бир кичик гуруҳ ўзининг дастлабки жойига қайтиш билан тугалланади.

6-қадам. Тақдимот ва иш натижалари муҳокамаси. Ҳар бир гуруҳ муаммоларнинг ечими бўйича варақларида йиғилган натажалар ғояларни тушунтириш ва шарҳлар билан тақдим этади.

2.31 – расм. “Галерея”технологияси.

“Галерея”технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат гуруҳидаги 3 (12,5%) нафар тингловчи аъло; 13 (54,1%) нафар тингловчи яхши; 8 (33,3%) нафар тингловчи қониқарли ўзлаштирди.

Тажриба гуруҳидаги 24 (75,0%) нафар тингловчи аъло; 8 (25,0%) нафар тингловчи яхши; ўзлаштирди.

МАВЗУ: Простата беги хавфсиз гиперплазияси ва қовуқ ўсмасининг трансуретал резекцияси

“Кейс-стади” технологияси асосида мавзубўйича аниқ, реал муаммоли вазият таҳлил қилинади.

Технологиянинг асосий вазифалариқуйидагилардан иборат:

1. Тингловчиларнинг таҳлилий кўникмаларини ва танқидий тафаккурни ривожлантириш.

2. Назария ва амалиёт бирлигини таъминлаш.

3. Муаммо юзасидан турли қарашлар ва ёндашувларни намойиш қилиш.

4. Қарорлар қабул қилиш ва унинг оқибатларига доир мулоҳазаларни тақдим этиш.

5. Ноаниқликлар мавжуд бўлган шароитда муқобил вариантларни баҳолаш кўникмаларини шакллантириш.

“Простата беги хавфсиз гиперплазияси ва қовуқ ўсмасининг трансуретал резекцияси” мавзуси бўйича кейс (муаммо) таҳлил қилинади.

Ўқитувчи томонидан кейсларни ечишга доир методик кўрсатма тақдим этилади:

1. Кейс (муаммо) билан танишинг.

2. Муаммонинг долзарблигини баҳоланг.

3. Муаммонинг долзарблигини далиллар ёрдамида изоҳланг.

4. Кейс (муаммо)ни самаралиечишўлларинианиқланг.

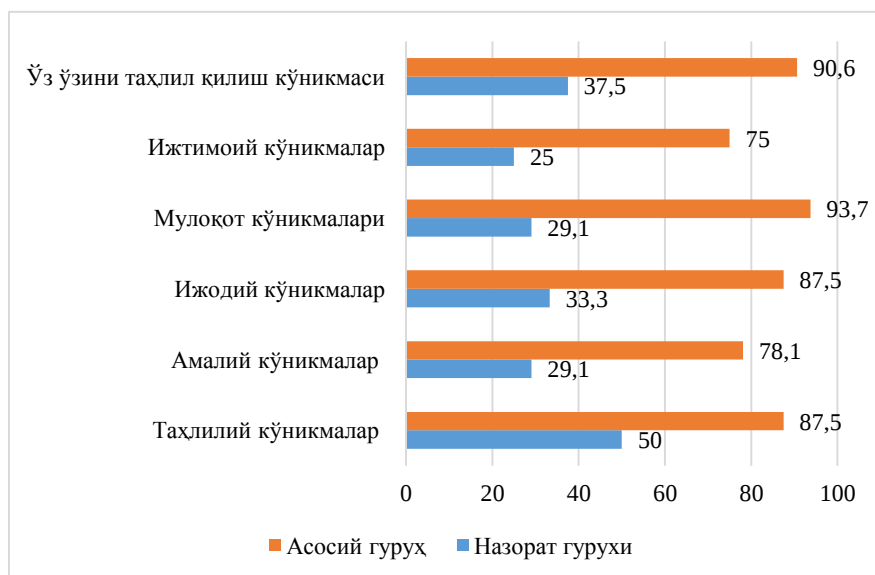
5. Кейс (муаммо)нинг самарали ечимини белгиловчи метод в атехнологияларни танланг.

6. Кейс (муаммо)нингсамарали ечимини кафолатловчи фараз (илмийфараз)ларни шакллантиринг

2.27 - жадвал

“Кейс-стади” ёрдамида тингловчилар қуйидаги кўникма, малакаларга эга бўлади:

Кўрсаткичлар	Назорат гуруҳи (n=24)		Асосий гуруҳ (n= 32)		χ^2	P
	abc	%	abc	%		
Таҳлилий кўникмалар (маълумотларни ахборотлардан ажрата олиш, уларни туркумлаштириш, маълумотларни зарур ва нозарурга ажратиш, таҳлил қилиш, мантиқий фикрлай олиши керак).	12	50	28	87,5	9,45	<0,01
Амалий кўникмалар (муаммонинг мураккаблигидан келиб чиқиб, реал вазиятни таҳлил қила олиш, энг муҳим назария, метод ва тамойилларни қўллаш билиш).	7	29,1	25	78,1	13,42	<0,001
Ижодий кўникмалар (вазият (муаммо)ни ечиш муҳим эмас, балки ижодий ёндашув асосида муаммонинг бир неча ечимларини топиш).	8	33,3	28	87,5	17,53	<0,001
Мулоқот кўникмалари	7	29,1	30	93,7	25,52	<0,001
Ижтимоий кўникмалар	6	25,0	24	75,0	13,78	<0,001
Ўз-ўзини таҳлил (ўзини тута билиши)	9	37,5	29	90,6	17,75	<0,001

2.32 – расм. “Кейс-стади” ёрдамида тингловчилар қуйидаги кўникма, малакаларга эга бўлади

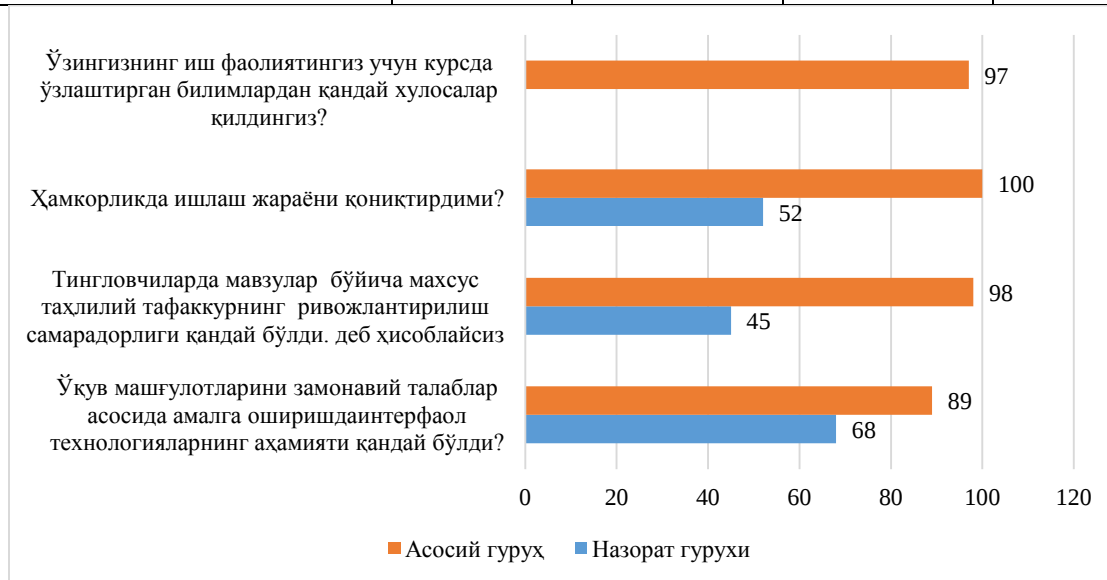
Мазкур технология асосида талабаларни ўқитиш натижасида бўйича берилган таҳлилий кўникмаларни ўзлаштириш 34,5% оширилди (50,0%дан 87,5%ча), амалий кўникмаларни шакллантира олиш 49% оширилди (29,1%дан 78,1%га), ижодий кўникмалар (бунда мантиқийлик асосида вазият (муаммо)ни ечиш муҳим эмас, балки ижодий ёндашув асосида муаммонинг бир неча ечимларини топиш эса 54,2% ошди (33,3%дан 87,5%га), мулоқот кўникмалари 64,6% ошди (29,1%дан 93,7%га), ижтимоий кўникмалар эса 50,0% ошди (25,0%дан 75,0%га).

“Кейс-стади” технологияси асосида тингловчилар ўзлаштириши қуйидагича бўлди: назорат гуруҳидаги 7 (29,1%) нафар тингловчи аъло; 8 (33,3%) нафар тингловчи яхши; 9 (37,5%) нафар тингловчи қониқарли ўзлаштирди. Тажриба гуруҳидаги 28 (87,5%) нафар тингловчи аъло; 4 (12,5%) нафар тингловчи яхши ўзлаштирди, қониқарли ўзлаштирган тингловчи бўлмади.

2.28 - жадвал

Малака ошириш курс тингловчилари билан курс якунида ўтказилган сўровнома

№	Саволлар	Назорат гуруҳи (n=24) (%)	Асосий гуруҳ (n=32) (%)	χ^2	P
1	Ўқув машғулотларини замонавий талаблар асосида амалга оширишдаинтерфаол технологияларнинг аҳамияти қандай бўлди?	68	89	13,06	<0,001
2	Тингловчиларда мавзулар бўйича махсус таҳлилий тафаккурнинг ривожлантирилиш самарадорлиги қандай бўлди, деб ҳисоблайсиз	45	98	68,92	<0,001
3	Ҳамкорликда ишлаш жараёни қониқтирдими?	52	100	63,16	<0,001
4	Ўзингизнинг иш фаолиятингиз учун курсда ўзлаштирган билимлардан қандай хулосалар қилдингиз?	-	97	-	-

2.32 – расм. Малака ошириш курс тингловчилари билан курс якунида ўтказилган сўровнома

III БОБ. ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУХИТИДА УРОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТАЛАБАЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ШАКЛЛАНТИРИШ

3.1 §. Тиббий таълим жараёнида инновацион муҳитнинг аҳамияти

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари тажрибаларини ўрганиш, маҳаллий шарт-шароит, иқтисодий ва интеллектуал ресурсларни инобатга олган ҳолда жамият ҳаётининг барча соҳаларида туб ислохотларнинг амалга оширилаётганлиги янгидан-янги ютуқларга эришишни таъминламоқда. Илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технология соҳаларининг мавжуд тараққиёти замонавий жамият қиёфасини белгилаб бермоқда.

Замонавий жамиятнинг энг муҳим характерли жиҳати унинг барча соҳаларида глобаллашувнинг кўзга ташланаётганлигидир. Тиббий олий таълим муассасаларида бўлғуси оилавий шифокорларни тайёрлашда педагогларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш, дунёқарашларини бойитишда уларни инновацион таълим технологиялари, ўқитишнинг янги, инновацион шакл, метод ва воситалари билан таништириш, педагогларда касбий компетентлик сифатлари ва креатив қобилият моҳияти билан яқиндан таништириш муҳим аҳамиятга эга.

Шу билан бирга педагог кадрларни замонавий инновацион таълим технологияларининг ташкилий, техник ва дидактик имкониятларидан хабардор бўлишлари, таълим амалиётида ўқитишнинг инновацион технологияларидан фойдаланиш, компетентлик сифатлари ва креативлик қобилиятини изчил ривожлантириб бориш кўникма-малакаларини ҳосил қилиш учун шароит яратиб қолмай, касбий фаолиятда улардан самарали

фойдаланиш борасидаги малакаларининг мустаҳкамланишини ҳам таъминлайди.

Тиббий таълим жараёнида инновацион таълим муҳити - бу таълим муассасасининг ўқув жараёнида замонавий фан ва техника ютуқларини жорий этишга асосланган, касбий соҳада ижодий қарорлар қабул қилиш ва талабаларнинг инновацион шахсини шакллантиришга қаратилган мазмун, шакллар, усуллар ва ўқув қўлланмалар йиғиндисидир.

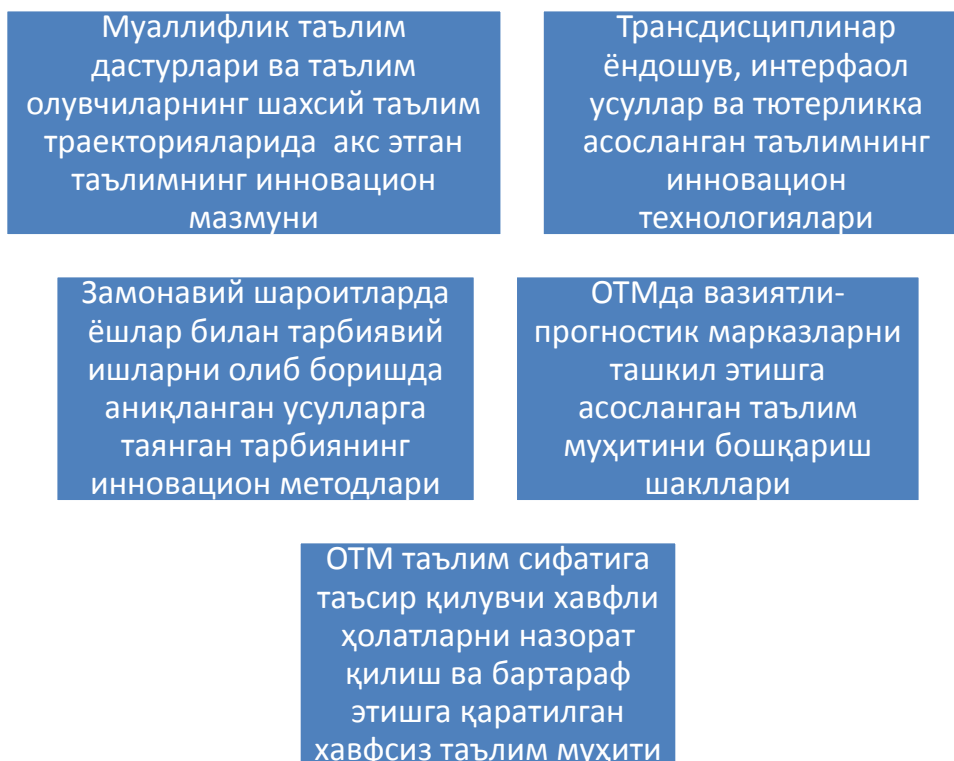
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29.10.2020 йилдаги ПФ-6097-сонли “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида фармони”да инобатга олинган даврда инновацион ривожланишнинг асосий мақсадларидан бири бу инновациялар учун қулай муҳитни ривожлантириш бўлиб, таълимнинг барча босқичларида таълим мазмуни, усуллари ва технологиялари нуқтаи назаридан инновациялар учун зарур бўлган кўникма ва малакаларни шакллантириш ва ривожлантиришга эътиборни қаратиш вазифасини инобатга олинган. Тиббиёт олий таълим муассасаларида инновацион таълим муҳитини яратиш (трансформацияси) мураккаб, кўп қиррали, кенг қўламли муаммодир. Унинг ечими кенг камровли ресурс, биринчи навбатда илмий ва илғор технологияларга асосланган ёрдамни талаб қилади.

Инновацион таълим муҳитининг моҳияти қуйидагиларда намоён бўлади: ривожланишнинг асосий омилларининг синтези бўлиб, шахс – таълим олувчининг ижодий салоҳиятини рўёбга чиқаришга қаратилган ҳаёт, таълим, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини тарбиялаш муҳитидир. Бундай муҳит инновацион тиббий таълимнинг асосий тамойилларини амалга ошириш ва амалга оширишнинг мураккаб шакли бўлиб, бўлажак мутахассисларни сифатли тайёрлашда барча манфаатдор субъектлар ва объектларнинг саъй-ҳаракатларини ҳамкорлик қилиш имконини берадиган

таълим муассасасининг ягона таълим майдонидир. Инновацион муҳитни шакллантириш янги ғояларни яратиш, янги маҳсулотлар, технологияларни яратиш, билимларнинг турли соҳаларида фундаментал ва амалий тадқиқотларни рағбатлантириш учун зарур бўлган инновацион салоҳиятни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, педагогик, шахснинг инновацион фаоллигини ривожлантириш ва фаолиятга тайёрликнинг асосий мезони сифатида қаралади.

Тиббий таълим жараёнида инновацион муҳитни яратишда ўзига хос томонлари мавжуд бўлиб, бунда нафақат таълим иштирокчилари балки тиббий ёрдам кўрсатишга муҳтож бўлган шахсларга боғлиқ бўлган масалалар ҳам инобатга олиниши лозим.

Инновацион таълим муҳити таълим иштирокчиларининг субъект ва объект муносабатларнинг маҳсули кўринишида уйидаги омилларга асосланган ҳолда намоён бўлади:

Шу билан бирга, инновацияларнинг асосий кўринишлари яъни янги ғоялар, тизим ёки фаолият йўналишини ўзгатиришга қаратилган аниқ мақсадлар, ноанъанавий ёндашувлар, одатий бўлмаган ташаббуслар, илғор иш услублари муҳим кўрсаткичлар бўлиб ҳисобланади.

Инновацион характерга эга ижтимоий муносабатларнинг ижтимоий психологик жиҳатлари, ижтимоий муносабатларга янгилик киритиш, бу жараёнда иштирок этувчи шахсларнинг тоифалари, уларнинг янгиликка бўлган муносабатлари, янгиликни қабул қилиш, моҳиятини англашга бўлган тайёрлик даражаси ҳамда муайян шахслар тоифалари ўртасидаги инновацион характерга эга ижтимоий муносабатларнинг таснифини билиш ва амалда қўллай олиш мазкур муҳитнинг самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

Тиббиёт соҳасида юқори малакали мутахассисларни тайёрлашда инновацион таълим муҳитини шакллантиришда қуйидаги тамойиллар асосида таълим инновацияларининг мазкур турларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ (расм).

Қайд этилган инновация турлари тиббий таълим жараёнинг турли босқичларида қўйилган мақсад ва вазифаларни инобатга олган ҳолда қўлланилади. Хусусан, амалиётни ташкил этиш ва мутахассисликка оид фанларни ўқитишда тиббий фаолиятни ривожлантиришга қаратилган турлари, клиник фанларни ўқитишда тиббиёт соҳасида амалга оширилаётган ислоҳатларга асосланган турлари, клиник олди фанларни ўқитишда эса амалдаги ўзгаришлар ва натижаларга қаратилган турларидан фойдаланиш самарали ҳисобланади.

Инновацион таълим муҳитини самарали олиб боришда таълим берувчи ва оловчиларнинг тайёргарлиги ва уларнинг мазкур муҳитга бўлган муносабати катта аҳамиятга эга. Талабаларнинг инновацион фаолиятга тайёргарлигини шакллантириш муваффақияти ўқув жараёнида ижодий салоҳиятни ривожлантириш учун шарт-шароитларни яратишга боғлиқ:

- таълим муассасасида инновацион ва ижодий муҳитни яратиш;
- инновацион фаолият ва унинг натижаларига қадрият муносабатини шакллантириш;
- “устоз-шогирд” тизимида ижодий ҳамкорликни ташкил этиш;
- инновацион маданиятни шакллантириш технологиясининг шахсга йўналтирилганлиги;
- инновацион педагогик технологияларни эгалаганлиги.

Педагог кадрларнинг инновацион фаолияти бу таълим сифатини оширишга қаратилган янги педагогик тажрибаларни жорий этишга ва мақсадли ёндошувлар асосида юритиладиган педагогик фаолиятдир. Шу билан бирга педагогнинг инновацион фаолиятга тайёр бўлиши унинг касбий малакасини оширишнинг муҳим шартидир. Таълим жараёнида педагогнинг тайёргарлиги инновацион фаолият олиб боришга нисбатан

қизиқиш ва мотивациясининг мавжудлиги, тиббий таълим натижаларига қўйиладиган замонавий талаблар, таълимнинг инновацион моделлари ва технологиялари ҳақидаги билимлар мажмуаси, педагогик инновациялар соҳасидаги компетенциясига бевосита боғлиқ.

Таълим берувчининг инновацион фаолиятга тайёргарлиги юқорида кўрсатиб ўтилган кўрсаткичлар асосида баҳоланади.

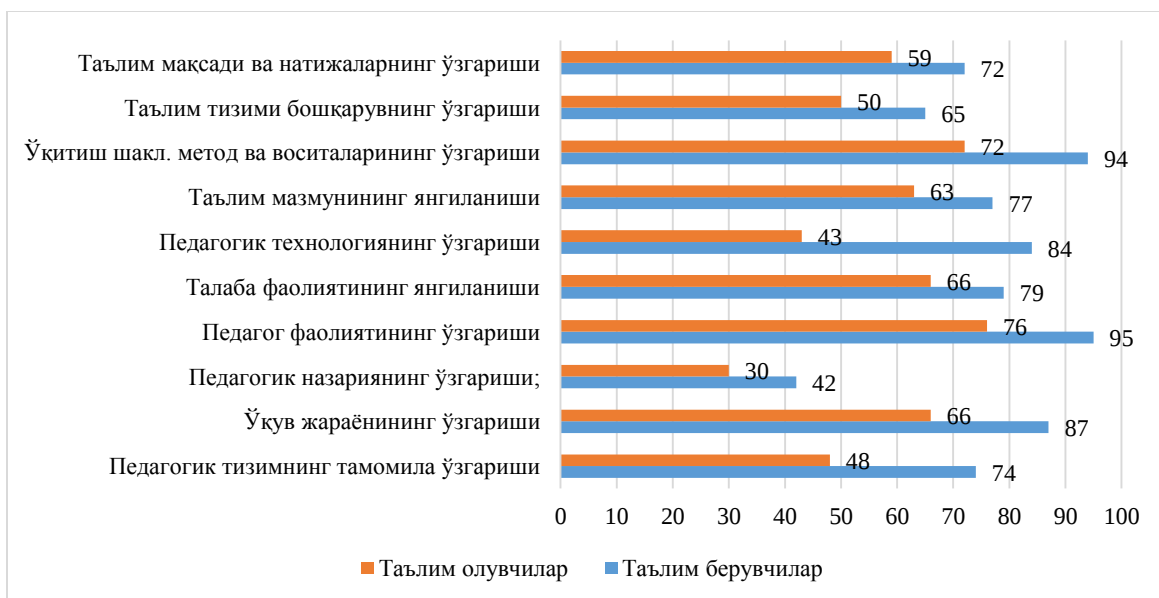
Таълим берувчининг инновацион фаолиятга тайёрлиги педагогик инновацияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун зарур бўлган мотивация, билим, кўникма, касбий ва шахсий муҳим фазилатларни шакллантириш билан белгиланади.

Тадқиқот давомида инновацион таълим муҳитининг самарадорлиги ва кузатилган ўзгаришлар бўйича таълим иштирокчилари ўртасида саволнома ўтказилди. Саволномада 10 та асосий мезон инobatга олинди олинди (И.П.Подласий томонидан таклиф этилган). Педагог ва талабаларнинг ижобий фикрлари таҳлил қилинди.

3.1.- жадвал

Педагог ва талабаларнинг ижобий фикрлари

Мезонлар	Таълим берувчилар	Таълим олувчилар	χ^2	P
Педагогик тизимнинг тамомила ўзгариши	74%	48%	14,21	<0,001
Ўқув жараёнининг ўзгариши	87%	66%	12,27	<0,001
Педагогик назариянинг ўзгариши;	42%	30%	3,13	>0,05
Педагог фаолиятининг ўзгариши	95%	76%	14,56	<0,001
Талаба фаолиятининг янгилааниши	79%	66%	4,24	<0,05
Педагогик технологиянинг ўзгариши	84%	43%	36,26	<0,001
Таълим мазмунининг янгилааниши	77%	63%	4,67	<0,05
Ўқитиш шакл, метод ва воситаларининг ўзгариши	94%	72%	17,15	<0,001
Таълим тизими бошқарувнинг ўзгариши	65%	50%	4,6	<0,05
Таълим мақсади ва натижаларнинг ўзгариши	72%	59%	3,74	>0,05

Педагогик инновациялар педагогик фаолиятга янгиликларнинг изчил олиб кирилишини тавсифлайди. Педагогик инновацияларнинг дидактик имкониятларига кўра таълим тизими ва жараёни ривожланиб боради. Ўқитувчининг инновацион фаолияти педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға ундовчи, бунёдкорликка рағбатлантирувчи куч сифатида намоён бўлиб, таълим жараёнининг сифатини кафолатлайди. Шу сабабли ҳар бир ўқитувчи инновацияларнинг моҳиятини тўла тушунган ҳолда ўз фаолиятига изчил татбиқ эта олиши зарур.

Маълумки, ҳар қандай мутахассиснинг тайёргарлик даражаси, авваламбор, педагогнинг касбий тайёргарлигига боғлиқ бўлганлиги учун ҳам, таълим берувчи маълум бир маънода жамиятнинг интеллектуал, маънавий ва маданий тараққиёт даражасини аниқлаб беради. Инновацион фаолият педагогик маданиятнинг муҳим таркибий қисми сифатида тадқиқ қилиб келинган. Ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий тараққиёт даврида ахборотлар оқими тез ўзгаради, билимларнинг маънан “эскириши” юз беради, касбий педагогик меҳнат табиати эса малака даражасини ўз вақтида янгиланишини талаб қилади. Шунинг учун ҳам инновацион фаолиятга

тайёрлашнинг самарадорлигини ошириш муаммоси долзарб вазифа бўлиб, унинг амалий йўналишлари эса кенг кўламдаги ўзаро боғлиқ ва ўзаро алоқадор масалалар ечимига қаратилади.

Таълим жараёнида инновацион фаолиятга тайёргарлик кўриш ва унинг самарадорлигини баҳолаш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бугунги инновацион таълимни ривожлантириш, таълим сифатини такомиллаштириш учун педагоглар фаолиятини ташкил қилишда бир қатор омилларнинг таъсири кузатилиши мумкин. Тадқиқот давомида 122 нафар профессор ўқитувчилар ўртасида саволнома ўтказиш жараёнида қуйидаги омилларга бўлган муносабат таҳлил қилинди (жадвал)

3.2. - жадвал

Омилларга бўлган муносабат

Омиллар	Доимо кузатилади		Айрим ҳолларда кузатилади		Умуман кузатилмайди	
	abc	%	abc	%	abc	%
Педагогик жамоадаги зўриқишлар ва низоларнинг мавжудлиги	18	15	74***	60,5	30	24,5
Жамоа томонидан қўллаб қувватланишнинг йўқлиги	29	24	42	34	51**	42
Педагогларнинг ўз устида ишлашига шароит яратилмаган	12	10	37***	30	73***	60
Таълим новацияларини жорий этиш муҳитининг йўқлиги	67	55	40***	33	15***	12
Фаолиятдаги бир хилликнинг мавжудлиги	22	18	57***	46,7	43**	35,3
Педагогик жамоа томонидан етарлича эътибор берилмаслиги	27	22	45*	37	50**	41
Таълимий воситаларнинг танқислиги туфайли зўриқиш	59	48,4	23***	19	40*	32,6
Педагоглардаги педагогик фаолият моделининг реал ҳолати	64	52,5	41**	33,6	17***	13,9
Педагогик фаолият давомида идеалдаги ҳолатидаги	68	55,7	25***	20,5	29***	23,8

тафовутларнинг борлиги						
Касбий карьеранинг ва истикболнинг йўқлиги	42	34,5	12***	9,8	68***	55,7
Таълим олувчиларнинг мотивациялашмаганлиги натижасида келажакни кўра билмаслик	31	25,4	29	23,8	62***	50,8
Педагогнинг шахсий низолари ва нотўлиқлик ҳисси	45	37	22***	18	55	45

Изоҳ: Фарқлар доимо кузатилган ҳолатлар (1-устун) улушига нисбатан олинган

* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$

Бундай ҳолатга тушиб қолган педагоглар билан ишлашда амалётчи психологлар томонидан одатда қуйидаги терапевтик усуллар қўлланилади:

- бихевиорал;
- гуманистик;
- когнитив ва бошқалар.

Замонавий таълим тизимида амалга оширилаётган инновацион жараёнлар, аввало, инсон фаолиятининг барча соҳаларида рақамли технологияларидан фаол фойдаланиш билан боғлиқ ва биринчи навбатда таълимнинг сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилгандир. Шу муносабат билан талабаларнинг касбий инновацион фаолияти тубдан бошқача маъно касб этади. Инновацион фаолиятнинг моҳияти ва мазмуни шундан иборатки, талабалар учун таълим соҳасидаги ҳар қандай янгилик ўқитувчи томонидан амалга оширилгандагини юзага чиқади. Яъни, таълим жараёнида талабаларни объектдан субъектга айлантириш, биринчи навбатда, ўқитувчининг касбий компетентлигига боғлиқдир.

Тиббиёт фанлари бўйича таълим берувчиларнинг педагогик фаолиятининг инновацион муҳити сифатида ўрганиш, узлуксиз таълим мазмуни, уни ўқитиш методлари ва воситаларидаги янгиликларни чуқур илмий таҳлил қилиш орқали, тиббиёт таълимига киритилаётган

янгиликларни таснифлаш, инновацион педагогик фаолияти мазмунини аниқлаш, тиббий олий таълим муассасасида инновацион педагогик фаолиятда иштирок этишнинг назарий ва амалий асосларини ишлаб чиқиш долзарб масалалардан биридир.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, қуйидагиларни амалга ошириш мазкур фаолият турини самарали амалга ошириш имконини беради:

Тиббий таълимда “инновацион фаолият” тушунчаларини “кенг ёритиш учун зарур бўлган педагогик омилларни ишга тушуриш; тиббиётга оид фанларнинг олдига қўйилаган янги талаблар асосида ишларни янада жадаллаштириш, инновацион фаолиятни ташкил этилишини назарда тутган ҳолда, таълим сифатини ривожлантиришда инновацион фаолиятга урғу бериш; янгиликни ўрганишга интилаётган ўқитувчиларни моддий ва маънавий рағбатлантириш тизимини барпо этиш ва бошқалар. Бу каби амалий ишларни амалга ошириш натижасида мамлакатимизда инновацион фаолият янада ривожланади ва унинг оқибатида тиббий таълим жараёнида инновацион фаолиятнинг сифати ва самарадорлиги таъминланади.

3.2 §. Бўлғуси оилавий шифокорларни тайёрлашда касбий компетентликни ривожлантиришнинг ўзига хос жиҳатлари

Ўзбекистоннинг ҳалқининг бой интеллектуал мероси ва умуминсоний қадриятлар асосида замонавий маданият, иқтисодиёт, фан-техника ва технологиянинг янги ютуқлари асосида мукаммал тайёргарликдан ўтган кадрларни тайёрлашнинг янги тизимини шакллантириш Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг муҳим шартларидан бири бўлиб қолди. Айтиш мумкинки, баркамол инсоннинг шаклланиши унинг муносиб касб-корни эгаллаши жамият тараққиёти учун баҳоли қудрати ўз ҳиссасини қўшиб яшаши ва шу орқали жамиятда ўзлигини намоён этиши яъни шахснинг камол топиши назарга олинган, жумладан ёшларни касбий шаклланиши

жараёнининг дастлабки ва айна дамда ўта муҳим босқичи бўлажак касбни танлаш, яъни аниқ бир касбий қарорга келишигача бўлган даврини ўз ичига олади.

Ҳозирги ахборот технологиялари жадал ривожланиб бораётган даврда таълим олувчиларнинг касбий компетентлилигини ривожлантириш масаласи ўзига хос долзарблик касб этмоқда. Чунки бугунги кунда педагогикадаги асосий масалалардан бири бўлажак шифокорларнинг касбий тайёргарлигининг улардан талаб этиладиган амалий тайёргарлик даражасига мувофиқлигини таъминлаш асосида касбий тайёргарлик мазмунини фан-техника ва ишлаб чиқариш тараққиётининг тезкор ўзгаришларига мослаштириш, шунингдек касбий ва амалий вазифаларни тўлақонли бажариш учун зарурий кўникма ва малакаларни шакллантириш бугунги кунда бўлажак оилавий шифокорларнинг касбий компетентлилигини ривожлантириш масаласига ҳам илмий ҳам педагогик нуқтаи назардан янгича ёндашув заруратини шакллантирмоқда.

Оилавий шифокорларнинг касбий компетентлилиги - тиббий соҳа мутахассислари томонидан бериладиган алоҳида билим, кўникма ва малакаларнинг эгаллашни, касбга тегишли билимлар, кўникмалар ва малакаларнинг ўзлаштирилишини назарда тутган ҳолда ўз соҳаси бўйича касбий билимларини доимо бойитиб боришни, ахборотларни ўрганишни, замон талабларни англай олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллай билишни тақозо этади.

Бўлажак шифокорларнинг касбий компетентлилигини ривожлантиришнинг асоси сифатида қуйидагиларни қараш мумкин: доимий равишда ўз билимларини изчил бойитиб бориш, ахборот воситаларидан фойдаланиб янги ахборотларни ўзлаштириш, замонавий талабларни чуқур англаш, янги билимларни излаб топиш, тиббиётнинг замонавий усулларини

ўрганиб бориш, шифокорда бўлиши керак бўлган ижобий сифатларга эга бўла олиш.

Жаҳонда тиббий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида бўлажак шифокорларнинг касбий сифатларини ривожлантиришнинг дидактик параметрларини такомиллаштириш, шифокорлик имкониятларини кенгайтириш, фан, таълим ва ишлаб чиқариш узвийлигини таъминлаш борасида илмий - тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Шифокорлик фаолияти чексиз, мураккаб, сермеҳнатдир. Оилавий шифокор фаолиятида ўзгармаган элементлар мавжуд эмас доимо билим соҳаси ривожланади, яъни шифокор фаолияти қаратилган беморлар контингенти ўзгаради, тиббиёт фани ўзгариб тўлиб боради. Буларнинг барчаси тиббий таълимдаги муҳим бўлган мазмунни, мақсадга мос келадиган ўқитишнинг шакл, усул ва ўқитиш воситаларини, ўқув жараёнида талабалар билан ҳамкорликнинг самарали йўллари доимий равишда излаб топишни талаб этади.

Талабаларда ўз-ўзини ривожлантириш, миллий ва умуммаданий, коммуникатив компетенцияларни шакллантириш асосида ижтимоий компетентлиликнинг ўзига хос компонентлари таркиб топтиради. Ушбу компонентлар нафақат мотивли-эмоционал компонентга тааллуқли, балки бошқа компонентларда ҳам ўз ифодасини топади. Иккинчи компонентнинг таркибига нафақат бошқаларнинг билимлари, ҳолати, балки ўзининг билимлари ҳам акс этади. Ҳамкорлик жараёнида таълим олувчи ўз ҳолати, хусусиятлари, лаёқатларини идрок этган ҳолда ҳаракатланади. Ўз ҳаракатларини ҳамкасби кўзи билан қараган ҳолда идрок этади. Ҳар қандай нуқтаи назарнинг кучли ва кучсиз томонини кўра олади. Худди мана шундай муносабат доирасидагина ўқувчи ўз атрофидаги воқеликни аниқ баҳолаш имконига эга бўлади.

В.Г.Первутинскийнинг нуқтаи назарига кўра, ижтимоий компетентлилик қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ижтимоий интеллект
- ижтимоий вазиятларни тушуниш ва мазкур вазиятларга мослашувчанлик билан ёндашиш;
- маънавий етуклик
- қадриятли йўналишлар,
- дунёқараш ва мотивлар;
- ижтимоий-касбий етуклик
- перцептив, эмпатив, коммуникатив, рефлексив,
- ўз-ўзини намоён этиш, кўникмалар;
- башорат қилиш, мақсадга интилиш;
- ахборот технологиялари ва хорижий тилни билиш,
- ижтимоий-ахлоқий етуклик,
- масъулиятлилик,
- мақсадга интилувчанлик,
- қатъиятлилик,
- ўзига ишониш,
- ташкилотчилик,
- талабчанлик.

Ижтимоий-касбий компетентлилик ўзида фақатгина меҳнат ва касбий кўникмаларни мужассамлаштиради, ижтимоий-ахлоқий етуклик, лидерлик сифатларини ифодалайди.

Тадқиқот давомида қуйидаги (М.И.Лукьянова томонидан таклиф этилган) ижтимоий компетентлиликнинг таркибий қисмларини таҳлил қилиш жараёни амалга оширилди (Жадвал) :

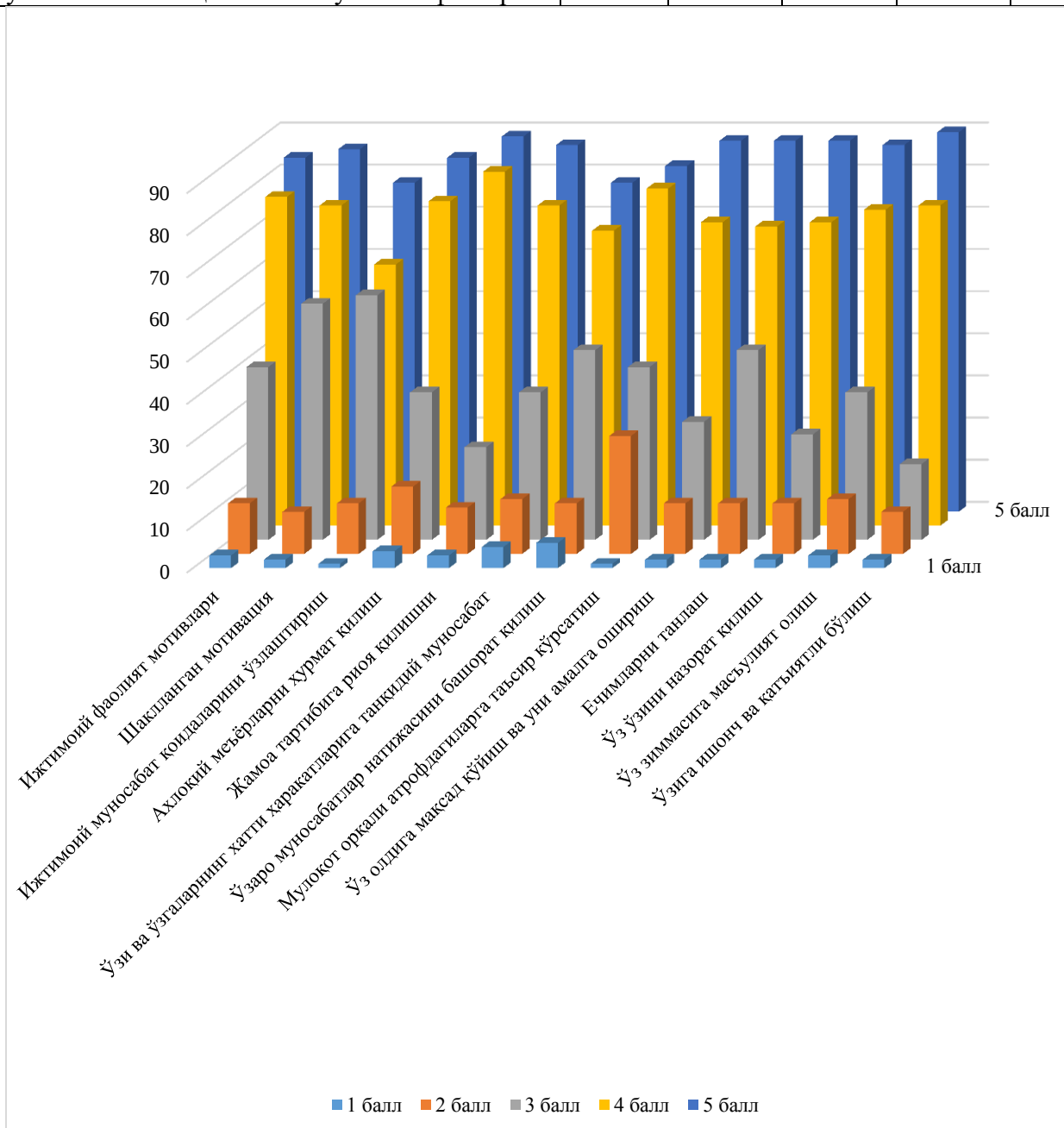
Мотивли-қадриятли компонент	Жараёнли мазмунли компонент	Ҳиссий-иродавий компонент
- Ижтимоий фаолият мотивлари - шаклланган мотивация, ютуқларга эришишга интилиш - ижтимоий муносабатларнинг қонун-қоидаларини ўзлаштириш - ахлоқий меъёрларга позитив муносабатда бўлиш - жамоа тартибига риоя қилишни	- ўзи ва ўзгаларнинг хатти ҳаракатларига нисбатан танқидий муносабатда бўлиш имконини берадиган билимлар, кўникмалар, малакалар - ўзаро муносабатлар натижасини башорат қилиш - мулоқот орқали атрофдагиларга таъсир кўрсатиш - ўз олдига мақсад қўйиш ва уни амалга ошириш учун интилиш кўникмалари	- ечимларни танлаш, - ўз-ўзини назорат қилиш ва бошқариш лаёқатига эга бўлиш, - ўз зиммасига масъулият олишга тайёрлик, - ўзига ишонч ва қатъиятли бўлиш сифатлар

3.3 - жадвал

Мазкур компетенцияларни баҳолашда таълим олувчилар ўртасида баҳолаш шкаласи асосида олинган натижалар таҳлил қилинди (%):

Мезонлар/балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл
Ижтимоий фаолият мотивлари	84	78	41	12	3
шаклланган мотивация, ютуқларга эришишга интилиш	86	76	56	10	2
ижтимоий муносабатларнинг қонун-қоидаларини ўзлаштириш	78	62	58	12	1
ахлоқий меъёрларга позитив муносабатда бўлиш	84	77	35	16	4
жамоа тартибига риоя қилишни	89	84	22	11	3
ўзи ва ўзгаларнинг хатти ҳаракатларига нисбатан танқидий муносабатда бўлиш имконини берадиган билимлар, кўникмалар, малакалар	87	76	35	13	5
ўзаро муносабатлар натижасини башорат қилиш	78	70	45	12	6
мулоқот орқали атрофдагиларга таъсир кўрсатиш	82	80	41	28	1
ўз олдига мақсад қўйиш ва уни амалга	88	72	28	12	2

ошириш учун интилиш кўникмалари					
ечимларни танлаш,	88	71	45	12	2
ўз-ўзини назорат қилиш ва бошқариш лаёқатига эга бўлиш,	88	72	25	12	2
ўз зиммасига масъулият олишга тайёрлик,	87	75	35	13	3
ўзига ишонч ва қатъиятли бўлиш сифатлар	90	76	18	10	2

3.1. расм. Баҳолаш шкаласи асосида олинган натижалар

3.3 §. Оилавий шифокор фаолиятида урологик касалликлар билан беморларни олиб бориш самарадорлигини оширишда касбий компетентликни ривожлантириш

Агар бўлғуси шифокорларда шаклланган билим, кўникма ва малакалари сифатида ижобий силжишлар бўлмаса, касбий компетентликни ривожлантиришга қаратилган услубий ишларнинг самараси паст ҳисобланади. Шунинг учун услубий ишларнинг таъсирчанлиги кўп жиҳатдан режалаштирилишига, режаларининг аниқлигига, амалга оширилган ишларнинг ҳажмига ва бошқа омилларга боғлиқ. Шунингдек, тиббиёт олий ўқув юртларида услубий ишларни ташкил этиш ва бошқаришда аниқликка эътиборни қаратиш зарур бўлиб, бунда ҳар бир педагог меҳнатининг натижаларини ўз вақтида ҳолисона кўрсатиш, рағбатлантириш, танқид қилишни меъёрида амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Сўнгги йилларда таълимда компетенция «биринчи ўринга чиқди». Ҳаммамиз тез технологик ўзгаришлар, глобаллашув, ўсиб бораётган хилма-хилликнинг гувоҳи бўламиз. Бундай шароитда ижтимоий фаровонлик ва сиёсий барқарорликни сақлаш, самарадорлик ва рақобатбардошликни таъминлашда, шубҳасиз, таълимнинг ўрни катта. Гап компетенция ва компетенция таълимнинг янги бирлиги сифатида, таълим натижаларига эътибор қаратилиб, ёдланган билимлар, қобилиятлар, кўникмалар ва турли муаммоли вазиятларда ҳаракат қилиш қобилияти деб ҳисобланмайди.

Бўлажак шифокорларни тиббиёт олий ўқув юртларида тайёрлаш алоҳида аҳамиятга эга, чунки турли урологик касалликларни ташхислаш учун ва даволаш усуллари танлаш ҳамда беморларни олиб бориш тактикасини аниқлаш ушбу мутахассислик эгаларига боғлиқ бўлиб, у юқори ижобий натижа ва тиббиёт ривожига таъсир кўрсатади. Уролог ўз олдига мақсад қўйиши ва уларга эришиши, ўз ишини режалаштириши, муаммони ҳал

қилиш йўллари ишлаб чиқиш ва уни амалга оширишни мақсад қила олиши, ўз касбий савиясини мунтазам ошириб бориши, ўз соҳасида фан ва техника ютуқларини кузатиб бориши лозим.

Бунинг учун зарур бўлган фазилатлар нафақат тиббиёт олий таълим муассасаида ўқитиш ва таълим натижаси, балки касбий фаолият жараёнида муаммоларни ҳал қилиш учун тўпланган амалий кўникмаларнинг натижасидир. Бундан келиб чиқиб, олий ўқув юртлари мақсадли профилактика ва даволаш муассасалари билан биргаликда бўлажак шифокорлар ўртасида умуминсоний билим, кўникма, малака, шунингдек мустақил фаолият тажрибасининг янги тизимини шакллантириши мумкин.

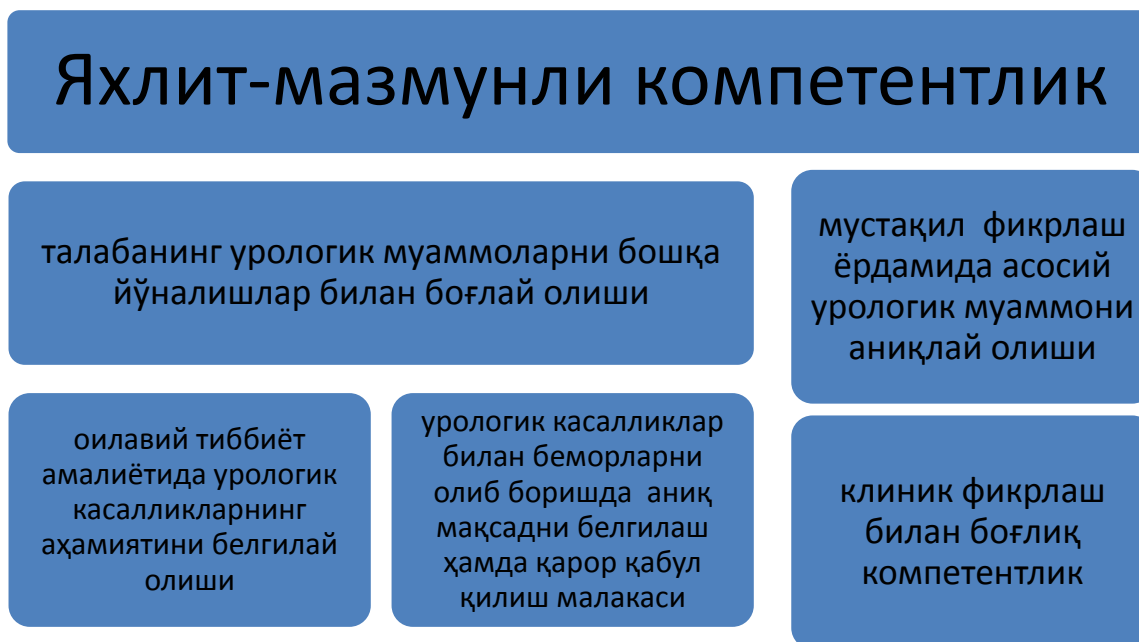
Касбий компетенцияларни тушунишга барча ёндашувларни инобатга олсак, компетенция тушунчасини изоҳ қилишнинг иккита асосий йўналишини ажратиб кўрсатишимиз мумкин: инсоннинг ишда натижаларга эришишга имкон берадиган стандартлар ва шахсий хусусиятларга мувофиқ ҳаракат қилиш қобилияти. Бунда шифокорлар касбий компетентлигини ривожлантиришда касбий билимлар, кўникма ва малакаларини мунтазам равишда янгилаб бориш, педагогик механизмларини ҳамда касбий таълим сифатини ошириш борасидаги изланишлар асосида такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади. Шифокорнинг касбий компетентлиги тузилмаси унинг тиббий кўникмалари орқали аниқланиши мумкин.

Мутахассисларнинг касбий компетентлиги модели унинг назарий ва амалий тайёргарлигининг бирлиги вазифасини бажаради. Касбий компетентлик бу оилавий шифокорлик фаолиятдаги реал вазиятларда учрайдиган касбий тиббиётга оид муаммо ва вазифаларнинг самарали ечимини таъминлайдиган усуллар, замонавий технологиялари, диагностика технологиялари, психологик ва тиббий коррекция, турли воситаларни қўллай олиш ва доимий такомиллаштириб бориш; аҳоли орасида тиббий ёрдам

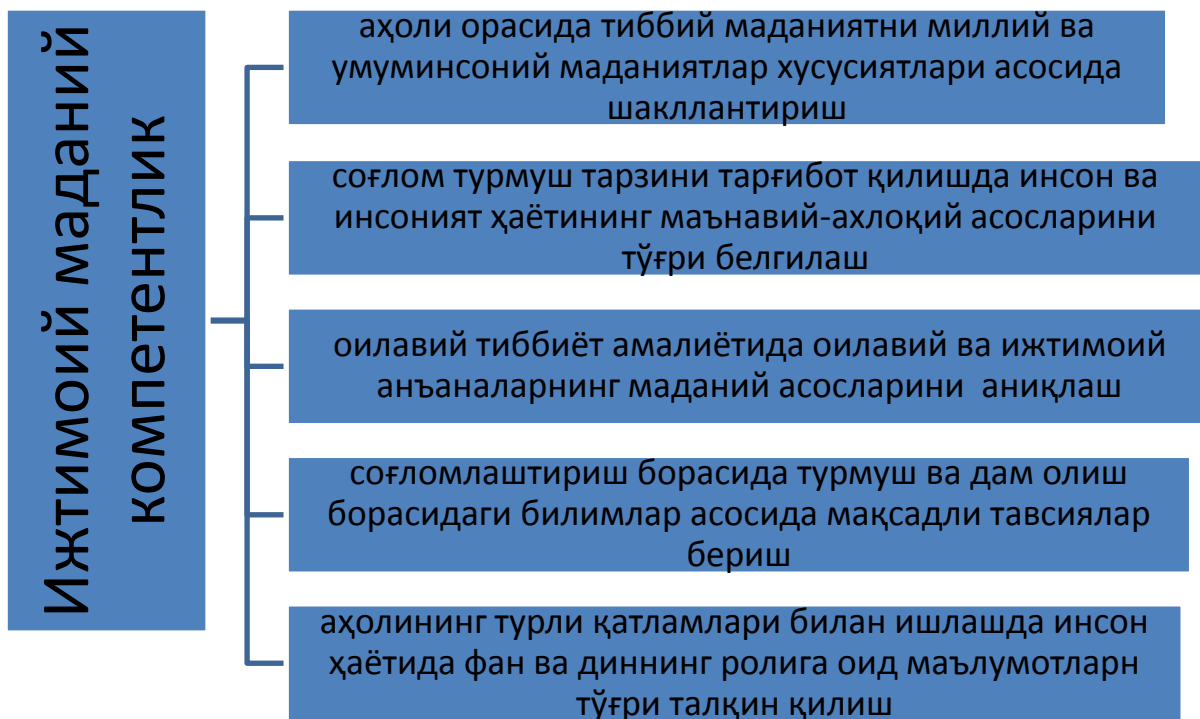
кўрсатишни ташкиллаштиришга йўналтирилган замонавий ташхислаш ва инновацион технологияларга доир креатив ғоялар, илғор хорижий тажрибалар, янги адабиёт, шунингдек бошқа маълумотларни ўзлаштириш ва амалиётда қўллашни ўз ичига олади.

Касбий компетентликни ривожлантиришда касбий хусусиятлар билан бир қаторда малака талабларига асосланган ҳолда амалга ошириладиган жараённинг асосий таъминоти, таълим жараёнини амалга оширишда индивидуал ёндашувларни танлаш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

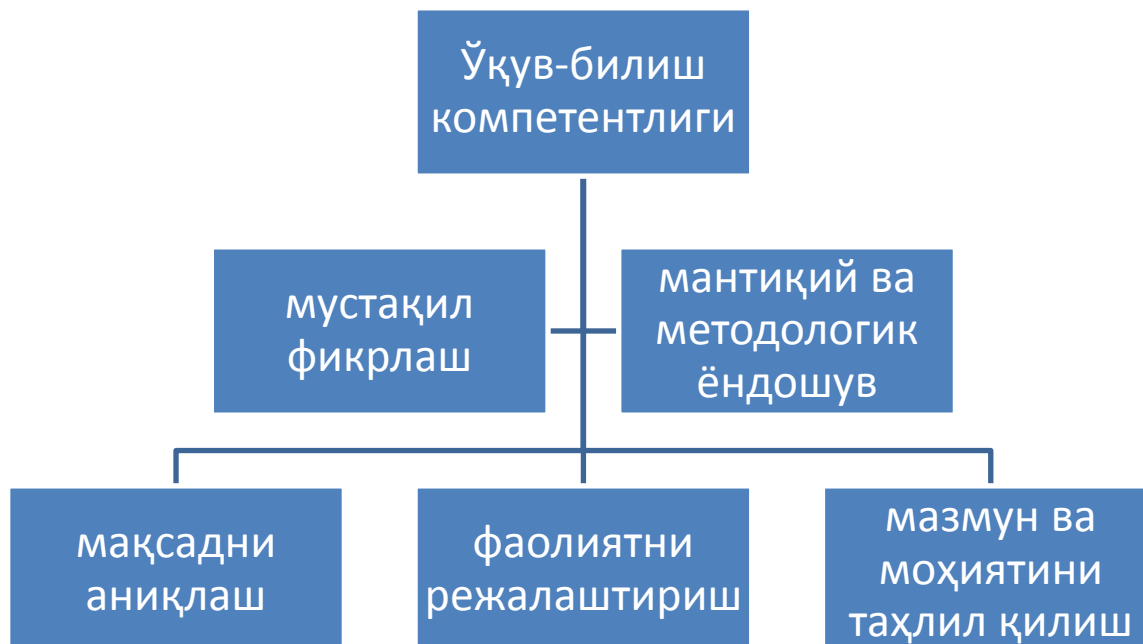
Н.Муслимов томонидан тавсифланган қуйидаги компетентлик турларига таянган ҳолда бўлғуси шифокорларнинг касбий фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилди:

Мазкур компетентлик таълим олувчиларнинг хусусий муаммоларни умумий муаммолардан ажрата олиш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, клиник фикрлаш асосида хулоса қилиш кўникмасини шакллантириш алоҳида ўринни эгаллайди.

Ижтимоий соҳанинг долзарб тамойилларига асосланган ҳолда аҳоли билан ишлаш жараёнида шифокорнинг шахсий хусусиятлари ҳамда аҳолининг маданий хусусиятлари оилавий шифокор фаолиятинининг самарадорлигига бевосита таъсир қилувчи омилларан бири бўлиб ҳисобланади. Хусусан, урологик муаммолар билан мурожаат қилиб келган беморларни қабул қилиш, оила аъзолари билан маслаҳат бериш жараёнини тўғри ташкил этишда маданий ва ахлоқий хусусиятларга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Шу билан бирга тиббий этика қоидаларига риоя қилиш касбий компетентлик ажралмас томонларидан биридир.

Шифокорлик фаолиятига шахсий баҳо бериш борасидаги урология бўйича билим ва малакалар асосида ўрганилаётган муаммоларга нисбатан талабаларни креатив кўникмалари, яъни билимларни далилларга асосланган манбалардан олиш, ностандарт ва шошилиш ҳолатларда муаммони ҳал этишнинг ҳаракат усуллари ва инновацион методларини амалиётда қўллаш олиши муҳимдир.

Ахборот олиш компетентлиги

ахборот технологиялари, уларнинг
турларини билиш

ахборот
технологиялари
ёрдамида мустақил
изланиш

ахборотларни
таҳлил қилиш

ахборотларни
танлаб олиш

ахборотларни
ўзгартириш ва
сақлаш

Ушбу компетентлик бўлғуси шифокорларнинг ўқув фанлари асосларини, хусусан урологияга доир билим ва кўникмаларни муҳим ахборотлар асосида ўзлаштириши ҳамда шаклланишини таъминлайди. Мазкур компетентлик тури замонавий тиббиёт асосларини ўрганиш учун замин яратади ҳамда ўз фаолиятида илғор технологиялардан самарали фойдаланиш имконини беради.

Коммуникатив компетентлик

аҳоли ва унинг турли қатламлари билан билан ўзаро муносабатлар ва уларнинг усулларида мақсадли фойдаланиш

мулоқот жараёнида устувор ўрин тутувчи нутқ турини эгаллаш, вербал ва невербал усулларни мақсадли қўллаш

гуруҳларда ишлаш кўникмалари, жамоада соғлом турмуш тарзига оид ва турли тадбирларни ташкил қилиш ва ўтказиш кўникмасига эга бўлиш

Оилавий шифокор фаолиятида урологик муаммолар билан муносабат қилиб келган беморларга маслаҳат беришда ўзига хос хусусиятлар, ижтимоий тўсиқлар ва психологик омиллар кузатилиши мумкин. Мазкур компетентликни шакллантиришда тиббиёт ходимларининг деонтологияси билан ўзаро боғлиқликда ўргатиш ҳамда шахслар аро мулоқот тамойилларига риоя қилиш инобатга олинади.

Ижтимоий-фаолиятли компетентлик

тиббий ва ижтимоий-меҳнат соҳаси

оилавий муносабатлар ва мажбуриятлар

тиббиёт ва ҳуқуқ масалалари

касбий, шунингдек, шахсий мавқени аниқлаш

билим ва тажрибаларни эгаллаш

Мазкур компетентлик борасида амалга ошириладиган таълим жараёни аҳоли орасида тиббиёт ҳуқуқига оид маълумотларни тақдим этиш (бемор - фуқаро, ижтимоий муҳофазага оид), ижтимоий-меҳнат соҳаси (тиббий ёрдам истеъмолчиси, беморларнинг ҳуқуқлари), оилавий муносабатлар ва мажбуриятлар, тиббиёт ва ҳуқуқ масалалари, касбий, шунингдек, шахсий мавқени аниқлаш борасидаги билим ва тажрибаларни эгаллаш (хусусан, соғлиқни сақлаш тизимидаги меҳнат бозоридаги кадр истеъмолчилари таҳлил қилиш, шахсий ва ижтимоий манфаатларни кўзлаб, ҳаракат қилиш маҳорати, меҳнат ҳамда аҳоли муносабатларининг одобини билиш)ни англатади.

Урология фанидан таълим бериш жараёнида педагогларнинг касбий компетентлигини оширишга қаратилган тамойил қуйидагиларни ўз ичига олади:

- соғлиқни сақлаш соҳасига доир малака талаблари бўйича малака меҳнат фаолиятидаги аниқ вазифаларни бажара олиш учун тайёр бўлиши, касбий компетенцияларни ўзлаштириши;
- касбий компетенция доирасида шифокорлик фаолиятида зарур бўладиган билим, кўникма ва малакаларни урологик беморларни олиб боришдаги турли вазиятларда қўллай олиш қобилияти;
- урологик беморларни муоммоларини ҳал этишда касбий компетентликни ривожлантиришга доир ёндашувларни, хусусан мақсадлилиқ, объективлилиқ, шифокорлик фаолиятига йўналганлик ҳамда шахслар аро муносабатларнинг асосий томонларини танлаш;
- ўқув жараёнида касбий компетентликни ривожлантиришнинг инновацион шакллари тўғри танлаш ва амалда қўллай олиш;

– урология фанини ўқитишда касбий компетентликни ривожлантиришга асосланган дидактик таъминотни такомиллаштириш ҳамда натижаларини тўғри таҳлил қилиш.

Оилавий шифокорларни тайёрлашда касбий компетентликни ривожлантириш жараёнининг самарадорлигини таъминловчи тизимли, фаолиятли ва шахсга йўналтирилган омилларни, касбий ривожланишнинг мезонлари, хусусан касбий мотивация, шахсий касбий хусусиятлар, инновацион ёндошувчанлик, ўзини ўзи бошқариш, рефлексивлик, креативликни касбий ривожланиш ва касбий фаолият муҳити билан ўзаро интеграциясини таъминлаш асосида такомиллаштиришни ўз ичига олади.

IV БОБ. КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИДА КЛИНИК ФАНЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИЛГАН МЕТОДИК ТАЪМИНОТИДАН ФОЙДАЛАНИБ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

§4.1. Кредит модуль тизимида клиник фанларни ўқитишда методик таъминотнинг ўзига хос томонлари

Ўзбекистон Республикаси дунё ҳамжамияти нигоҳида ривожланаётган ва келажаги порлоқ мамлакат сифатида кўзга ташланмоқда. Ўзининг келажаги учун мустаҳкам пойдевор қуриш ва келажак авлоднинг билимли ва ҳар томонлама етук бўлиб етишишини таъминлаш мақсадида мамлакат таълим тизимида кўплаб ислохотлар ва ўзгаришлар амалга ошириб келинмоқда.

Жамият тараққиёти мавжуд тизимни такомиллаштириш, янгича ёндашувни жорий қилиш, кадрлар тайёрлаш сифатини яхшилаш, ёшларга ўз

билимларини оширишларида ўрнатилган бўлишни тақозо этади. Шу нуқтаи назардан мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасидаги устувор вазифаларга мутаносиб равишда тегишли қонунларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш билан бир қаторда янги қарор, фармойишлар қабул қилинди. Мазкур жараёнда асосий мақсадлар белгиланди: олий таълим сифатини яхшилаш, таълим тизимини мувофиқлаштириш, Халқаро стандартларни киритиш. Мамлакатимиз таълим тизими учун янгилик бўлган кредит-модуль тизими, унинг мазмун-моҳияти, тизимда қўлланиладиган атамалар ва тушунчалар ҳамда уларнинг мазмуни, тизимда ўқув жараёнини ташкил этиш борасида кўплаб илмий тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда.

Кредит - модуль тизими — мустақил таълим олишга қаратилган ва индивидуаллик асосида билимни ижодий ўзлаштириш, ўқув жараёнини қатъий белгиланган ҳолда таълим йўлини танлаш ва кредит ҳолида билим ҳажмини белгиловчи тизимдир. Кредит-модуль тизимининг аҳамиятли томони шундаки, бу тизимда фаннинг ўқув дастури меҳнат бозори талабларини ўрганган ҳолда, шунга мос тарзда тузилади. Ўқув режадаги фанлар икки гуруҳга, яъни мажбурий фанлар ва танлов фанларига ажратилади. Танлов фанлари ўқув режадаги фанларнинг 50%ини ташкил этади, демак талабаларнинг ўзи қизиқадиган ва келажакда керак деб ҳисоблайдиган фанларни танлаб ўқиш имконияти ортади. Кредит-модуль тизимида талабаларни ўқитиш жараёнида ўқитувчилардан ҳар бир талабага индивидуал ёндашиш талаб этилади ва талабани мустақил таълим олишга йўналтириш лозим бўлади. Яна шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, кредит-модуль тизимида талабаларда фанларни ва ўқитувчиларни танлаш ҳуқуқи ҳам пайдо бўлади, шунингдек ўз устида мустақил ишлаш имконияти ортади.

Кредит-модуль тизимини амалга ошириш сермашаққатли ва мураккаб тизимдир.

Кредит-модуль тизимида аҳамият бериладиган асосий масалалар қуйидагилардан иборат:

- талабаларнинг мустақил ишлашини таъминлаш;
- талабалар билимини рейтинг асосида баҳолаш.
- ўқитишнинг модулли технологиясини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш;
- талабаларнинг ўз устида мустақил ишлашини таъминлаш учун фаннинг методик таъминотини янада такомиллаштириш

Кредит модуль тизимида фанларни ўқитишда қуйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш лозим:

№	Кўрсаткичлар	Ўзига хос томонлари
	Намунавий ўқув режалар	Бакалаврият таълим йўналишларининг намунавий ўқув режалари 4 блокдан иборат бўлади: 1) гуманитар ва табиий-илмий фанлар блоки; 2) клиник олди фанлар блоки; 3) клиник фанлар блоки; 4) қўшимча фанлар блоки. Ҳар бир блокдаги танлов фанлари миқдори-50% атрофида
	Баҳолаш тизими	Кредит-соат тизими
	Ўқув ишлари ҳажмининг ягона ўлчов бирлиги	Кредит-соат (Credit hour) ёки кредит (Credit)
	Профессор-ўқитувчилар	Assistant Professor, Associate Professor, Professor лавозимлари бўлиб, улар лектор ва тьюторларга бўлинади.
	Фанлар	Мажбурий фанлар (Core Subjects) ва танлов фанлари (Elective Courses) га бўлинади. Танлов фанлари миқдори 50% ни ташкил этади
	Диплом	Халқаро миқёсда бевосита тан олинмиши таъминланади
	Мустақил ўқиш тури	Office Hours – талаба ўқитувчи раҳбар-лигида аудиториядан ташқарида бажара-диган мустақил иши бўлиб, талабанинг дарс жадвалида кўр-сатилади. Бажарилиш турлари – реферат, модел ва макет тайёрлаш,

		мустақил конспект тайёрлаш ва б.
	Талабанинг босқичга ўтказилиши	Ўртача балл (Grade Point Average - GPA) – талаба-нинг фанларни ўзлаш-тиришининг ўртача баҳоси (фанлар бўйича кредитларнинг рақамли эквивалентларга кўпайтмалари йиғиндиларининг ўқув давридаги умумий кредитлар сонига нисбати) - талабаларни кейинги босқичга ўтказиш учун қўлланилади
	Талабанинг имкониятлари	Фан ва ўқитувчиларни танлаш имконияти юқори даражада. Чет эл олий ўқув юртларида бевосита ўқиш имконияти мавжуд

Тиббий таълим жараёни назарий ва амалий таълимдан иборатдир. Амалий таълим жараёнини тўғри ташкил этиш таълим олувчиларнинг касбий кўникма ва малакаларини самарали шакллантирилишини таъминлайди. Шу сабабли, амалий таълим – малакали мутахассислар тайёрлаш жараёнининг ғоят муҳим таркибий қисми бўлиб, унга умумий ўқув жарёнининг катта қисми ажратилади. Бугунги кунда таълим муассасаларида амалий таълимни ташкил этишнинг моддий техник таъминоти билан бир қаторда унинг методик таъминоти тўлиқ ҳозирги кун талаблари даражасида шакллантириш долзарб масалалардан биридир.

Талабаларда билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантириш самарадорлигини таъминлаш дастурларнинг тузилиши ва мазмуни билан, шунингдек амалий таълим методлари ва воситалари билан узвий боғлиқ. Шунинг учун талабаларнинг ҳар хил касбларни ўзлаштиришларининг асосий психофизиологик қонуниятларини ҳисобга олиб, амалий машғулот ва амалиёт тизимларининг таснифи ва мазмунини илмий ишлаб чиқиш жуда муҳимдир.

“Методик таъминот мажмуалилиги мезонларини аниқлашда, – деб таъкидлайди В.А.Скакун, – даставвал ўқув дастурлари талабларидан келиб чиқиш зарур. Ўқитиш воситалари мажмуи бутун асосий мазмунни қамраб олиши керак. Мазкур ҳолда мажмуалилик шу билан ифодаланадики, бунда

ўқитиш мазмунининг ҳар бир муҳим масаласини ўрганиш ўқитишнинг зарур воситалари билан таъминланган бўлиши керак”.

Тизимли методик таъминот ўз ичига тавсифлаш воситалари ва ўқитиш мазмунинигина қамраб олмай, балки педагогик тизимнинг бошқа барча элементларини ҳам: мақсадлар, методлар ва шакллариини ҳам олиши керак.

Таълимнинг методик таъминотини ишлаб чиқишнинг умумлаштирилган схемаси қуйидаги мезонларни ўз ичига олади (4.1. - расм):

4.1. – расм. Таълимнинг методик таъминоти.

Тиббий таълимнинг танлашнинг ҳақиқий эркинлигини яратиш, таълим сифатини муваффақиятини таъминлаш учун ва ўқув муассасасида унинг яхши сифатига эришиш учун олий ўқув муассасасида жиддий методик таъминот бўлиши зарур. Турли хил ўқув дастурларини, битирувчининг касбий моделларини, касб бўйича, фан бўйича технологиялар ва тайёргарлик методикаларини ишлаб чиқиш, апробация қилиш ва амалиётда тезкор фойдаланиш жуда муҳим аҳамиятга эга. Методик таъминотнинг ҳужжатлари шахснинг реал эҳтиёжларига, жамиятнинг ижтимоий буюртмасига мослаштирилган бўлиши, ҳудудий ўзига хосликни, истеъмолчиларнинг талабларини ҳисобга олиши муҳим томонлардан биридир.

§4.2 Клиник фанларни ўқитишда мустақил таълим жараёнини ташкил этиш

Ҳозирги даврда таълим тизими олдида қўйилган вазифаларни бажариш, талабаларнинг мустақил равишда ўқув материалларини ўзлаштириши, уларнинг касбий ўсишини рағбатлантириш, уларда ижодий фаолликни тарбиялашда педагогларнинг масъулиятини ошириш зарур.

Ўқув жараёни сифатини оширишда мустақил таълимнинг роли сўзсиз катта. Педагогдан тайёр маълумот олгандан кўра мустақил фаолият жараёнида олган билимни ўзлаштириш нисбатан анча яхши натижа берад.

Педагог эса мустақил таълим фақатгина талаба учун эмас, балки ўзи учун ҳам керак эканлиги, ўзини ишини осонлаштириш, мустақил фикр юрита оладиган талабалар билан мулоқотда бўлиб, ўз билимини бойитиш ва келажда хизмат поғоналарида ўсишини таъминлашини англаши лозим. Шу билан бир қаторда, педагогнинг ўқув жараёнида талабалар билан ҳамкорлиги, уларнинг мустақил таълимга ишончини шакллантириши, ўқитишнинг янги педагогик технологиялардан фойдаланаётганини кўрсата

олиши, маърузаларни аънанавий, яъни фақатгина маълумот бериш билан чегараланмасдан, балки муаммоли интерактив усулда олиб бориши кутилаётган ижобий натижаларга олиб келади (4.2. - расм).

Талабаларнинг мустақил таълимидан асосий мақсадлар қуйидагилардан иборатдир:

4.2. – расм. Талабаларнинг мустақил таълимидан асосий мақсадлар.

Клиник фанларни ўқитиш жараёнида мустақил таълимни қуйидаги икки гуруҳга бўлиш мумкин: аудиториядаги мустақил таълим ва аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил таълим. Аудиториядан ташқарида

бажариладиган мустақил таълимда талабалар педагоглар томонидан берилган топшириқларни ўқитувчининг иштирокисиз бажарадилар. Педагог биринчи дарснинг ўзидаёқ талабаларга фан учун ажратилган соат, мустақил ишнинг турлари, назоратнинг усул ва шакллари ҳамда муддати, натижаларни баҳолаш мезонлари, мустақил ишнинг аҳамияти ва зарурлигини тушунтиради. Мустақил таълим аудиторияда педагог раҳбарлигида олиб борилганда, мустақил фаолиятни олиб бориш учун талаба бевосита педагогдан топшириқлар ва тавсиялар олади.

Педагог эса назорат қилади ва нотўғри бажарилган вазифаларни тўғрилаб, бошқарув функциясини бажаради. Аудиторияда олиб бориладиган турли хил машғулотларда талаба бевосита педагогнинг раҳбарлиги ёки унинг иштирокида мустақил ишни бажаради. Мустақил таълимда талаба фақатгина педагогдан билим олмай, ўзаро бир-биридан ҳам ўрганади. Аудитория машғулотларида талабалар маълум даражада билим оладилар, лекин улар олган билимларини мустаҳкамлаш мақсадида мустақил иш билан шуғулланиш мақсадга мувофиқдир. Улар томонидан бажариладиган мустақил иш қуйидагилардан иборат: назорат ва лаборатория ишларини бажариш; тезкор сўров (блиц сўров); мисоллар ечиш; вазиятларни кўриб чиқиш; тестлар ечиш; бажарилган ишларни ҳимоя қилиш; услубий материаллар билан ишлаш; маъруза қилиш; маълумотлар билан ишлаш; ўйинли машғулотларда иштирок этиш ва бошқалардан иборат.

Мустақил таълимнинг самарали бўлиши учун қуйидаги усул ва воситалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ: кластер, суҳбат, баҳс, тоифалаш жадвали, пинборд, инсерт, «Биламан, билишни хоҳлайман, билиб олдим» жадвали, Т-жадвал, Венн диаграммаси, «Нима учун?», балиқ скелети ва бошқалар. Талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишда мустақил ўрганишга олиб чиқилаётган ўқув материаллари ҳажми ва мазмунининг

тузилишига катта эътибор бериш билан бир қаторда услубий таъминлашга катта эътибор бериш керак. Услубий таъминот фақатгина маълумотлар базаси бўлмай, у талабани ижодий фаолиятга йўналтириши керак.

Маъруза дарсларида камида 50% вақтда талаба мустақил ишлаши керак, бунинг учун маърузани савол-жавоб-мунозара шаклида ташкил этиш лозим, яъни ўқитувчи янги маълумотни нафақат баён этади, балки қўйилган саволларга жавоб излаб топишни ташкиллаштиради; маърузани савол-жавоб усулида олиб боришда ўқитувчи маъруза давомида бутун курс ёки бўлим бўйича ўқувчиларнинг саволларига жавоб беради; анжуман, маъруза, ўқув дастури доирасида илмий-амалий машғулоти сифатида, аввалдан белгиланган муаммо бўйича маъруза ва сўзга чиқишлар эшитилади; машғулоти якунида ўқитувчи маълумотларни тўлдиради ва аниқлик киритади; ўқувчиларнинг вақтинча эркин фикр алмашишига рухсат берилади; ўқитувчи олдиндан кўзланган хатоликлар қилиб, маъруза якунида талабаларнинг ташхиси ва қўйилган хатоликлар таҳлили олиб борилади; ўқувчиларга саволлар берилади ва уларнинг жавобларидан фойдаланилади (4.3. - расм).

**Аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил ишлар
қуйидаги турларда амалга ошириш тавсия қилинади:**

маъруза, амалий машғулотлар, семинар ва лабораторияларга тайёргарлик

ўқув режадаги фанларнинг маъруза
машғулотларида ўрганилмайдиган
мавзуларини мустақил ўрганиш

интернетдан
керакли
маълумотларни
излаб топиш

курс ишлари, курс
лойиҳалари, битирув
малакавий ишлар ва
магистрлик
диссертацияларни тайёрлаш

ахборот-ресурс маркази
каталоги орқали мустақил
равишда адабиётларни
излаш

ўқув аудиоёзувларини
эшитиш,
видеоматериалларни кўриш

4.3. – расм. Аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил ишлар

4.1. жадвал

Мустақил ишларни амалга оширишда қуйидагиларни инобатга олиш мақсадга мувофиқ

1	ўрганилаётган мавзу бўйича дарслик, ўқув қўлланмаларни ўрганиш;
2	мавзулар бўйича докладлар, рефератлар ва эсселар ёзиш;
3	назорат ишларини бажариш
4	семинар ва конференцияларда маъруза қилишга тайёргарлик қилиш
5	амалий машғулотларда берилган масала ва мисолларни ечиш
6	ўқув материалларини тизимли ўрганиш мақсадида альбом, жадвал, схема, ребус, тестлар ва кроссворд тузиш
7	ўрганилаётган мавзулар бўйича алоҳида талаба ёки бир гуруҳ талабалар кўргазмали қўлланмалар тайёрлаши
8	мустақил ўрганилаётган саволларни конспектлаш;
9	маърузада олинган билимларни мустаҳкамлаш мақсадида тестлар

	ечиш
10	ижодий ва илмий ишларни бажариш
11	талабаларнинг илмий жамиятлар ва тўғаракларда иштирок этиши
12	танловлар ва олимпиадаларда қатнашиш
13	ўтган амалиёт бўйича ҳисоботлар, талабалар конференцияларига илмий докладлар тайёрлаш
14	ҳисоб-китоб ва график ишларни бажариш
15	жорий, оралик ва якуний назоратларга тайёргарлик кўриш
16	Илмий адабиётларни конспектлаш

Талабалар мустақил ишининг мақсади, вазифалари, ташкил этилиши, бошқариш ва назорат қилиш ҳамда баҳолашни таҳлил қилиш натижасида талабаларнинг мустақил ишининг самарадорлигини ошириш учун қуйидаги хулоса-таклифларни беришни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: – бакалавриат йўналиши талабаларининг ҳафталик умумий юкламаси (аудитория ва аудиториядан ташқари) ҳажми 54 соат қилиб белгиланган бўлиб, мустақил таълим 22 соатни, яъни 40%ни ташкил этади (чет давлатларда эса бу кўрсаткич 60-70%). Лекин, шуни таъкидлаб ўтишимиз керакки, фақатгина мустақил соат ҳажмини ошириш билан талабаларнинг мустақил иши самарадорлигини ошириш мумкин эмас. Сифатли ўтказилган маъруза талабалар мустақил ишини бажаришига керакли маълумотлар беради. Бундан келиб чиқадики, талабалар мустақил ишини бажаришга қаратилган катта эътибор маъруза машғулотларининг ролини пасайтирмасдан, аксинча уларни янги педагогик ва ахборот технологияларни қўллаб ўтказиш орқали самарадорлигини ошириш мақсадга мувофиқдир. Талабалар мустақил ишини тўғри режалаштириш, ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолашнинг сўнгги ютуқларини чуқур ўрганиш учун педагогларнинг малакасини ошириш мақсадга мувофиқдир. Талабалар мустақил ишларини самарали бажаришлари учун компьютерлар ва интернет

тармоғи билан таъминланишлари зарур. Талабалар мустақил ишини тўғри режалаштирмасдан керакли натижаларга эришиб бўлмайди.

Талабалар ўқитувчининг бевосита иштирокисиз ёки билвосита бошқарувида, у берган вазифа, дарслик асосида индивидуал бажарадиган иши мустақил иш ҳисобланади. Талабаларнинг мустақил иши ўқув жараёнининг ажралмас қисмидир. Ўқув материалларининг талабалар томонидан мустақил ўзлаштирилишини такомиллаштиришмасдан замонавий таълим олдига қўйилган вазифаларни талаб даражасида бажариш мумкин эмас.

Шу ўринда бу тизимнинг ўзига хос камчиликларини бартараф этиш мақсадга мувофиқ:

- мустақил шуғулланишга эътиборнинг юқорилиги, баъзи талабаларга доимий йўналиш бериб туриш, ёндашувни тўғри танлашларида ёрдамлашиш
- модулларда ўқув материалларини тўғри танлай олмаслик эҳтимолининг юқорилигини, ажратилган вақт ҳар доим ҳам батафсил ёндашиш имкониятини таъминлаш;
- модул дастурлари ва материалларини ишлаб чиқишга узок вақт талаб этилишини инобатга олиш;
- янги тизим, янгича ёндашувга кўникиш, мослашишнинг муайян вақт талаб қилишига алоҳида эътибор қаратиш.

§ 4.3. Малака ошириш тингловчиларини ўқитишда интерфаол усуллар: мобил иловасининг ўзига хос томонлари.

Ўзбекистонда кадрлар тайёрлашнинг сифат даражасини ошириш, халқаро стандартлар асосида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шарт-шароитларни яратиш, барча олий таълим муассасаларининг дунёнинг етакчи илмий марказлари ва таълим муассасалари билан ўзаро

ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлаш, таълим жараёнига жаҳон таълим стандартлари талабларига мос келувчи ахборот технологиялари ва интерфаол усулларни, модулли дастурлар ҳамда услубий материалларидан фойдаланиш, қўллаш, кадрларни замонавий билимлари ва касбий маҳоратлари ва креатив фикрлаш қобилиятларини намоён қилишларига имкон яратиш, турли аудитория билан фаолият олиб боришда инновацион технологиялардан унумли фойдаланиш педагогик фаолиятни тўлақонли ташкил этишда долзарб вазифадир.

Замонавий тиббий таълим мазмунини маҳаллий шароитларни инобатга олган ҳолда хорижий тажрибалар асосида модернизациялаш ва трансформациялаш, компетенцияларни шакллантиришга қаратилган инновацион таълим муҳитини яратиш, интерфаол ўқитиш усуллари ва бошқа турдаги педагогик технологияларни амалиётда кенг қўллаш ёрдамида таълим олувчиларда касбий фаолиятини олишда муҳим бўлган кўникма ва малакаларини ҳамда шахсий фазилатларини ривожлантиришнинг ўзига хос усулларни жорий этиш ва такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Тиббий таълим тизимининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этишда педагоглар томонидан интерфаол усулларни мақсадли қўллашнинг аҳамияти катта. Хусусан клиник фанларни ўқитишда барча турдаги машғулотлар давомида интерфаол усулларни тўғри танлаш, қўллаш вақтини аниқ белгилашда педагогнинг касбий маҳорати, ижодий ва креатив ёндошуви эътиборга олинади.

Таълим жараёнида педагоглар томонидан интерфаол усулларни қўллаш борасида қуйидаги муоммо ва қийинчиликларнинг кузатилиши аниқланди: интерфаол усуллар тўғрисида тўлиқ маълумотнинг йўқлиги, усулларнинг қўллаш тартиби бўйича тушунчаларнинг нотўлиқлиги, интерфаол усулларни машғулот давомида ноўрин фойдаланиш, гуруҳларда

мазкур усулларни қўллаш бўйича кўникманинг етишмаслиги, педагогик технологияларнинг турига кўра ўқув жараёнида тўғри ва ўз вақтида қўллаш бўйича маълумоиларнинг камлиги, машғулот мавзусига мос равишда технологияларни танлаш ва қўллаш имкониятининг чегараланганлиги, интерфаол усуллар бўйича қўйиладиган саволлар ва жавобларни тайёрлаш бўйича вақт танқислиги ва б.

Тадқиқотнинг кейинги босқичида юқоридагиларни инобатга олган ҳолда тиббий таълим жараёнида клиник фанларни ўқитишда интерфаол усулларни қўллаш жараёнини фаоллаштириш ҳамда педагоглар учун қулайлик яратиш мақсадида педагогик технологияларни татбиқ этишга қаратилган махсус мобил иловаси яратилди.

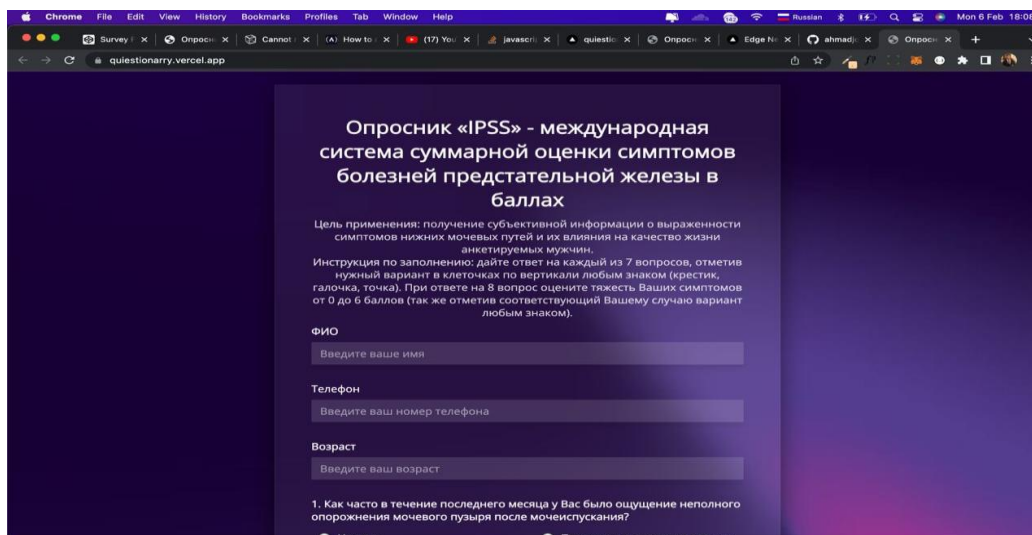
Мобил иловани яратишда ёши катта аҳоли орасида нисбатан кўп учрайдиган касаллик – простата безининг хавфсиз гиперплазиясида IPSS сўровномаси олинди. Шу билан бирга турли активизаторлар, танловлар бўйича ҳам маълумотлар киритилди.

Мазкур илова оилавий шифокорлар ва урологлар фаолиятида нисбатан кўп кузатиладиган муаммо – пастки сийдик йўллари симптомларини муҳокама қилишга қаратилган бўлиб, педагогларнинг касбий фаолиятларида ишлатишлари учун ўзига хос қулайликлар яратилган. Ўқув жараёнида давомида ўтказилган дарс таҳлиллари натижаларига кўра машғулот давомида педагогларнинг мавзу доирасида интерфаол усулларни танлаш ва бериладиган саволларни шакллантиришда вақт танқислиги ҳамда талабаларни қизиқтириш, фаоллаштириш ва креатив ёндошув бўйича касбий маҳорат ривожлантиришга қаратилган тамойиллар инобатга олинди.

Мобил иловани яратишда қўйидаги босқичлар амалга оширилди:

Клиник фанлар, жумладан урология фани бўйича асосий симптомлар ажратиб олинди – сийишнинг бузилиши, тез-тез сийиш, ачишиш, тутилиб-тутилиб сийиш, қонли сийиш, сийдик тутилиши, дизурия, қов сохада оғрик, дизурия.

Простата беи касалликларида халқаро симптомлар индекси (IPSS) етти саволдан иборат бўлиб, симптомларни баҳолаш учун қўлланилади. Симптомларнинг ифодаланганлик даражаси бузилиш даражасига кўра ажратилган: мавжуд эмас (0 балл), «енгил даражада» (1-7 балл), «ўртача даражада» (8-19 балл) ва «оғир даражада» (20-35 балл).

The image shows a web browser displaying the IPSS questionnaire form. The title is "Опросник «IPSS» - международная система суммарной оценки симптомов болезней предстательной железы в баллах". The form includes instructions in Russian, followed by input fields for "ФИО", "Телефон", and "Возраст". Below these is a question: "1. Как часто в течение последнего месяца у Вас было ощущение неполного опорожнения мочевого пузыря после мочеиспускания?". Two radio button options are provided: "Никогда" and "Примерно в половине случаев".

1. Как часто в течение последнего месяца у Вас было ощущение неполного опорожнения мочевого пузыря после мочеиспускания?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

2. Как часто в течение последнего месяца у Вас была потребность мочиться чаще, чем через 2 часа после последнего мочеиспускания?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

3. Как часто в течение последнего месяца у Вас имело место прерывистое мочеиспускание?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

4. Как часто в течение последнего месяца Вам было трудно временно воздержаться от мочеиспускания?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

5. Как часто в течение последнего месяца у Вас была слабая струя мочи?

- ☐ Никогда
- ☐ Примерно в половине случаев

5. Как часто в течение последнего месяца у Вас была слабая струя мочи?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

6. Как часто в течение последнего месяца Вам приходилось натуживаться, чтобы начать мочеиспускание?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

7. Как часто в течение последнего месяца Вам приходилось вставать ночью с постели, чтобы помочиться?

- ☐ Никогда
- ☐ Реже, чем 1 раз в неделю
- ☐ Реже, чем в половине случаев
- ☐ Примерно в половине случаев
- ☐ Чаше, чем в половине случаев
- ☐ Почти всегда

Рассчитать

Диагноз: (Тяжелая степень нарушений) – пациенту показано комплексное урологическое обследование, рекомендуется оперативное лечение

4.4. – расм. Мобил илова.

Барча жавҳаларда ривожланиб бораётган ахборот ва коммуникация технологиялари таълим соҳасига ҳам ўзининг таъсирини кўрсатмоқда. Бу борада ёшларни қизиқтириш, анъанавий таълим усулларидан фарқли равишда электрон дастурлар ҳамда мобил дастурлардан унумли фойдаланиш таълим жараёнини фаоллашиши ҳамда такомиллашига катта таъсир кўрсатади. Тадқиқот жараёнида яратилган интерфаол усулларни қўллаш мобил иловаси таълим берувчиларнинг педагогик фаолиятини мувофиқлаштиришга, енгиллаштириш ҳамда вақт ресурсларини тежаш имконини беради.

§4.4. Урологик касалликлар билан касалланган беморларда ривожланиш прогностик харитасини ишлаб чиқиш

Ҳозирги вақтда бир қатор соматик касалликларнинг ташхислаш ва прогнозлаш бўйича ҳисоблаш усуллари ишлаб чиқилган. Лекин сийдик йўллари хасталикларида хавф омилларини башорат қилиш услуби амалга оширилмаган.

Ҳақли равишда таъкидлаш лозимки, сийдик йўллари хасталикларининг профилактикасида ташқи ва ички секретор етишмовчиликнинг ривожланиш хавф омилларини сийдик йўллари касалликлари билан хасталанган беморларда турли прогностик мезонларни ўзаро таққослаш орқали ажратиш жуда муҳим ёндошув бўлиб ҳисобланди.

Прогнозлаш жадвалини тузиш мақсадида нисбатан муҳим бўлган ва кенг тарқалган хавф омилларининг градиациясига боғлиқ ҳолда башорат бериш имконини яратувчи ҳолатларга доир қиёсланувчи кўрсаткичлар олинди. Омилларнинг аҳамиятлилик даражаси ва уларнинг градиацияси нисбий хавф кўрсаткичларини (R) қўллаш орқали аниқланди. Мазкур кўрсаткич ўз навбатида максимал муносабатнинг кўрсаткич интенсивлиги (c) даражаси бўйича минималга (d) нисбатан ҳар бир алоҳида омил бўсағасида ифодаланади ($R=c/d$).

Агар омил таъсир доирасига эга бўлмаса, у ҳолда мазкур омил бирга тенг бўлиб ҳисобланади. R кўрсаткичи қай даражада юқори бўлса, мазкур патологик ҳолатнинг келиб чиқишида хавф омилнинг аҳамиятлилик даражаси шу тариқа юқори бўлади.

Ушбу усулнинг асосий моҳияти шундан иборатки, одатий интенсив кўрсаткичлар ўрнига меъёрлаштирилган интенсив кўрсаткич (МИК) қўлланилади ҳамда қуйидаги формула ёрдамида ҳисоблаш имконидан

фойдаланилади: $N=r/M$, бунда: N – меъёрлаштирилган интенсив кўрсаткич, r – интенсив кўрсаткич, M – «меъёрлаштирувчи кўрсаткич».

Тадқиқот давомида мазкур ҳолат юзасидан меъёрлаштирувчи катталик сифатида барча текширув маълумотлари бўйича (100 нафар илмий тафтишга жалб қилинган беморлар) ташқи ва ички секретор етишмовчилик билан кечувчи сийдик йўллари хасталиклари ўртача частотаси қабул қилинади. Масалан сийдик йўллари касалликлари билан хасталанган беморларда буйрак етишмовчилик ҳолатининг ривожланиш частотаси (r) 46,7 га тенг бўлиб, ташқи секретор етишмовчилиги билан меъёрлаштирилган кўрсаткич эса 54,5 ни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич барча текширилганлар орасида 51,0 дан иборат бўлди. Ушбу катталик “меъёрлаштирувчи” кўрсаткич (M) сифатида олинди.

Сийдик йўллари хасталикларига таълуқли бошқа хавф омиллари бўйича МИК ҳам аналогик шу тарзда ҳисобланди. Олинган МИК дастлабки стандарт бўлиб, унинг ёрдамида сийдик йўллари хасталиклари билан хасталанган беморларда буйраклар етишмовчилигининг ривожланиш хавфига доир алоҳида омиллар ҳамда омиллар мажмуи бўйича интегралланган баҳолашни амалга ошириш мумкин.

Маълумки, ҳар бир омил сийдик йўллари хасталиклари билан хасталанган беморларда буйраклар етишмовчиликнинг ривожланишига нисбатан турли хил таъсир кучига эгадир. Ушбу тамойилни ҳисобга олган ҳолда ҳар бир омил бўйича нисбий хавф кўрсаткичларини инобатга олдик. Касаллик ривожланиш нисбий хавф кўрсаткичини (R) ҳамда меъёрлаштирилган интенсив кўрсаткични (N) билган ҳолда СПда ташқи буйраклар етишмовчилик ҳолатининг ривожланишига нисбатан ҳар бир алоҳида олинган хавф омилининг таъсир кучини, яъни прогностик коэффициентни (X) аниқлаш мумкин.

Мазкур катталик қуйидагича аниқланади: $X=R \cdot N$, бунда X – алоҳида омил таъсир кучидан хавфнинг интеграллашган кўрсаткичи (прогностик коэффициент); N – сийдик йўллари хасталиклари билан хасталанган беморларда буйрак етишмовчилиқ ривожланишининг МИК; R – нисбий хавф кўрсаткичи.

Бизнинг намунадаги маълумотларни, яъни нисбий хавф кўрсаткичи (R) 1,17, МИК1 – 0,916, МИК2 – 1,069 га тенглигини инобатга олсак, у ҳолда ҳар бир алоҳида омилнинг таъсир кучига доир интеграллашган кўрсаткич, яъни прогностик коэффициент қуйидагича ифодаланади:

агар сийдик йўллари хасталиклари билан хасталанган бемор бўлса - $1,17 \cdot 0,916 = 1,072$;

агар ташқи секретор етишмовчилиғи билан бўлса $1,17 \cdot 1,069 = 1,25$.

4.2 – жадвал

Ташқи секретор етишмовчиликни комплекс баҳолаш прогностик харитаси

Хавф омиллари		%	МИК	R	X		
						мин	мах
Ўтказилган, ёндош ОИТ касалликлари	мавжуд	73,1	0,571	2,505	1,429	1,429	3,582
	мавжуд эмас	29,2	1,429		3,582		
Алкогол истеъмол қилиш	мавжуд	69,2	0,667	2,000	1,333	1,333	2,667
	мавжуд эмас	34,6	1,333		2,667		

Тамаки чекиш	мавжуд	26,9	0,727	1,750	1,273	1,273	2,227
	мавжуд эмас	15,4	1,273		2,227		
Бел буйрак сохаси жароҳатланиши натижасида МОБнинг зарарланиши	мавжуд	55,8	0,389	4,143	1,611	1,611	6,675
	мавжуд эмас	13,5	1,611		6,675		
Жарроҳлик амалиёти	мавжуд	34,6	0,500	3,000	1,500	1,500	4,500
	мавжуд эмас	11,5	1,500		4,500		
МОБга агрессив таъсир қилувчи дори воситаларни бетартиб қабул қилиш	мавжуд	48,1	0,276	6,250	1,724	1,724	10,776
	мавжуд эмас	7,7	1,724		6,250		
Овқат маҳсулотлари билан заҳарланиш	мавжуд	21,2	0,706	1,833	1,294	1,294	2,373
	мавжуд эмас	11,5	1,294		2,373		
Кимёвий моддалар билан заҳарланиш	мавжуд	23,1	0,588	2,40	1,412	1,412	3,388
	мавжуд эмас	9,6	1,412		3,388		
Синтетик қўшилмалар билан кўп миқдорда овқат истеъмол қилиш	мавжуд	23,1	0,622	2,215	1,378	1,378	3,053
	мавжуд эмас	10,4	1,378		3,053		
ОИТ касалликларига наслий мойиллик	мавжуд	44,2	0,496	3,033	1,504	1,504	4,562
	мавжуд эмас	14,6	1,504		4,562		
МОБнинг туғма ривожланиш патологиялари	мавжуд	48,1	0,561	2,564	1,439	1,439	3,689
	мавжуд эмас	18,8	1,439		3,689		
Гормонал тебраниш ва бузилишлар	>4,19	55,8	1,252	1,673	2,094	1,252	2,094
	<4,19	33,3	0,748		1,252		
Очлик ҳолатлари	>31,2	53,8	1,206	1,520	1,834	1,206	1,834
	<31,2	35,4	0,794		1,206		
Баланслашмаган таркибли овқат маҳсулотлари билан парҳез қилиш	>2,93	65,4	1,554	3,487	5,420	1,554	5,420
	<2,93	18,8	0,446		1,554		

Ўта ёғли ва ўткир овқат билан балансланмаган овқатланиш рационига риоя қилиш	>3,73	94,2	1,346	2,056	2,766	1,346	2,766
	<3,73	45,8	0,654		1,346		

Прогностик матрица ташқи секретор етишмовчиликнинг ривожланишини прогноزلашга доир барча аниқланган хавф омилларини, алоҳида омил таъсир кучидан (X) интеграллашган кўрсаткичнинг қиймати ва градациясини, ҳар бир омил бўйича нисбий хавф кўрсаткичини (R) ҳамда омиллар мажмуи бўйича уларнинг йиғиндисини (RN), шу билан бирга меъёрлаштирувчи катталикини - барча текширув маълумотларига кўра ташқи секретор етишмовчилик билан кечувчи сийдик йўллари хасталиклари частотасининг ўртача кўрсаткичини (N) ўз ичига олади.

Прогностик жадвалдан ташқари олинган омиллар мажмуасининг хавф қийматининг эҳтимолли диапазони аниқлаш имконидан фойдаланилди. Мазкур жараён қуйидаги талқинда амалга оширилди: прогностик жадвалда ҳар бир хавф омили бўйича прогностик коэффициентнинг минимал қиймати аниқланади ва улар йиғиндиси амалга оширилади. Ушбу катталик мазкур касалликнинг хавфнинг дастлабки қиймати сифатида изоҳланади.

Масалан, юқоридаги жадвалда ташқи секретор етишмовчиликнинг ривожланиш хавфининг интеграллашган баҳоланиши учун прогностик индексларнинг (X) минимал қиймати барча омиллар бўйича қуйидагича бўлди:

$$1,429+1,297+1,235+1,585+1,469+1,705+1,257+1,378-1,504+1,439+1,252+1,206+1,554+1,346=19,66$$

Ушбу ҳолатда хавфнинг минимал дастлабки қиймати 19,66 га тенг.

Сўнг аналогик ҳолатда ҳар бир омил бўйича прогностик индексларнинг максимал қиймати йиғиндиси аниқланади:

$$3,582+2,396+1,995+6,063+4,069+9,854+2,127+3,053+4,562+3,689+2,094+1,834+5,42+2,766=53,50$$

Мазкур ҳолатда хавф диапазони $19,7 \div 53,5$ оралиғида бўлади.

4.3-жадвал

Буйраклар етишмовчиликнинг ривожланиш хавфининг индивидуал прогнозлаш диапазон ости ва гуруҳлар қиймати

Диапазон	Диапазон ости қийматлари	Хавф гуруҳлари
Суст эҳтимоллик	19,7-31,0	Ижобий башорат
Ўртача эҳтимоллик	31,1-42,4	Диққат талаб қилувчи
Юқори эҳтимоллик	42,5-53,5	Салбий башорат

Юқоридаги маълумотлар таҳлилига кўра маълум бўлдики, сийдик йўллари хасталиклари билан хасталанган беморларда ташқи буйраклар етишмовчиликнинг ривожланиш хавфининг интеграллашган кўрсаткичи қай даражада юқори бўлса, текширилувчи инсонда унинг ривожланиш хавф эҳтимоллиги шунга боғлиқ ҳолда юқори бўлади, ҳамда текширилувчининг салбий башорат гуруҳига киритишга асос бўлади.

Таҳлил натижаларига боғлиқ ҳолда хавф диапазони (19,7-53,58) ҳамда диапазон ости ажратиб олинди. Амалий жиҳатдан хавф диапазони учта интервалга ажратилди: буйраклар етишмовчилик ривожланишига доир хавф эҳтимоллиги бўйича суст ($19,7 \div 31,0$), ўртача ($31,1 \div 42,4$) ва юқори ($42,5 \div 53,5$).

Шу билан бирга якуний прогностик коэффициентнинг бўсағавий қиймати ва патологик ҳолатнинг келиб чиқиш хавф гуруҳлари аниқланди.

17:26 4G+ 34%

content://org.telegram

БУЙРАК ВА СИЙДИК ЙЎЛЛАРИ КАСАЛЛИКЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ХАВФИНИ БАҲОЛАШ

Хавф омиллари	мин	мах
Сурункали инфекция ўчоқларининг мавжудлиги	1.429	3.582
Артериал гипертония	1.333	2.667
Атеросклероз	1.273	2.227
Қандли диабет	1.611	6.675
Семизлик	1.500	4.500
Пурин алмашувининг бузилиши	1.724	10.776
Чекиш	1.294	2.373
Тўхтовлиқ моддалар истеъмол қилиш	1.412	3.388
Алкоголь истеъмол қилиш	1.378	3.053
Дорилар ва оғир дорилар билан бетартиб қабул қилиш	1.504	4.562
Овқатга қўшимчаларни куп истеъмол қилиш	1.439	3.689
Наслий мойиллик	1.252	2.094
Ривожланиш аномалияларининг мавжудлиги	1.206	1.834
Норационал овқатланиш	1.554	5.420
Турли кимёвий моддалар билан касбий контактда бўлиш	1.346	2.766

result

17:26 4G+ 34%

content://org.telega

**БУЙРАК ВА СИЙДИК ЙЎЛЛАРИ
КАСАЛЛИКЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ
ХАВФИНИ БАҲОЛАШ**

Хавф омиллари	мин	мах
6.080999999999995 - 20.045 Слабая вероятность. Благоприятный прогноз		
Сурункали инфекция ўчоқларининг мавжудлиги	1.429	3.582
Артериал гипертония	1.333	2.667
Атеросклероз	1.273	2.227
Қандли диабет	1.611	6.675
Семизлик	1.500	4.500
Пурин алмашинувининг бузилиши	1.724	10.776
Чекиш	1.294	2.373
Гиехванд моддалар истеъмол қилиш	1.412	3.388
Алкоголь истеъмол қилиш	1.378	3.053
Дори воситаларни бетартиб қабул қилиш	1.504	4.562
Овқатга қўшимчаларни кўп истеъмол қилиш	1.439	3.689
Наслий мойиллик	1.252	2.094
Ривожланиш аномалияларининг мавжудлиги	1.206	1.834
Норационал рекатланиш	1.554	5.420
Турли кимёвий моддалар билан касбий контактда бўлиш	1.346	2.766

result

4.3.-расм. Касалликнинг ривожланиш хавфи бўйича прогноз.

Соғлиқни сақлаш тизимининг бирламчи бўғини ҳамда клинк шифохоналарда мутахассислар томонидан сийдик йўллари хасталиklarини комплекс баҳолаш прогностик харитасини қўллаш имконини кенгайтириш мақсадида интернет браузер ёрдамида барча турдаги компьютерларда қўллаш имконига эга бўлган ЭХМ дастури ишлаб чиқилди ва олинган натижаларни дарҳол ҳисоблаш ҳамда патологик ҳолатни олдини олиш,

беморларни ўз-ўзини назорат қилиш, беморлар ҳолатини мониторинг қилиш имконияти яратилди.

Тўртинчи боб бўйича хулосалар

Таълим беришнинг кредит тизими замонавий жихатларга эга кадрларни тайёрлашга кенг имконият яратганча меҳнат бозорининг ўзгарувчан эҳтиёжини қопловчи механизм сифатида намоён бўлади, хусусан тиббий олий ўқув юртлари битирувчиларининг академик ҳаракатчанлигини таъминлайди. Кредит тизимининг аҳамияти шундаки, академик дастурлар меҳнат бозори талабларига мос ҳолда тузилади.

Ўқув режадаги фанларнинг 50 фоизи танлов фани бўлиб, ўқув жараёнига ахборий тизимлар жорий этилади. Шунингдек, курсантларни ўқитиш ва меҳнат бозорига тайёрлашга индивидуал ёндашилиб, улар мустақил таълим олишга йўналтирилади. Индивидуаллашган ва дифференцияллашган ўқитиш тизими таълим муассасаларининг муқобиллиги, ўқув-дастурий ҳужжатларнинг ҳаракатчанлиги, ўзгарувчан ижтимоий-иқтисодий шароитга мослашувчанлигига асосланган. Фикримизча, модуль - кредит тизимини жорий этишда миллий менталитетимиз ва ёш билан боғлиқ хусусиятларни инобатга олган ҳолда талабаларнинг маънавий-маърифий жихатдан ривожланишига етарлича эътибор бериш лозим. Бунинг учун тиббий олий таълимда ўқув ва тарбия жараёнини уйғун олиб бориш, олим, ўқитувчининг ижтимоий мавқеини ошириш, яъни талабаларнинг уларга ҳавас қилиши, эргашишига эришиш мақсадга мувофиқ. Шундагина ўқитишнинг кредит технологияси ёрдамида юксак маънавиятли, ижодкор, ностандарт фикрлайдиган, инновация ва ташаббусларга бой мутахассисларни етиштиришга эришилади.

Малака ошириш тингловчиларини ўқитишда ўзига хос томонларни инобатга олган ҳолда шакллантирилган янги интерфаол усулларида мобил иловасини қўллаш давомида муҳим бўлган компонентларини қисман ёки тўлиқ қўллаш орқали таълим жараёнида нафақат мавзу ёки фан доирасида билим ва кўникмаларни чуқур эгалланишига туртки бўлади, шу билан бирга таълим берувчиларнинг педагогик фаолиятини мувофиқлаштиришга, енгиллаштириш ҳамда вақт ресурсларини тежаш имконини беради.

Олий тиббий таълимнинг замонавий тизими нафақат унинг ривожланиш йўллари ва йўналишлари, балки бу билан боғлиқ муаммоларни аниқлайдиган янги сиёсий ҳамда ижтимоий ва иқтисодий шароитларда ҳаракатланади ва ривожланади. Таълим психологиясининг асосий муаммоларидан бўлмиш ўқишга оид фаолият мотивацияси, бир томондан, ҳар қандай фаолиятнинг мотивацияси эканлигини англатса, бошқа томондан, таълим мотивациясини бошқариш ўқув жараёнини ҳам бошқариш имконини беради, бу эса, ўз навбатида, таълимнинг муваффақиятга эришиши учун ўта муҳим.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, кредит-модуль тизими ўқув жараёнининг самарадорлигини ошириши, талабаларни мустақил изланишга йўналтириши билан тиббиёт олий таълим муассасаларида бўлғуси мутахассисларни замонга муносиб тайёрлашни таъминлашга ҳисса қўшади.

ХУЛОСАЛАР

1. Кредит модул тизимини таълим жараёнига жорий этиш натижасида бўлажак шифокорларда билимларни синтез қилиш ва сифатини ошириш, уларни актуаллаштириш, клиник фикрлашнинг чуқурлиги ва исботи, ўрганилаётган фанларга комплекс ёндашув шаклланади, ижодий салоҳиятни ривожлантириш учун кўпроқ имкониятлар юзага келади.

2. Клиник фанларни ўқитишда мақсадли модулли компетенцияга асосланган таълим технологиясини жорий қилиниши таълим олувчиларнинг машғулот давомида фаоллиги ҳамда назарий, амалий билимлари бўйича ўзлаштириш кўрсаткичларининг ўртача 29,1% дан 93,7% га ошириш имкони беради.

3. Тиббий таълимда клиник фанларни ўқитишда интеграциялашган таълим технологияларни қўллаш натижасида ўқувчиларда яхлит тасаввур ҳосил бўлади, алоҳида фанлар бўйича билимлар муносабати шаклланади. Интеграциялашган таълим янги таълим технологияларини жорий этиш ва талабаларнинг муҳим мустақил ишларини талаб қиладиган муҳим ахборот блокинни ўз ичига олади, натижада яхлит тасаввур ҳосил бўлади, алоҳида фанлар бўйича билимлар муносабати шаклланади.

4. Модулли компетенцияга асосланган таълим технологиясига ўқув жараёнининг амалий таркибий қисмини унинг фундаментал хусусиятини сақлаб қолган ҳолда мустаҳкамлаш мос келади.

5. Кредит модул тизимида клиник фанларни такомиллаштирилган методик таъминотидан фойдаланиб мустақил таълимни ташкил этиш бўлғуси мутахассисларнинг шифокорлик фаолиятида аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишда касбий кўникмаларини автоматизм даражасида бажариш самарасини ошишига хизмат қилади.

6. Тиббий таълимда кредит модул тизимини жорий этиш ўқув жараёнини такомиллаштиришга ёрдам беради, ҳамда ўзгарувчан шароитларга тезда мослаша оладиган шифокор тайёрлаш имконини беради. Тиббиёт олий ўқув юр்தларининг ўқув фаолиятида кредит-модулли таълим тизимидан фойдаланиш шифокорлар тайёрлаш сифатини оширишга ёрдам беради, педагогларга доимий машғулотлар жараёнида талабалар фаолиятини яхшироқ бошқаришга, талабаларга кўпроқ мустақил ишлашга ва асосий манба ёки қўшимча адабиётлар билан ишлашда ўрганилаётган материални ўзлари ўзлаштиришга имкон беради.

7. Тадқиқот жараёнида яратилган интерфаол усулларни қўллаш мобил иловаси таълим берувчиларнинг педагогик фаолиятини мувофиқлаштиришга, енгиллаштириш ҳамда вақт ресурсларини тежаш имконини беради.

8. Инновацион ёндошув асосида талабаларнинг илмий изланувчанлигини оширишга имкон берувчи ҳамда аҳоли орасида касалликларни олдини олиш, эрта аниқлаш ва башорат бериш бўйича дастурлар ишлаб чиқиш ва талабаларнинг амалиёти давомида қўллаш уларнинг ўз касбига бўлган қизиқишининг ошишига ижобий таъсир кўрсатди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Норматив-ҳукукий ҳужжатлар ва методологик аҳамиятга молик нашрлар

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажакки фаровон бўлади. 3-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б. II. Норматив-ҳукукий ҳужжатлар.
6. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарта ва уқув дастури. Таълим тараққиёти. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг Ахборотномаси. 4-махсус сон. Физика. Математика. Информатика. Чизмачилик. Мехнат таълими - Тошкент: Шарқ, 1999. - 304 б. 144
7. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
8. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион

ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони. 14 Кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

14. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги «Олий таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 343-сонли Қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 январдаги “Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2001 йил 16 августдаги “343-сонли қорорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 3-сонли қарори. Ш. Махсус адабиётлар

17. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарта ва уқув дастури. Таълим тараккиёти. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг Ахборотномаси. 4-махсус сон. Физика. Математика. Информатика. Чизмачилик. Мехнат таълими - Тошкент: Шарк, 1999. - 304 б.

18. Узвийлаштирилган давлат таълим стандарта ва ўқув дастури. Меҳнат таълими. Тасвирий санъат. Чизмачилик. Мусса маданияти ва жисмоний тарбия (1-9-синфлар). -Тошкент: Янги йул полиграф сервис, 2010. -241 б.

19. Ўзбекистан Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Компьютер ва ахборот технологияларини ишлаб чиқишни ташкил этишнинг 2001-2005 йиллардаги тараққиёт Дастури, «Интернет» халқаро ахборот тизимида кенг куламли киришни ташкил этиш чора-тадбирлари тугриси»ги Қарори (23 май 2001 йил, № 230).

20. Ўзбекистан Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги “Ўзбекистан Республикаси Халқ таълими вазирлигининг фаолиятини такомиллаштириш тугрисида”ги ПҚ-3304-сон Қарори.

21. Ўзбекистан Республикаси Президентининг Фармони. “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тугрисида” 5.07.2017й., ПФ-5106-сон. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 27-сон, 607-модда.

22. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Республикада ахборот технологиялари соҳасини ривожлантириш учун шартшароитларни тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тугрисида” 30.06.2017й., ПФ5099-сон. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 27-сон, 607-модда.

1. Абдуллаева, Г. О. Формирование готовности студентов к саморазвитию: Дис. . канд. пед. наук Текст. / Г.О. Абдуллаева. Алматы, 2005. - 185 с.

2. Абдуллина, О. Инновации и стандарты. Мониторинг педагогического образования Текст. / О. Абдуллина, Н. Маркова // Высшее образование в России. 1999. - № 5. - С. 78-82.
3. Авдеева, Л. Ф. Способы формирования познавательной самостоятельности студентов при изучении иностранного языка Текст. / Л. Ф. Авдеева // Перспективные информационные технологии и интеллектуальные системы. — М., 2004.-С. 104-108.
4. Авдеева В.Г. Инновационные технологии в системе непрерывного медицинского образования. Опыт подготовки специалистов службы медицины катастроф и скорой медицинской помощи. Медицинское образование и профессиональное развитие, №1, 2010.
5. Алексеенко С.Н. Диагностическое тестирование студентов первого курса - один из механизмов внутривузовской системы качества образовательного процесса / Алексеенко С.Н., Гайворонская Т.В., Шадрина Э.М. // Медицинское образование и вузовская наука. -М., 2013. - № 1(3). - С. 9-12.
6. Алексеенко С.Н. Подготовка студентов медицинских вузов в области профилактики как приоритетная проблема здравоохранения / В.И. Стародубов, С.Н, Алексеенко, Н.П. Соболева // Кубанский научный медицинский вестник. -№ 6(129). - Краснодар, 2011.-С.8-14.
7. Асанов, Н. А. Организация образовательного процесса на основе кредитной технологии Архангельский / Н. А. Асанов, Д. А. Калдияров, Г. С. Ми-нажева. — Алматы : Казах, университет, 2004.
8. Autor, D. H., Dorn D. The Growth of Low Skill Service Jobs and the Polarization of the U. S. Labor Market. American Economic Review. 103 (5). August 2013. P. 1553-1597.
9. Аполихин, О.И. Организация трехуровневой системы медицинской

помощи в урологии /О.И. Аполихин, А.В. Сивков, А.В. Казаченко, М.И. Катибов, И.Э. Есауленко, А.В. Щукин, О.В. Золотухин, И.А. Шадеркин, А.В. Владзимирский, Д.А. Войтко, М.Ю. Просянных, А.А. Цой, Ю.Ю. Мадыкин – Изд. дом «Уромедиа», 2018 – 119 с. (6,84 п.л., автора - 0,53).

10. Аполихин, О.И. Дистанционные образовательные технологии в урологии: перспективы, тенденции развития. Опыт ФГБУ «НИИ урологии» Минздрава России /О.И. Аполихин, А.В. Сивков, А.В. Казаченко, И.А. Шадеркин, В.А. Шадеркина //Экспериментальная и клиническая урология. - 2013. - № 4 - С.4-8. (0,58 п.л., автора 0,06)

11. Бабаева Ю.Д., Березанская Н.Б., Васильев И.А. и др. Смысловая теория мышления // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 2008. № 2. С. 26-58.

12. Балина Т.Н. Психолого-педагогические аспекты компьютерного обучения. Вестник Таганрогского института управления и экономике. №1/2009. Стр. 105-108.
<https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-pedagogicheskie-aspekty-kompyuternogo-obucheniya>

13. Бегимкулов У.Ш. Олий педагогик таълим тизимида замонавий ахборот ва коммуникация технологияларини жорий этишнинг илмий-педагогик асослари. Пед.фан. доктори дис. - Тошкент: ТДПУ, 2007. - 250-б.

14. Бекаревич Ю., Пушкина Н. Самоучитель Microsoft Access 2013. Санк- Петербург. «БХВ-Петербург», 2014.- 465-с.

15. Беспалько А.А. Экономическая безопасность строительных предприятий. Дисс. . канд. эк. Наук. Москва, 2005. -202 с.

16. Бокиев Р.Р., Мамаражабов М.Э. Педагогик дастурий воситалар ва математик моделлаштириш // Педагогик махорат. - Бухоро, 2003. -

№2, 73-77-6.

17. Болотов А.В. Применение информационных технологий в психологии // Психология, социология и педагогика. 2015. № 6 [Электронный ресурс], <http://psychology.snauka.ru/2015/06/5051>.

18. Буланова-Топоркова, М. В. Педагогические технологии Текст. / М. В. Буланова-Топоркова, А. В. Духавнева, В. С. Кукушин. М. : Март, 2006. - 333 с.

19. Bandicam дастурининг имкониятлари. <http://geek-nose.com/chto-takoe-bandicam/#naznachenie-i-bazovye-vozmozhnosti>

20. Brynjolfsson, E., McAfee, A. Race against the machine: How the digital revolution is accelerating innovation, driving productivity, and irreversibly transforming employment and the economy. Lexington, Massachusetts: Digital Frontier Press. 2011. P. 50.

21. Вадзинский Р.Н. Статистические вычисления в среде Excel. Библиотека пользователя. ООО издательство «Питер» 2011. -С. 15-16. https://books.google.co.uz/books?id=IQxC1vHgQ7gC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

22. Васильева И.Н., Осипова Е.М., Петрова Н.Н. Психологические аспекты применения информационных технологий // Вопросы психологии, 2002. -№ 3. С.31-33.

23. Везиров Т.Г. Теория и практика использования информационных и коммуникационных технологий в педагогическом образовании. Дисс. док. пед. Наук. Ставрополь, 2001. - 310 с.

24. Волик О.Н., Сулейманова Е.А. Состав и структура методического обеспечения информационно-средового подхода к модернизации профессионального образования. Образовательные технологии и общество. 2012. Стр. 409-419

<https://cyberleninka.ru/article/n/sostav-i-struktura-metodicheskogo-obespecheniya-informatsionno-sredovogo-podhoda-k-modernizatsii-professionalnogo-obrazovaniya>.

25. Владзимирский, А.В. Теледиализ как инструмент равноправного доступа к заместительной почечной терапии /А.В. Владзимирский, И.А. Шадеркин //Заместитель главного врача. - 2015. - №12. - С. 46-51. (0,69 п.л., автора 0,35).

26. Врублевская Е.С. Индивидуализация содержания самостоятельной работы студентов как фактор развития их профессиональной 164 компетентности: Дис. ...канд. пед. наук / ЮУГУ – Челябинск, 2002. - 185 с.

27. Глухов В. П. Тестовый контроль знаний по урологии для студентов: контрольно-измерительные материалы/ В.П. Глухов, О.Н. Васильев, В.В. Сизонов; Рост. гос. мед. ун-т, каф. урологии и репродуктивного здоровья человека с курсом дет. урологии-андрологии ФПК и ППС. – Ростов н/Д: Изд-во РостГМУ, 2016. - 44 с.

28. Горяйнов М.В. Развитие предпринимательства на основе информационно-коммуникационных технологий. Дисс. кан. экономических наук. -Чебоксары, 2012. - 162 с.

29. Гугелев А.В., Семченко А.А. Реализация принципа «Непрерывного обучения в течение всей жизни» (на примере Швеции) – Информационная безопасность регионов, - 2015, №1 (18) – с. 27-33.

30. Грищенко Л. П. Теоретические и методические аспекты формирования ИКТ-компетентности будущих менеджеров в условиях непрерывной подготовки. Дисс. кан. пед. наук. -Москва, 2011. -183с.
<http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-i-metodicheskie-aspekty->

31. Давлатов О.Ф. Талабаларда ахборот хавфсизлигини таъминлаш компетентлигини тарихий-маданий мерос воситасида ривожлантириш.

Педагогика фанлари буйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. -Тошкент, 2018. 57 -б.

32.Джураева К., Хужакулов Р. Солик тизимида дастурий махсуллар. Солик инспекторининг автоматлаштирилган иш жойи-жисмоний шахслар дастурий мажмуаси. Укув-услубий кулланма. 1-кисм. - Тошкент. -2012 й. 112-б.

33. Довбыш М. А., Довбыш И. М. Сборник методических рекомендаций для преподавателей по подготовке к практическим занятиям иностранных студентов IV курса международного факультета по дисциплине «Урология» / М. А. Довбыш, И. М. Довбыш. – Запорожье : [ЗГМУ], 2020. – 115 с.

34. Ёзиева У.Л. Таълим-тарбияжараёнида укувчиларни зарарли ахборотлар тахдидидан химоя килишнинг такомиллаштирилган технологияси (бошлангич таълим мисолида). Педагогика фанлари буйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферата. -Тошкен, 2018. 49-б.

35. Зиёмухаммедов Б. Педагогика. - Т.: Турон-икбол нашриёти, 2016.-88 б.

36. Загвязинский, В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования Текст. / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. М. : Издательский центр «Академия», 2003. - 208 с.

37. Зеер, Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход Текст. / Э. Ф. Зеер // Образование и наука. - 2004. № 3. - С. 42-53.

38. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции новая парадигма результата образования Текст. / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - С. 34-42.

39. Иванова М. А. Формирование готовности специалистов

среднего звена к использованию информационных и коммуникационных технологий при организации перевозок и управлении на транспорте. На примере автомобильного транспорта. Авторефер. кан. экономических наук. - Москва, 2017. -21 с.

40.Ильева Н.С. Формирование стрессоустойчивости в профессиональной деятельности руководителей средних специальных учебных заведений. Дисс. . канд. психологических наук. Тверь,2009. - 182 с.

41.Ищенко Б. И. Рентгенологическое исследование органов мочевой системы.-2004 г.

42.Каюмова Н.А. Суропов Б.М. Таълим жараёнида педагогик ва ахборот технологияларини интеграциялаш таълимни ахборотлаштириш ва янги сифат боскичига кутаришдир. “Амир Темур обод этган юрт” Республика илмий-амалий анжуман материаллари туплами Н-жилд. 2021 май. Кашкадарё. Китоб. -2016. 158-160-6.

43.Каюмова Н.А. Суропов Б.М. Таълим жараёнида интеграциялашган мухит. // Formation a culture of independent thinking in the educational process. Materials of the international scientific conference on November

10- 11, -Prague, 2015. P. 19-22 (ISBN 978-80-7526-061-1).

44.Каюмова Н.А., Суропов Б.М. “Кичик корхоналарда касса ишини автоматлаштириш” Электрон хисоблаш машиналари учун яратилган дастур. Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлиги гувоҳномаси. №DGU 04376. 16.05.2017.

45. Ключков В.В. Методические указания для студентов лечебного факультета ИМЭиФК по дисциплине «Урология, андрология» // Учебно-методическое пособие. УлГУ. - 2019. – 38 с.

46. Комяков Б. К. Урология: учебник для студентов вузов/ Б.К. Комяков. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2012. - 462 с.

47. Коржуев А.В., Попков В.А. Очерки прикладной методологии процесса вузовского обучения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001. - 352 с.

48. Коровкина Н.Н. Информационная компетентность учащихся общеобразовательной школы. 1Шр://открытыйурок.рф/статьи/412191/

49. Кудинова Г.А. Комплексное учебно-методическое обеспечение образовательного процесса. <https://infourok.ru/prezentaciya-na-temu-kompleksnoe-uchebnometodicheskoe-obespechenie-obrazovatel'nogo-processa-1696586.html>.

50. Кулагин В.П. Философия информатики. Наука и образование. Образовательные ресурсы и технологии*2015'2(10). - Стр.76-81. <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofiya-informatiki>.

51. Кузьменко А.В., Плотникова И.Е., Кузьменко В.В., Кузьмина Н.И., Громакова Н.В., Гяургиев Т.А., Химичева М.Н. Особенности преподавания дисциплины урология у иностранных студентов-медиков на кафедре урологии // Тенденции развития науки и образования. ФГБОУ ВО «Воронежский государственный медицинский университет им. Н. Н. Бурденко»2021. – С.86-90.

52. Kayumova N.A. Suropov B. M. The formation professional and pedagogical competence of the teacher of informatics. // IX Международная научная конференция “Инновации в технологиях и образовании” Филиал КузГТУ в г. Белове. Сборник статей. Часть 3.18-19 марта.- Пловдив, Болгария, Белово, 2016. - С. 11 -14.

53. Лебедев А. Понятный самоучитель Excel 2013. -М.: ООО Издательство «Питер», 2014.-113 с.

54. Лебедев, Г.С. Эволюция интернет-технологий в системе

здравоохранения /Г.С. Лебедев, И.А. Шадеркин, И.В. Фомина, А.А. Лисненко, И.В. Рябков, С.В. Качковский, Д.В. Мелаев //Журнал телемедицины и электронного здравоохранения. - 2017. - № 2. - С. 24 63-78. (1,84 п.л., автора 0,26).

55. Лоне Ю.А. Организационно-педагогические условия развития профессионализма мастера производственного обучения колледжа. Дисс. кан. пед. наук. - Челябинск, 2004. - 187 с.

56. Лоран О. Б., Синякова Л. А. Воспалительные заболевания органов мочевой системы.- 2008 г.

57. Лутфиллаев М.Х. Олий таълимда ахборот технологиялари интеграцияси. Монография. - Самарканд: СамДУ, 2005. -133 б.

58. Лутфиллаев М.Х., Мультимедиа электрон дарсликлар яратиш масаласи // Касб-хунар таълими. -Тошкент, 2004. -№1 .-Б.21-22.

59. Люлько О. В., Возианов О. Ф.. Урология : учебник для студ. высш. мед. Уч. закл. IV г. акр. (МОЗУ) / - вид. 3-е, исправленное. - К. : Медицина, 2011.

60. Марчук Н.Ю. Психолого-педагогические особенности дистанционного обучения. Педагогическое образование в России. 2013. № 4. Стр. 78-85.

61. Материалы Международного симпозиума «Инновационный университет и инновационное образование: модели, опыт, перспективы. Ассоциация инженерного образования России, Томский политехнический университет, 26-27 мая 2003 г.

62. Мартынович Н.Н., Крупская Т.С., Хасанова А.В. Кредитно-модульная система и возможности формирования клинического мышления в условиях обучения студентов выпускающей кафедры Сибирский медицинский журнал №10, 2007 г, с. 119-121.

63. Муминов Б.Б. Информатика. Укув кулланма. -Бухоро. 2012.- 550 б.

64. Муратов, К. (2021). Основы традиций и инноваций в образовательном процессе. Экономика и социум, 11(90), 974-978. Мэт Зандстра, Вильямс, РНР. Объекты, шаблоны и методики программирования. 2015. 576 с. <http://www.trinosolt.coin/index.php?page=phpt§ion=2960>.

65. Moodle дастурини юклаб олувчи сайт, <http://docs.altlinux.org/current/modules/moodle/83>. Moodle-система дистанционного обучения и управления opentechnology.ru/products/mood...

66. Назарова Т.С., Полат Е.С. Средства обучения: технология создания и использования. - М.: УРАО, 2001. - 203 с.

67. Новиков П.М., Зуев В.М. Опережающее профессиональное образование: Научно-практическое пособие. М.: РГАТиЗ. 2000. 266 с.

68. Олий таълим. Лугат маълумотнома / Академик С.С. Еуломов тахрири остида. - Тошкент: Молия, 2003. -216 б.

69. Олимов К,- Электрон дарсликни яратишнинг услубий асослари // Касб - хунар таълими.- Тошкент, 2004. -№2. - Б. 11-13.

70. Педагогика профессионального образования. Под. ред. В.А.Сластенина. москва. Академия. 2004. -368 с.

71. Переверзев А. С. Клиническая урогинекология. Х., "Факт". – 2000. Урология : Национальный учебник для студ. высш. мед. учеб. заведения. IV г. акред. / С. П. Пасечников, С. А. Возианов и др. - Винница: Нова книга, 2015. - 432 с.

72. Петракова Н.В. Формирование у студентов готовности к применению компьютерных технологий в профессиональной

деятельности. Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 : Брянск, 2003. -206 с.

73. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. -4-е изд., стереотипное - Москва.: “Академия” 2009.

74. Положение об электронной информационной образовательной среде ОГУ. от 15.09.2017 № 64-Д. <http://www.osu.ru/doc/4410>

75. Понятие и классификация педагогические программные средство. Понятие и классификация ППС. Технология создания мультимедийных приложений. Создание электронных учебных курсов. Технология разработки тестовых заданий. Электронные учебники. <http://vunivere.ru/work6194>.

76. Порядок оказания медицинской помощи взрослому населению по профилю «Урология» (утв. приказом Минздрава России от 12 ноября 2012 г. № 907н) Ссылка: <https://www.rosminzdrav.ru/documents/9144-prikaz-ministerstva-zdravoohraneniya-rossiyskoy-federatsii-ot-12-noyabrya2012-g-907n-ob-utverzhdenii-poryadka-okazaniya-meditsinskoy-pomoschivzrosloму-naseleniyu-po-profilyu-urologiya>

77. Проблемы применения современных информационных технологий. Материалы 3-й региональной научно-практической конференции студентов и аспирантов 26 апреля 2010 г., Екатеринбург. https://www.rsvpu.ru/.../probl_prim_sovr_it_2010_04_26.p...

78. Реестр государственных информационных ресурсов и информационных систем государственных органов. Информационные системы. Интегрированная Автоматизированная Банковская Система iABS. <http://www.reestr.uz/view/gis?id=1003/>.

79. Муратов, К. (2021). Основы традиций и инноваций в

образовательном процессе. Экономика и социум, 11(90), 974-978..

80. Полунина Н.В. К истории организации первого педиатрического факультета в России и подготовки врачей-педиатров. Вопросы современной педиатрии, том 5, №6, 2005.

81. Полунина Н.В. Общественное здоровье и здравоохранение: учебник/ Полунина Н.В. -М.: Медицинское информационное агентство, 2010.

82. Петрова Н.Г., Жемков В.Ф., Шпаковская Л.Р., Анкетирование пациентов как инструмент контроля качества медицинской помощи //Проблемы управления здравоохранением. 2004. -№4. - С. 39 - 43.

83. Сайткулов К.И., Балкизов З.З. Электронная библиотека медицинского вуза новый инструмент для медицинского образования. Медицинское образование и профессиональное развитие, №1, 2010.

84. Свистонюк И.В., Томусяк Т.Л., Ахтемийчук Ю.Т., Федорук А.С.; Оперативная урология: Учебник для студ. высш. мед. Уч. закл. III-IVР. акред. / под ред. И.В. Свистонюка. -К. : Здоровье, 2002.

85. Сериков В.В., Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. 2003. - № 10.

86. Система обеспечения качества подготовки специалистов в медицинском вузе: / Под ред. Проф.П.В.Ромашова/ СПб: СПбГМА им. И.И.Мечникова. -2004. 234 с.

87. Сыдыгалиева, З.М. Роль и значение коммуникативных навыков в профессиональной подготовке врачей общей практики / З.М.Сыдыгалиева, Ж.Н. Кенбейлов, К.А. Ескалиева // Медицинский журнал Западного Казахстана. -2014.- №3 (43). – С. 95-96.

88. Туник А. Лидерство и лидеры в организации: о чем говорят теория и практика. "Персонал-Микс", Санкт-Петербург, 26.10.2004.

89. Тихомиров В. Современные образовательные технологии: мировой

опыт и положение дел в России // *Aima mater.* - М., - 2002. № 1. - С.33-35.

90. Уразгалиева Ф.И. Формирование умений самообразовательной деятельности студента в условиях кредитно-модульной системы организации обучения // *Мир науки, культуры, образования. Спецвыпуск «Педагогика»:* Горно-Алтайск. 2010. №3. С 27-33. Хуторской, А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения Текст. / А. В. Хуторской. М. : МГУ, 2003. - 416 с.

91. Урология: учебник для студентов вузов/ С.Х. Аль-Шукри, Р.Э. Амдий, С.Ю. Боровец [и др.]; под ред. С.Х. Аль-Шукри, В.Н. Ткачука. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2012. - 474 с.

92. Урология: учебник для студентов мед. вузов/ под ред. Н.А. Лопаткина. - изд. 6-е, испр. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2006. - 520 с.

93. Урология: учебник для студентов медицинских вузов/ под ред. Ю.Г. Аляева. – М.: МИА, 2005. - 640с.

94. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты: Доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. Центр «Эйдос» Электронный ресурс. / А. В. Хуторской // www.eidos.ru/news/compet/htm.

95. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования Текст. / А. В. Хуторской // *Народное образование.* 2003. - № 2. - С. 58-64.

96. Хамзина, Н.К. Компетенции преподавателя медицинских организаций образования и науки / Н.К. Хамзина, Г.А. Дербисалина, Л.Ж. Карсакбаева, В.В. Койков // *Материалы 111 общероссийской конференции с международным участием «Медицинское образование 2012», 4-6 апреля 2012г.* - Москва, 2012. - С.305-307.

97. Юльметова И.Г., Юдаева Ю.А., Виноградова Г.Ф., Лыскина М.Е.,

Понятова Е.А. Внедрение модульной программы «общий уход за больными» в учебный процесс по специальности «Лечебное дело» // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 5.

98. Щепин О.П., Стародубов В.И., Линденбрaten А.Л. Методологические основы и механизмы обеспечения качества медицинской помощи. -М., 2002.-176с.

99. Щетинин В.В., Курбатов Д.Т., Жаданова О.А., Дубский С.А. Роль эхографии и компьютерной томографии в диагностике острого пиелонефрита // Медицинская визуализация. - 2005. - № 1. - С. 62-66.

100. Дистанционные технологии как инструмент непрерывного медицинского образования в России /И.А. Шадеркин //Вестник Российского общества урологов. 2014. - № 2. - С. 7-8. (0,23 п.л., автора 0,23)

101. Akhmedov, B. A. (2022). Analysis of the Reliability of the Test form of Knowledge Control in Cluster Education. Psychology and Education, 59(2), 403-418.

102. Adamo G. Teaching in the clinical skills centre. Section 2 Learning situation. Chapter 8 /G. Adamo, J. Dent //A practical Guide for medical teacher / Ed. J. Dent, R. Harden. - Elsevier, 2005. - P. 66 -76.

103. Assefa, M., Sedgwick, R. Evaluating the Bologna degree in the US. Worldeducation news and reviews, March/April 2004

104. Bradley P. Setting up a clinical skills learning facility /P. Bradley, K. Postelthwaite //Medical Education. - 2003. - V. 37 . - P. 6 - 13.

105. 3. Bligh J. The clinical skills unit //Postgraduate Medical Journal. - 1995. - №7. - P. 730 – 732.

106. Berden H.J., Willems F.F., Hendrick J.M., Pijls N.H., Knape J.T. How frequently should basic cardiopulmonary resuscitation training be repeated to maintain adequate skills? British Medical Journal. 1993 Jun 12;306(6892): 1576-7.

107. Berkenstadt H., Ziv A., Gafni N., Sidi A. Incorporating simulation-based objective structured clinical examination into the Israeli National Board Examination in Anesthesiology. *Anesthesia and Analgesia*. 2006 Mar;102(3):853-8.
108. Binstadt E., Donner S., Nelson J., Flottemesch T., Hegarty C. Simulator training improves fiber-optic intubation proficiency among emergency medicine residents. *Academic Emergency Medicine* 2008 Nov; 15(11):1211-4. Epub 2008 Aug 10.
109. Bologna Declaration. Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna on the 19th of June 1999.
110. Bodenheimer T. Uneasy alliance-clinical investigators and the pharmaceutical industry. *The New England Journal of Medicine*. 2000 May 18; 342(20): 1539-44.
111. Borrill C., West, M. A., Shapiro, D., Rees A. (2000). Team working and effectiveness in health care. *British Journal of Health Care*, 6(8), 364-371.
112. British Columbia. Office of the Auditor General. (2004). *In sickness and in health: Healthy workplaces for British Columbia's health care workers*. Victoria, BC: Office of the Auditor General of British Columbia
113. Bryan R.L., Kreuter M.W., Brownson R.C. Integrating adult learning principles into training for public health practice. *Health Promot Pract*. 2009 Oct;10(4):557~63. Epub 2008 Apr 2.
114. Canadian Institute for Health Information. (2001). *Canada's health care providers*. Ottawa, ON: Canadian Institute for Health Information
115. Corrigan J., Kohn L.T., Donaldson M.S. *To err is human: building a better health system*. Washington D: National Academy Press; 1999.
116. Crofts J.F., Bartlett C., Ellis D., Hunt L.P., Fox R., Draycott T.J. Management of shoulder dystocia: skill retention 6 and 12 months after training.

Obstet Gynecol. 2007 Nov; 110(5): 1069-74.

117. Denson J.S. and Abramson S.A. computer-controlled patient simulator. JAMA 1969; 208: 504-508

118. DeVita M.A., Schaeffer J., Lutz J. Improving medical crisis team performance. Crit Care Med. 2004;32:S61-S65.

119. Domuracki K.J., Moule C.J., Owen H, Kostandoff G., Plummer J.L. Learning on a simulator does transfer to clinical practice. Resuscitation. 2009 Mar;80(3):346-9. Epub 2009 Jan 19.

120. Draycott T.J, Crofts J.F, Ash J.P, Wilson L.V, Yard E, Sibanda T., Whitelaw A. Improving neonatal outcome through practical shoulder dystocia training. Obstetrics and Gynecology. 2008 Jul;112(1):14-20.

121. Duncan J.R, Henderson K, Street M, Richmond A, Klingensmith M, Beta E, Vannucci A, Murray D. Creating and evaluating a data-driven curriculum for central venous catheter placement. J Grad Med Educ. 2010 Sep;2(3):389-97.

122. EUA Graz Deklaration 2003 Forward from Berlin: The Role of the Universities. ECTS. Ural state pedagogical university. Information Package. First edition (in English). Ekaterinburg, 2000. 30 p.

123. Einspruch EL, Lynch B, Aufderheide TP, Nichol G, Becker L. Retention of CPR skills learned in a traditional AHA Heartsaver course versus 30-min video self-training: a controlled randomized study. Resuscitation. 2007 Sep;74(3):476-86. Epub 2007 Apr 17.

124. Eppich W.J., Adler M.D., McGaghie W.C. Emergency and critical care pediatrics: use of medical simulation for training in acute pediatric emergencies. Curr Opin Pediatr. 2006 Jun;18(3):266-71.

125. Error Reduction and Performance Improvement in the Emergency Department through Formal Teamwork Training: Evaluation Results of the MedTeams Project, Health Serv Res. 2002 December; 37(6): 1553-1581

126. Friesen L., Stotts N.A. Retention of basic cardiac life support content: The effort of two teaching methods. J Nurs Educ. 1984; 23: 184-191.

127. Gaba D.M., Howard S.K., Flanagan B., Smith B.E., Fish K.J., Botney R. Assessment of clinical performance during simulated crises using both technical and behavioral ratings. Anesthesiology. 1998 Jul;89(1):8-18.

128. Glassman P.A., Luck J., O'Gara E.M., Peabody J.W. Using standardized patients to measure quality: evidence from the literature and a prospective study. The Joint Commission Journal of Quality Improvement. 2000 Nov; 26(11):644-53.

129. Graber M.A., Pierre J., Charlton M. Patient opinions and attitudes toward medical student procedures in the emergency department. Academic Emergency Medicine. 2003 Dec;10(12):1329-33.

130. Hall R.E., Plant J.R., Bands C.J., et al. Human patient simulation is effective for teaching paramedic students endotracheal intubation. Acad Emerg Med. 2005

131. Hammond F., Saba M., Simes T. et al. Advanced life support: Retention of registered nurses' knowledge 18 months after initial training. Aust Crit Care. 2000; 13:99-104.

132. Humphrey-Murto S., Smee S., Touchie C., Wood T.J., Blackmore D.E. A comparison of physician examiners and trained assessors in a high-stakes OSCE setting. Academic Medicine. 2005 Oct;80(10 Suppl):S59-62.

133. Impact of Morbidity and Mortality Conferences on Analysis of Mortality and Critical Events in Intensive Care Practice, American Journal of Critical Care. 2010.

134. Isaeva, T. E. To the nature of Pedagogical Culture: Competence Based approach to its Structure Text. / T. E. Isaeva // Преподаватель высшей школы в XXI веке. Тр. Международной научно-практической интерконференции. - Ростов-на-Дону, 2003. - С. 56-64.

135. Jewkes F., Phillips B. Resuscitation training of paediatricians. Archives of Disease in Childhood. 2003 Feb; 88(2):118-21.

136. Isaeva, T. E. To the nature of Pedagogical Culture: Competence Based approach to its Structure Text. / T. E. Isaeva // Преподаватель высшей школы в XXI веке. Тр. Международной научно-практической интерконференции. - Ростов-на-Дону, 2003. - С. 56-64.

137. Joseph G., Murphy E. Is simulation based medicine training the future of clinical medicine? European Review for Medical and Pharmacological Sciences. 2007; 11; 1-8

138. International Consensus on Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care Science With Treatment Recommendations 2010. Circulation, Volume 122, Number 16, Supplement 2, 2010

139. Kneebone R.L., Scott W., Darzi A., Horrocks M. Simulation and clinical practice: strengthening the relationship. Med Educ 2004;38(10): 1095-1102.

140. Kobayashi L., Patterson M.D., Overly F.L., Shapiro M.J., Williams K.A., Jay G.D. Educational and research implications of portable human patient simulation in acute care medicine. Academic Emergency Medicine 2008 Nov;15(11):166-74. Epub 2008 Jul 14.

141. Kramer-Johansen J., Myklebust H., Wik L., Fellows B., Svensson L., Sorebo H., Steen P.A. Quality of out-of-hospital cardiopulmonary resuscitation with real time automated feedback: a prospective interventional study. Resuscitation. 2006;71:283-292;

142. Quality Assistance in Higher Education in the Russian Federation. UNESCO, Bucharest. 2001.

143. Jarvis P. Globalization, the Learning Society and Comparative Education. Comparative Education, 2000, Vol.36, No.3.

144. Learning for Tomorrow's World First Results from PISA 2003. OECD,

2004.Lisbon Council Policy Brief. The economics of knowledge: Why education is key for Europe's success by Andreas Schleicher. (13 March 2006)..

145. Maher J.E., Kleinman G.E., Lile W., Tolaymat L., Steele D., Bernard J. The construction and utility of an amniocentesis trainer. American Journal of Obstetrics and Gynecology. 1998 Nov; 179(5): 1225

146. Malathi S., Hwang J. C., West D., Yellowlees P.M. Assessment of clinical skills using simulator technologies. Academic Psychiatry, 30:6, November-December 2006.

147. Miller S.A., Perrotti W., Silverthorn D.U. et al. From college to clinic: reasoning over memorization is key for understanding anatomy// Anat. Rec.- 2002 Apr 15.- vol.269(2).- P.69-80.

148. Murray D.J. Current trends in simulation training in anesthesia: a review. Minerva Anestesiologica. 2011 May;77(5):528-33. Epub 2011 Feb 1.

149. Okuda Y. et al: National Growth in Simulation Training within Emergency Medicine Residency Programs, 2003-2008. Academic Emergency Medicine 2008 Nov;15(11):1113-6.

150. Okuda Y., Bryson E.O., DeMaria S. J., Jacobson L., Quinones J., Shen B., Levine A.I. The utility of simulation in medical education: what is the evidence? The Mount Sinai Journal of Medicine. 2009 Aug;76(4):330-43.

151. Probert KJ, Litwin MS, Wang Y, Alexander RB, Calhoun EA, Nickel JC, et al. Responsiveness of the National Institutes of Health Chronic Prostatitis Symptom Index (NIH-CPSI) QOL Research. 2006;15:299–305. [PubMed] [Google Scholar].

152. Powell S.M., B.S., Hohenhaus S. M. Multidisciplinary Team Training and the Art of Communication. Clinical Pediatric Emergency Medicine, Volume 7, Issue 4 , Pages 238-240, December 2006.

153. Rhoden E.L. Evaluation of the association between lower urinary tract

symptoms and erectile dysfunction, considering its multiple risk factors / E.L. Rhoden, A. Fornari, S.C. Fuchs, E.P. Ribeiro // J. Sex Med. - 2008. - Vol. 5, N 11. - P. 2662-2668.

154. Rodgers D.L., Securro S. J., Pauley R.D. The effect of high-fidelity simulation on educational outcomes in an advanced cardiovascular life support course. *Simulation in Healthcare* 2009 Winter; 4(4):200-6.

155. Risk assessment to guide prostate cancer screening decisions: a cost-effectiveness analysis / A.J. Martin [et al.] // *Med. J. Aust.* - 2013. - Vol. 198, N 10. - P. 546-550.

156. Savoldelli G.L., Naik V.N., Joo H.S., Houston P.L., Graham M., Yee B., Hamstra S J. Evaluation of patient simulator performance as an adjunct to the oral examination for senior anesthesia residents. *Anesthesiology*. 2006 Mar;104(3):475-81.

157. Saad F. More than eight years' hands-on experience with the novel long-acting parenteral testosterone undecanoate / F. Saad, A. Kamischke, A. Yassin [et al.] // *Asian J. Androl.* - 2007. - Vol. 9, N 3. - P. 291-297.

158. Seymour N.E., Gallagher A.G., Roman S.A. Virtual reality training improves operating room performance. *Ann Surg.* 2002;236:458-464.

159. Serrano D.P. The burden of LUTS and BPH in Asia / D.P. Serrano // *The 1st Congress of Asian Pacific Prostate Society: the official presentation of the report.* - Seoul, Korea, 2011. - 47 p.

160. Srinivasan M, Hwang J.C, West D, Yellowlees P.M. Assessment of clinical skills using simulator technologies. *Academic Psychiatry*. 2006 Nov-Dec; 30(6):505-15.

161. Stross J.K. Maintaining competency in advanced cardiac life support skills *JAMA*. 1983; 249: 3339-3341.

162. Swor R, Khan I, Domeier R, Honeycutt L, Chu K, Compton S. CPR

training and CPR performance: do CPR-trained bystanders perform CPR? Academic Emergency Medicine 2006 Jun;13(6):596-601. Epub 2006 Apr 13.

163. Shulyak, A. Interntet in education of urologists and andrologists /A. Shulyak, I. Shaderkin //Urologia Polska. - 2008. - № 61. - P.72-76. (0,58 п.л., автора 0,29).

164. Tajar A. Characteristics of secondary, primary, and compensated hypogonadism in aging men: evidence from the European Male Ageing Study / A. Tajar, G. Forti, T.W. O'Neill et al; EMAS Group // J. Clin. Endocrinol. Metab. - 2010. - Vol. 95.

165. Traxer O., Wendt-Nordahl G., Sodha H., Rassweiler J., Meretyk S., Tefekli A., Coz F., de la Rosette J.J. Differences in renal stone treatment and outcomes for patients treated either with or without the support of a ureteral access sheath: The Clinical Research Office of the Endourological Society Ureteroscopy Global Study. World J Urol. 2015;33:2137–2144.

166. Turk C., Petrik A., Sarica K. et al. EAU Guidelines on Interventional Treatment for Urolithiasis // Eur. Urol. 2016. Vol. 69. № 3. P. 475-482.

167. Tuning Educational Structures in Europe. Line 1. Learning Outcomes. Competences. Methodology. 2001 2003. Phase 1/ [http: // www.relintdeusto.es/TuningProiect/index.htm](http://www.relintdeusto.es/TuningProiect/index.htm).

168. The Bologna Process. Seminar on Bachelor-level Degrees. Helsinki, Finland February 16-17, 2001.

169. Varshavskii, L. E. Socio-economic risk factors of ICT. Theory and practice of institutional reforms in Russia. Collection of scientific works, ed. B. A. Erznkyana. Vol. 34. M: CEMI. 2015. P. 25-36.

170. Vichitvejpaisal P, Sitthikongsak S, Preechakoon B, Kraiprasit K, Parakkamodom S, Manon C, Petcharatana S. Does computer-assisted instruction really help to improve the learning process? Medical Education 2001 Oct;

35(10):983-9.

171. Wahidi M.M, Silvestri G.A, Coakley R.D. A prospective multicenter study of competency metric and educational interventions in the learning of bronchoscopy among new pulmonary fellows. *Chest* 2010; 137 (5): 1040-1049

172. Weinstock P.H., Kappus L.J., Kleinman M.E., Grenier B., Hickey P., Burns J.P. Toward a new paradigm in hospital-based pediatric education: the development of an onsite simulator program. *Pediatric Critical Care Medicine* 2005 Nov;6(6):635-41.

173. Wanzel Kyle.R., Matsumoto Edward D., Hamstra Stanley J., Anastakis Dimitri J. Teaching technical skills: training on a simple, inexpensive, and portable model // *Plast. Reconstr. Surg.*-2002 Jan.- vol. 109(1).- P. 258-263.

174. Wolfson P.J., Veloski J.J., Robeson M.R., Maxwell K.S. Administration of open-ended test questions by computer in a clerkship final examination // *Acad. Med.*-2001 Aug.- vol. 76(8).- P. 835-839.

ISBN: 978-9910-9859-1-1
ББК: 74.489
УЎК: 618.614.253:378.147

КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШДА ФАНЛАРАРО
ИНТЕГРАЦИЯ АСОСИДА УРОЛОГИЯ ФАНИ МИСОЛИДА ЎҚУВ
ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ

Шадманов М.А.

“Nashr matbaa uyi”